ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ - ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ: ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΟΝΕΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

ΤΣΙΡΩΝΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Α.Μ.:396

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ

ΣΟΥΛΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2017

Περιεχόμενα

Περίληψη…….. 4
Abstract..... 5
Εισαγωγή..... 6

Α. Θεωρητικό Μέρος

1. Το Ζήτημα του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας..... 9
   1.1 Η έννοια της «Φυλής» 9
   1.2 Η έννοια του «Ρατσισμού» 11
      1.2.α. Παραδοσιακός Ρατσισμός και «Νεορατσισμός» 11
      1.2.β. Στερεότυπα - Προκαταλήψεις - Διακρίσεις και Ρατσισμός..... 13
      1.2.γ. Μορφές Ρατσισμού..... 16
   1.3 Η έννοια της «Ξενοφοβίας»..... 19
2. Το Ζήτημα της Μετανάστευσης..... 21
   2.1 Βασικές έννοιες..... 21
   2.2 Μετανάστευση στην Ελλάδα..... 22
      2.2.α. Μεταναστευτική Πολιτική: Ένταξη ή Αποκλεισμός;..... 26
      2.2.β. Προσφυγικό Ζήτημα..... 28
   2.3 Μετανάστευση και Ρατσισμός - Ξενοφοβία..... 31
3. Ρατσισμός και Ξενοφοβία: Η περίπτωση της Ελλάδας..... 33
   3.1 Ρατσισμός - Ξενοφοβία στην Ελληνική Κοινωνία..... 33
   3.2 Ρατσισμός - Ξενοφοβία και Οικονομική Κρίση..... 36
   3.3 Ρατσισμός - Ξενοφοβία στην Εκπαίδευση..... 41
   3.4 Ρατσισμός - Ξενοφοβία και Οικογένεια..... 43

Β. Ερευνητικό Μέρος

4. Μεθοδολογία…….. 50
   4.1 Σκοπός και Ερωτήματα Έρευνας..... 50
   4.2 Μέθοδος Έρευνας…….. 51
   4.3 Δείγμα…….. 53
   4.4 Διεξαγωγή Έρευνας…….. 54
   4.5 Ανάλυση Δεδομένων Έρευνας…….. 55
   4.6 Εγκυρότητα και Αξιοπιστία Έρευνας..... 56

4.7 Περιορισμοί Έρευνας……..…….....…….……...…….……..... 59
5. Παρουσίαση Ευρημάτων…….....…….……...…….……. 60
5.1 Φοίτηση Αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης…….....…….……...…….……. 60
5.2 Αποδοχή Αλλοδαπών μαθητών.....……..…….....…… 62
5.3 Συνύπαρξη Αλλοδαπών και Ελλήνων μαθητών…….…….....…..…… 76
5.4 Αποδοχή Αλλοδαπών πολιτών.....……..…….....…… 86
5.5 Στερεότυπα και Προκαταλήψεις γονέων…..…...…….....…… 105
5.6 Απόψεις γονέων και Μορφωτικό Επίπεδο..…..…….…....……110
5.7 Απόψεις γονέων και Εκπαιδευτική Βαθμίδα Φοίτησης παιδιών.....…..…. 112
6. Συζήτηση Ευρημάτων…..…...…….....…… 114
7. Συμπεράσματα.…..…...…….....…. 123
Βιβλιογραφία.…..…...…….....…. 127

Περίληψη

Ο πολιτισμικός πλουραλισμός που χαρακτηρίζει την ελληνική κοινωνία τα τελευταία χρόνια αντανακλάται ταυτόχρονα στο σχολικό περιβάλλον, με την ύπαρξη μαθητών που είναι φορείς διαφορετικών πολιτισμικών κεφαλαίων. Η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο φέρνει αρκετές φορές στο προσκήνιο ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας, στα οποία ενεργό ρόλο κατέχουν οι γονείς Ελλήνων μαθητών. Οι επικρατούσες συνθήκες οικονομικής και προσφυγικής κρίσης κάνουν ολοένα και πιο επίκαιρο το συγκεκριμένο ζήτημα, οδηγώντας στην ανάγκη να διερευνηθεί η επικρατούσα αντίληψη και συμπεριφορά απέναντι στην εθνοπολιτισμική ετερότητα. Συγκεκριμένα, η παρούσα έρευνα μελετά τις απόψεις 17 γονέων αναφορικά με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τον τρόπο αντιμετώπισης της ετερότητας των συγκεκριμένων μαθητών. Για τις ανάγκες της έρευνας έγινε χρήση της ποιοτικής μεθόδου και επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη ως καταλληλότερο ερευνητικό εργαλείο, ώστε να αποκτηθεί μια λεπτομερέστατη εικόνα σχετικά με τις απόψεις και τις πεποιθήσεις των γονέων. Από την έρευνα προέκυψε ότι οι γονείς εκφράζουν απόψεις που αντιτίθενται στις αξίες της ισότητας και του σεβασμού της ετερότητας. Η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία αντιμετωπίζεται αρνητικά από τους γονείς, οι οποίοι φαίνεται να μην αποδέχονται την εθνοπολιτισμική ετερότητα. Οι ξενοφοβικές αντιλήψεις και συμπεριφορές των γονέων είναι έκδηλες τόσο σε σχολικό όσο και σε κοινωνικό πλαίσιο, εντός του οποίου μετανάστες και πρόσφυγες εκλαμβάνονται ως απειλή για τη χώρα και τους πολίτες της.

Λέξεις - κλειδιά: Ρατσισμός, Ξενοφοβία, Πολιτισμική ετερότητα, Απόψεις γονέων, Αλλοδαποί μαθητές

Abstract

In recent years Greek society is characterized by cultural pluralism. This fact is reflected at the same time in school environment, where there are plenty of different ethno-cultural students with a different cultural capital. The presence of different ethno-cultural students at school reveals several issues regarding racism and xenophobia, in which parents of Greek students are mainly involved. The prevailing conditions of economic and refuge crisis make these issues even more topical, leading us to look into the prevailing perception and behavior towards ethno-cultural diversity. More specifically, this paper investigates the views of 17 parents relating to the presence of different ethno-cultural students in Primary and Secondary School. Moreover, the study focuses in how the parents encounter with diversity of these students. We conducted qualitative study and the semi-structured interview as the most appropriate data collection method so as to have a more elaborate picture of parents' opinions and beliefs. The study reveals that parents express opinions that are against the values of equality and respect of diversity. The presence of different ethno-cultural students at schools is negatively perceived by parents who seem not to accept ethno-cultural diversity. The xenophobic perceptions and attitudes of the parents are quite obvious in both school and social frame, where immigrants and refugees are considered as a threat to the country and its citizens.

Key - words: Racism, Xenophobia, Ethno-cultural diversity, Parents' views, different ethno-cultural students

Εισαγωγή

Οι μαζικές μετακινήσεις ανθρώπων σε παγκόσμιο επίπεδο έχουν επηρεάσει σε μεγάλο βαθμό τη δημογραφική σύνθεση των σύγχρονων κοινωνιών, οι οποίες αποκτούν έναν έντονα πολυπολιτισμικό χαρακτήρα, με αποτέλεσμα τη συνύπαρξη ανθρώπων που ανήκουν σε διαφορετικές εθνικές, πολιτισμικές, θρησκευτικές ή γλωσσικές ομάδες. Εδώ και αρκετά χρόνια η Ελλάδα αποτελεί χώρα υποδοχής μεταναστών, και πρόσφατα προσφύγων, αποτελώντας τόπο συνάντησης πολιτισμών. Η πολιτισμική ετερογένεια αποτυπώνεται ανάγλυφα και στον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς πλήθος εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών κάνουν αισθητή την παρουσία τους στα ελληνικά σχολεία, εμπλουτίζοντας τη «μονόχρωμη» και «μονότονη» τάξη. Ωστόσο, τόσο σε κοινωνικό όσο και σε εκπαιδευτικό επίπεδο, οι ρατσιστικές και ξενοφοβικές αντιλήψεις και συμπεριφορές είναι εμφανείς με την κυρίαρχη επικράτηση των στερεοτύπων, των προκαταλήψεων και των διακρίσεων. Οι αλλοδαποί μαθητές γίνονται συχνά στόχος διακρίσεων, εξαιτίας της ετερότητάς τους και της προκατάληψης που επικρατεί στον κοινωνικό περίγυρο απέναντι στον «διαφορετικό Άλλο», ο οποίος εκλαμβάνεται με αρνητικό τρόπο, θεωρούμενος ως επικίνδυνος, βίαιος, βρόμικος, υποδεέστερος και εν τέλει ανεπιθύμητος.

Σκοπό της παρούσας έρευνας αποτελεί η διερεύνηση των απόψεων των γονέων αναφορικά με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και τον τρόπο αντιμετώπισης της ετερότητας των συγκεκριμένων μαθητών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η ανάγκη της παρούσας έρευνας καθίσταται εύλογη, καθώς στο σχολείο, το οποίο αποτελεί μικρογραφία της κοινωνίας, οι μαθητές μεταφέρουν πεποιθήσεις και στάσεις που αντλούν από το οικογενειακό περιβάλλον. Η οικογένεια αποτελεί σπουδαίο φορέα κοινωνικοποίησης του παιδιού, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της προσωπικότητας και του χαρακτήρα του, μέσω της μετάδοσης κανόνων, αξίων, αντιλήψεων, στάσεων, τρόπων σκέψης και συμπεριφοράς. Οι απόψεις, οι στάσεις και συμπεριφορές των γονέων προς την εθνοπολιτισμική ετερότητα είναι βαρύνουσας σημασίας, καθώς μέσω της οικογένειας το άτομο θα λάβει τα απαραίτητα μηνύματα σχετικά με την αντιμετώπιση του «Άλλου», επιδείχνοντας αντίστοιχες διαθέσεις όσον αφορά τη γνωριμία και την επικοινωνία με το «διαφορετικό».

Ύστερα από την πραγματοποίηση της απαραίτητης βιβλιογραφικής ανασκόπησης προέκυψαν και διατυπωθήκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Αποδέχονται οι γονείς την ύπαρξη αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία;
2. Πώς αντιμετωπίζουν οι γονείς τη συνύπαρξη των αλλοδαπών μαθητών με τα παιδιά τους;
3. Αποδέχονται οι γονείς την ύπαρξη αλλοδαπών πολιτών στην ελληνική κοινωνία;
4. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απόψεις των γονέων σε σχέση με το μορφωτικό τους επίπεδο;
5. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απόψεις των γονέων σε σχέση με τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία φοιτούν τα παιδιά τους;

Προκειμένου να διερευνηθούν αποτελεσματικότερα και να κατανοηθούν εις βάθος οι απόψεις των γονέων αναφορικά με την εθνοπολιτισμική ετερότητα, επιλέχθηκε η ποιοτική μέθοδος έρευνας, χρησιμοποιώντας ως ερευνητικό εργαλείο συλλογής δεδομένων την ημιδομημένη συνέντευξη. Υποκείμενα της έρευνας αποτέλεσαν 17 γονείς παιδιών που φοιτούν στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επίσης, η ημιδομημένη συνέντευξη διαρθρώθηκε σε θεματικούς άξονες, ανάλογα με τα επιμέρους ερευνητικά ερωτήματα, ώστε να διαμορφωθεί μια σφαιρική και ολοκληρωμένη εικόνα των απόψεων των συμμετεχόντων.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό, τα οποία διακρίνονται σε επιμέρους κεφάλαια. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει την αποσαφήνιση των βασικών εννοιών που μας απασχολούν, επιχειρώντας να εμβαθύνουμε στο πολυσύνθετο ζήτημα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Εξετάζεται, παράλληλα, το ζήτημα της μετανάστευσης στην Ελλάδα, καθώς και η υπάρχουσα σχέση με το ζήτημα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Συνεχίζοντας, εστιάζουμε στην περίπτωση της Ελλάδας, προσεγγίζοντας την υφιστάμενη κατάσταση ευρύτερα σε κοινωνικό και ειδικότερα σε εκπαιδευτικό επίπεδο, λαμβάνοντας συνάμα υπόψη τις επικρατούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες. Δίνεται έμφαση, δηλαδή, στην εξέταση της υπόστασης και της μορφής του φαινομένου του ρατσισμού και της ξενοφοβίας στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία και εκπαίδευση.

Στο ερευνητικό μέρος γίνεται λεπτομερής αναφορά στη μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε, στην περιγραφή της συνολικής διαδικασίας διεξαγωγής της έρευνας, καθώς και στους προκύπτοντες περιορισμούς. Εν συνεχεία, παρουσιάζονται τα παραγόμενα ευρήματα της έρευνας, τα οποία κατηγοριοποιούνται σε συνάρτηση

με τα ερευνητικά ερωτήματα και ακολουθεί η συζήτηση των ευρημάτων. Τέλος, διατυπώνονται τα συμπεράσματα που συνάγονται από την παρούσα μελέτη.

Α. Θεωρητικό Μέρος

Κεφάλαιο Πρώτο: Το Ζήτημα του Ρατσισμού και της Ξενοφοβίας

1.1 Η έννοια της «Φυλής»

Η έννοια «φυλή» ή «ράτσα» (raza, raca, race, Rasse κ.λπ.) αποτελεί κλειδί στην ερμηνεία και κατανόηση του ευρωπαϊκού «φυλετισμού» ή «ρατσισμού» (racisme, racism, Rassismus). Η λέξη «ράτσα» πρωτοεμφανίστηκε το 13^{ο} αιώνα στην ιβηρική χερσόνησο και εικάζεται ότι προέρχεται ετυμολογικά από το αραβικό «ras», που σημαίνει κεφαλή ή τον επικεφαλής γένους ή φατρίας, υποδηλώνοντας τη φυλετική καταγωγή των ατόμων (Παπαδημητρίου, 2000). Πιθανότατα πέρασε στην ισπανική γλώσσα την εποχή που η Ισπανία ήταν υπό αραβική κατοχή (711-1492), για να ενσωματωθεί ύστερα και στις άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες.

Η φυλετική ιδέα εμφανίζεται στον ευρωπαϊκό χώρο στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, συμπίπτοντας ιστορικά με την ανακάλυψη του Νέου Κόσμου (1492), τη γένεση δηλαδή του αποικιοκρατικού συστήματος (Cox, 1970). Οι Ευρωπαίοι κατακτητές, αφού εγκαταστάθηκαν στις χώρες του Νέου Κόσμου, ενθάρρυναν συνειδητά την ιδέα ότι οι ιθαγενείς αποτελούν εκ φύσεως «κατώτερα» όντα, τα οποία και ήταν αναγκαίο να «εκπολιτιστούν». Η διάχυτη αυτή ιδεολογία αποσκοπούσε εκ μέρους των Ευρωπαίων κατακτητών στη νομιμοποίηση της επεκτατικής πολιτικής τους, καθώς και στη δικαιολόγηση της εκμετάλλευσης του φυσικού πλούτου των αποικιών και του βάρβαρου τρόπου αντιμετώπισης των ιθαγενών (Banton, 1977).

Πέρα από την «κατωτερότητα» των ιθαγενών ως προϊόν της αποικιοκρατικής πολιτικής, στην ανάπτυξη και διάδοση της φυλετικής ιδέας συνέβαλε σημαντικά η διανόηση, καθώς από τα τέλη του 17^{ου} αιώνα και μετά διάφοροι επιστήμονες ανθρωπολόγοι, βιολόγοι κ.λπ. ασχολούνται συστηματικά με την κατηγοριακή ταξινόμηση του ανθρώπινου γένους υπό την έννοια της «φυλής». Με κριτήριο τα φαινοτυπικά γνωρίσματα των ανθρώπων (χρώμα δέρματος, κατασκευή μαλλιών κ.λπ.) διέκριναν από τρεις έως και πέντε διαφορετικές «φυλές» (Benedict, 1943).

Με την ευρεία αποδοχή της έννοιας της «φυλής» ως μέσο ταξινόμησης των λαών διαμορφώθηκε ένα διαφορετικό σύστημα περιγραφής και απεικόνισης του «Άλλου» στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι προνεοτερικές θρησκευτικές προκαταλήψεις άρχισαν να μετατρέπονται σε φυλετικές. Με το πέρασμα από τις ανθρωπολογικές

ταξινομήσεις του 18ου αιώνα στις φυλετικές θεωρίες του 19ου αιώνα, οι υποστηρικτές της φυλετικής ιδέας αντιλαμβάνονται τις βιολογικές διαφορές μεταξύ των λαών ως αμετάκλητες διαφορές κληρονομικού χαρακτήρα που δεν επιδέχονται καμία αμφισβήτηση και υπό την έννοια αυτή αποτελούν επιστημονικά τεκμηριωμένη πραγματικότητα (Miles, 1989).

Οι ερμηνευτικές εκδοχές του ορισμού της έννοιας της «φυλής» είναι αρκετές, καθώς εδώ και ενάμιση περίπου αιώνα επικρατεί μια ιδεολογική αντιπαράθεση που αγγίζει τα όρια της εννοιολογικής σύγχυσης. Παρά τις επιμέρους διαφορές τής χρήσης της έννοιας της «φυλής» σε ιδεολογικό επίπεδο, κοινό παρονομαστή όλων των φυλετικών θεωριών αποτελεί το γεγονός ότι προσδίδουν κοινωνικό περιεχόμενο σε βιολογικές ιδιότητες των ανθρώπινων ομάδων, τις οποίες και επικαλούνται στη συνέχεια ως απόδειξη για την ύπαρξη ανώτερων και κατώτερων φυλών (Jäger, 1991).

Σύμφωνα με τον Παπαδημητρίου (2000), η έννοια της «φυλής», ιστορικά διαμορφωμένη, εμπεριέχει δύο διαφορετικές διαστάσεις. Ως ανθρωπολογική κατηγορία ταξινόμησης αναφέρεται σε ομάδες ανθρώπων οι οποίες, ανεξαρτήτως γλώσσας, ηθών και εθνικής προέλευσης, εμφανίζουν κοινά φαινοτυπικά γνωρίσματα κληρονομικού χαρακτήρα (χρώμα δέρματος, σχήμα κρανίου κ.λπ.). Ως αξιολογική κατηγορία η «φυλή» είναι ιδεολογικά φορτισμένη, καθώς υποδηλώνει την ύπαρξη γενετικών και βιολογικών διαφορών ανάμεσα στους λαούς, οι οποίες και χρησιμοποιούνται εν τέλει ως κριτήριο αξιολόγησης και φυλετικής ιεράρχησης σε «ανώτερους» και «κατώτερους» λαούς.

Τόσο η πρώτη Διακήρυξη της UNESCO (1949), συνταγμένη από κοινωνικούς επιστήμονες, όσο και η δεύτερη (1951), συνταγμένη με τη συμμετοχή επιστημόνων της γενετικής και της φυσικής ανθρωπολογίας, επισημαίνουν ότι η λέξη «φυλή» στερείται κάθε ουσιαστικού περιεχομένου και οι φυλετικές θεωρίες είναι επιστημονικά αβάσιμες. Συμπερασματικά, οι «φυλές» δεν αποτελούν «βιολογικές πραγματικότητες» όπως υποστηρίζουν οι οπαδοί της φυλετικής ιδέας, αλλά «κοινωνικές φαντασιώσεις» (Miles, 1989). Έξω από το ρατσιστικό λόγο η έννοια της «φυλής» στερείται κάθε κοινωνικής και επιστημονικής σημασίας. Δεν υπάρχουν ούτε υπήρξαν σε καμία περίπτωση «καθαρές φυλές». Η διάκριση ανάμεσα σε ανώτερες και κατώτερες «φυλές», όπως και η ίδια η έννοια της «φυλής», είναι μια αυθαίρετη κατασκευή που έχει ως αποκλειστικό σκοπό την ιδεολογική παραπλάνηση των ανθρώπων, με στόχο τη νομιμοποίηση υφιστάμενων σχέσεων εξουσίας (Παπαδημητρίου, 2000).

1.2 Η έννοια του «Ρατσισμού»

1.2.α. Παραδοσιακός Ρατσισμός και «Νεορατσισμός»

Σε αντίθεση με την έννοια της «ράτσας», η οποία έχει μακραίωνη ιστορία, ο όρος «ρατσισμός» εμφανίστηκε αρχικά στο μεσοπόλεμο, έχοντας το χαρακτήρα πολεμικής με στόχο το δόγμα της φυλετικής ανισότητας των ανθρώπων. Ειδικότερα, η λέξη «ρατσισμός» χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά γραπτώς στην ομώνυμη εργασία του Γερμανοεβραίου συγγραφέα Magnus Hirschfeld το 1933-1934.

Σύμφωνα με τον Taguieff (1998) διακρίνουμε τρεις παραλλαγές της θεωρίας του ρατσισμού ως σύγχρονου φαινομένου, ή αλλιώς τρία μοντέλα πρωτορατσισμού. Πρώτον, η θεωρία σύμφωνα με την οποία ο ρατσισμός είναι αυστηρά σύγχρονο φαινόμενο, η οποία θεωρεί το ρατσισμό ως άμεσο διάδοχο της δραστηριότητας ταξινόμησης των «ανθρώπινων φυλών» και πραγματοποιήθηκε το 18^{ο} αιώνα. Οι «φυλές» ξεχωρίζουν βάσει μορφολογικών χαρακτηριστικών τα οποία υποτίθεται ότι είναι σταθερά και κληρονομικά. Δεύτερον, η θεωρία κατά την οποία ο ρατσισμός είναι εξαιρετικά αυστηρά σύγχρονο φαινόμενο. Με βάση τη συγκεκριμένη θεωρία ο ρατσισμός δεν είναι τίποτε άλλο παρά ένα δόγμα φυλετικού καθορισμού των ικανοτήτων, και ενδεχομένως των στάσεων και συμπεριφορών του ανθρώπου, δόγμα που υποτίθεται ότι προσδίδει επιστημονική βάση στη θέση της «ανισότητας των φυλών» και εξηγεί την ανθρώπινη ιστορία και εξέλιξη. Τρίτον, η θεωρία σύμφωνα με την οποία ο ρατσισμός είναι ευρύτερα σύγχρονο φαινόμενο, η οποία διακρίνεται σε τρεις επιμέρους μορφές πρωτορατσισμού που εμφανίστηκαν στις αρχές των νεότερων χρόνων στη Δύση, στα πλαίσια των κλειστών ταξικών κοινωνιών που βασίζονταν στην ιεραρχία. Αυτές οι μορφές πρωτογενούς ρατσισμού είναι ο μύθος του «καθαρόαιμου» στην Ισπανία του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, οι ευρωπαϊκές ιδέες για την αποικιακή εκμετάλλευση των «έγχρωμων λαών» και το γαλλικό αριστοκρατικό δόγμα «των δύο φυλών», όπου «φυλή» σημαίνει «γενεαλογική γραμμή».

Με την παραδοσιακή σημασία του όρου, λοιπόν, ρατσισμός είναι το δόγμα σύμφωνα με το οποίο οι ιδιότητες και ικανότητες του ανθρώπου είναι φυλετικά καθορισμένες. Ο βιολογικός ή «κλασικός» ρατσισμός στηρίζεται σε σωματικά χαρακτηριστικά (χρώμα δέρματος, ύψος, σχήμα κρανίου) για να διαμορφώσει κατηγορίες ανθρώπινων όντων, ανάμεσα στις οποίες σχηματίζονται σχέσεις ανισότητας (Taguieff 1998). Το ανθρώπινο γένος είναι διαιρεμένο σε «ανώτερες» και

«κατώτερες» «φυλές» ανάλογα με τα κληρονομικού χαρακτήρα βιολογικά τους γνωρίσματα. Την πρώτη θέση μεταξύ των «φυλών» κατέχει η λευκή «φυλή», η οποία είναι εκ φύσεως ταγμένη να κυριαρχήσει πάνω στις άλλες (Παπαδημητρίου, 2000).

Ο παραδοσιακός αυτός ορισμός υποχωρεί, καθώς δεν καλύπτει το σύνολο των εκφάνσεων του σημερινού ρατσισμού, αφού το σύστημα της φυλετικής αιτιολόγησης έχει «εμπλουτιστεί» με ψυχοκοινωνικά και πολιτισμικά στοιχεία, αλλά και με θεσμοθετημένες μορφές κοινωνικών διακρίσεων. Γι' αυτό γίνεται λόγος για «νεορατσισμό» ή «πολιτισμικό» ρατσισμό, καθώς έθεσε σε δεύτερη μοίρα τη «φυλή» για να προτάξει τις πολιτισμικές διαφορές εθνικών ή εθνοτικών ομάδων. Διαφορές επομένως γλωσσών, θρησκειών, εθίμων, νοοτροπιών αποτέλεσαν το εφαλτήριο εκρατσισμού του «δικαιώματος στη διαφορά» και επομένως το προπύργιο της διαφύλαξης των «ταυτοτήτων» (Νούτσος, 2014). Στην Ευρώπη, ο νεορατσισμός ως φαινόμενο εμφανίζεται στα τέλη της δεκαετίας του 1960 στη Γαλλία ως πολιτική έκφραση και πρακτική της άκρας δεξιάς ενάντια στο διογκούμενο κύμα μεταναστών που έφταναν από την Αφρική στην Ευρώπη. Ο νεορατσισμός διαφέρει από τον παραδοσιακό ρατσισμό διότι επικεντρώνεται περισσότερο στις πολιτισμικές διαφορές, προάγοντας τον πολιτισμικό διαχωρισμό και, συνεπώς, το γεωγραφικό διαχωρισμό που είναι απαραίτητος για τη διατήρηση του «ζωτικού χώρου» των ημεδαπών.

Γίνεται αντιληπτό ότι ο νεορατσισμός ερμηνεύει το ρου της ιστορίας ή τη λειτουργία της κοινωνίας με βάση κατηγοριοποιήσεις που στηρίζονται σε πολιτιστικά χαρακτηριστικά (Taguieff 1998). Ο νεορατσισμός εγγράφεται, σύμφωνα με τον Balibar (1991), στο πλαίσιο ενός «ρατσισμού χωρίς φυλές». Ο ρατσισμός αρθρώνεται γύρω από το στίγμα της ετερότητας, όπως το χρώμα του δέρματος, η εθνική προέλευση, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, και γενικά γύρω από τη διαφορετικότητα του «Άλλου», και διατυπώνεται σε πρακτικές βίας, περιφρόνησης, αδιαλλαξίας, ευτελισμού και εκμετάλλευσης, καθώς και σε συμπεριφορές και πράξεις που αποσκοπούν στην κάθαρση του κοινωνικού σώματος και τη διαφύλαξη της ταυτότητας του «Εμείς» από κάθε πρόσμειξη, κάθε εισβολή (Balibar 1991).

Συμπερασματικά, σύμφωνα με την ιδεολογία του νεορατσισμού, θεμελιώνονται και νομιμοποιούνται σήμερα πρακτικές αποξένωσης και αποκλεισμού των εθνικών μειονοτήτων από τον κορμό του έθνους. Στόχο αυτής της νεορατσιστικής προπαγάνδας στη Δύση αποτελούν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες. Ο νεορατσισμός υποστηρίζει το «φυσικό» δικαίωμα κάθε εθνικής ομάδας να

προστατεύσει την ταυτότητά της προβάλλοντας την αναγκαία διάκριση της κυρίαρχης ομάδας έναντι των άλλων ομάδων της κοινωνίας, με απώτερο σκοπό τη νομιμοποίηση της μεροληπτικής μεταχείρισης σε βάρος των «Άλλων», όπως των μεταναστών κ.λπ. Η μετανάστευση λειτουργεί στη συνείδηση των νεορατσιστών σαν υποκατάστατο της «φυλής» και υπό αυτήν την έννοια αποτελεί το βασικό σημείο αναφοράς της ρατσιστικής θεωρίας και πράξης στη σύγχρονη ευρωπαϊκή πραγματικότητα (Balibar 1991).

Καταλήγοντας, ο ρατσισμός τόσο παλαιότερα όσο και σήμερα - είτε ως βιοφυλετικό φαινόμενο είτε ως εθνοπολιτισμικό - ως σχέση ανισότιμων μερών της κοινωνίας μετατρέπει την ετερότητα σε εχθρότητα. Κατασκευάζει και θέτει σε λειτουργία κατηγορίες που διακρίνουν, εξηγούν ή ακόμη και προβλέπουν τη στάση, τις ικανότητες ή τη συμπεριφορά των ατόμων που υποτίθεται ότι ανήκουν στις κατηγορίες αυτές.

1.2.β. Στερεότυπα - Προκαταλήψεις - Διακρίσεις και Ρατσισμός

Ένας από τους βασικούς τρόπους γνωριμίας με τον «Άλλο», ο οποίος δεν είναι απαραίτητα αλλοεθνής, είναι η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα κοινωνικά υποκείμενα. Σε περιστάσεις επικοινωνίας ο καθένας από τους εταίρους επικοινωνεί ως φορέας μιας βιογραφικής ιστορίας. Αυτή η ατομικότητα, η μοναδικότητα, το ανεπανάληπτο, αυστηρά προσωπικό στοιχείο που χαρακτηρίζει τα υποκείμενα σε τέτοιου είδους περιστάσεις αποτελεί την προσωπική ταυτότητα (Goffman, 1976). Ωστόσο, σε περιπτώσεις απόλυτης ανωνυμίας και απουσίας του βιογραφικού στοιχείου οι δείκτες στη βάση των οποίων διαμορφώνει το υποκείμενο τη συμπεριφορά του προς τον «Άλλο» είναι κατηγοριακού τύπου. Την κατηγορία στην οποία εντάσσουμε τον «Άλλο» και τα χαρακτηριστικά που του προσδίδουμε a priori ως φορέα της συγκεκριμένης ιδιότητας, επισημαίνει ο Goffman (1976) με τον όρο «κοινωνική ταυτότητα». Η κατηγοριακή αντίληψη του «Άλλου» υφίσταται στο βαθμό που η κοινωνική κατηγορία, στην οποία εντάσσεται ο «Άλλος» ως φορέας μιας ιδιότητας, αποτελεί την αφετηρία για υποθέσεις γύρω από τα χαρακτηριστικά του, για πρόβλεψη της συμπεριφοράς του και γενικότερα για την οργάνωση της συμπεριφοράς μας απέναντί του (Γκότοβος, 1996).

Εν ολίγοις, σε αρκετές περιπτώσεις το άτομο δρα ως φορέας στερεοτυπικής σκέψης και προκαταλήψεων. Τα στερεότυπα αποτελούν ατεκμηρίωτες γενικεύσεις, υπερβολικές και αθέμιτες περιγραφές, ερμηνείες και αξιολογήσεις για κάποιον «Άλλο» ως μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατηγορίας (λευκός, νέος, δάσκαλος, Ασιάτης κ.λπ.). Ανάλογα με το αν η υπεραπλουστευτική αξιολόγηση του «Άλλου» είναι θετική ή αρνητική, το στερεότυπο μπορεί επίσης να είναι θετικό είτε αρνητικό. Όσον αφορά την προκατάληψη, πρόκειται για τη στάση του υποκειμένου απέναντι στον «Άλλο», η οποία βασίζεται συνήθως στην στερεοτυπική σκέψη και προδιαθέτει το υποκείμενο ευνοϊκά ή δυσμενώς απέναντί του. Ενώ το στερεότυπο έχει το χαρακτήρα απεικόνισης του «Άλλου», με την προκατάληψη εκφράζεται η ετοιμότητα του υποκειμένου για μια αρνητική ή θετική στάση προς τον «Άλλο» (Γκότοβος, 1996). Στο επίπεδο της δράσης, όταν αυτή προκύπτει από τα αρνητικά στερεότυπα και τις αρνητικές προκαταλήψεις μας τότε μιλάμε για διάκριση, δηλαδή για την άδικη μεταχείριση ενός ατόμου, επειδή ανήκει σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα (Williams, 1947).

Ο ρατσισμός πηγάζει από στερεότυπα και προκαταλήψεις που έχουν τα άτομα μιας συγκεκριμένης ομάδας για τα μέλη άλλων αντίστοιχων ομάδων, όμως αποκτά την ουσιαστική του υπόσταση όταν στερεότυπα και προκαταλήψεις οδηγούν σε κοινωνικές διακρίσεις. Μιλάμε, λοιπόν, για ρατσισμό όταν διαφοροποιείται η συμπεριφορά απέναντι σε κάποιον, επειδή είναι μέλος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής κατηγορίας, τη στιγμή που επιβάλλεται θεωρητικά ένα ενιαίο μέτρο ίσης μεταχείρισης. Στην περίπτωση της κοινωνικής διάκρισης το αντικείμενο της διάκρισης θεωρητικά έχει δικαίωμα σε παρόμοια μεταχείριση με αυτή που θα επιφύλασσε ο φορέας της διάκρισης σε οποιοδήποτε άλλο άτομο που δεν ανήκει στην ομάδα του θύματος της διάκρισης, δηλαδή τη μεταχείριση που θα επιφύλασσε και στα μέλη της κοινωνικής κατηγορίας στην οποία ανήκει ο ίδιος (Γκότοβος, 1996). Η δυσμενής διακριτική μεταχείριση αναφέρεται στην «πραγματική συμπεριφορά» απέναντι σε μια άλλη ομάδα, αποκλείοντας τα μέλη της από τις ευκαιρίες που απολαμβάνουν άλλες ομάδες (Giddens, 2002).

Καθώς η συμπεριφορά του ρατσιστή καθορίζεται από στερεότυπα και προκαταλήψεις, ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνει την κοινωνική πραγματικότητα είναι μονόπλευρος. Ο ρατσιστής αρνείται πεισματικά να προβεί στον κριτικό έλεγχο των ιδεών του, αφού η σκέψη του λειτουργεί κατά κανόνα με βάση τη μανιχαϊκή

διαίρεση των ανθρώπων σε «καλούς» και «κακούς», σε «φίλους» και «εχθρούς» (Λίποβατς, 1990).

Αξιοσημείωτο είναι ότι οι σχέσεις μεταξύ ρατσιστικής ιδεολογίας και ατομικής συμπεριφοράς δεν είναι πάντα μονόδρομα αιτιακές (Παπαδημητρίου, 2000). Είναι πιθανό κάποιος να διακατέχεται από προκαταλήψεις απέναντι σε μια κοινωνική ομάδα, χωρίς όμως να προβαίνει στην πρακτική των διακρίσεων. Ο ρατσισμός δεν είναι μόνο μια προκατάληψη, όπως και κάθε προκατάληψη δεν είναι ρατσισμός. Επομένως, το να διαπιστώνει κάποιος ορισμένες διαφορές ανάμεσα στον εαυτό του και τον «Άλλο» δεν σημαίνει αυτοδήλως ότι είναι και ρατσιστής. Ακόμη και αν αξιολογεί τις διαφορές υπέρ του εαυτού του, το γεγονός αυτό δεν παρέχει ικανοποιητική απόδειξη για την ύπαρξη ρατσιστικής συμπεριφοράς, εφόσον δεν στρέφεται ενεργά κατά του «Άλλου». Ρατσιστής σε τελική ανάλυση είναι αυτός ο οποίος χρησιμοποιεί τη διαπιστούμενη διαφορά με τον «Άλλο» προκειμένου να υπηρετήσει, μέσω του στιγματισμού της διαφοράς αυτής, το προσωπικό του συμφέρον (Memmi, 1987).

Ο ρατσισμός επηρεάζει τα άτομα, άμεσα ή έμμεσα, στην προσπάθειά τους να περιγράψουν και να ερμηνεύσουν τον κόσμο και την κοινωνική τους πραγματικότητα. Κατ' αυτόν τον τρόπο πολλές φορές ταυτίζονται με την κυρίαρχη ιδεολογία και αναζητούν στηρίγματα για τη συγκρότηση της ταυτότητας του «Εμείς» μέσα από τη διαφοροποίησή τους από τους «Άλλους» (Παπαδημητρίου, 2000). Τα άτομα ορίζουν και αξιολογούν τον εαυτό τους και τις ομάδες στις οποίες ανήκουν (εθνικές, θρησκευτικές κ.λπ.) κυρίως μέσω διαδικασιών κοινωνικών συγκρίσεων με άλλα άτομα και ομάδες. Με αυτόν τον τρόπο ο πραγματικός ή φανταστικός κίνδυνος συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας πλασματικής συλλογικής συνείδησης, η οποία υποχωρεί μόλις εκλείψουν οι λόγοι που την τροφοδότησαν (Παπαδημητρίου, 2000). Πρόκειται για το σύνδρομο του «αποδιοπομπαίου τράγου», την αναζήτηση δηλαδή φανταστικών υπευθύνων, οι οποίοι επωμίζονται το βάρος των προβλημάτων του ατόμου ή της κοινότητας, όταν οι άνθρωποι αδυνατούν ή δεν θέλουν να κατανοήσουν τα πραγματικά αίτια της κακοδαιμονίας τους. Σύμφωνα με τον Pettigrew (1997) ο μηχανισμός του «αποδιοπομπαίου τράγου» σχετίζεται με το φαινόμενο των προκαταλήψεων και ο τρόπος χρήσης του μηχανισμού εξαρτάται από τις κοινωνικές συνθήκες.

Επιλογικά, στη διαμόρφωση της ρατσιστικής σκέψης διαπλέκονται διάφοροι κοινωνικοί, ψυχολογικοί, πολιτισμικοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες. Έτσι, ο

ρατσισμός αποτελεί τη συνιστώσα όλων αυτών των υποκειμενικών και αντικειμενικών παραγόντων που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Ο ρατσισμός είναι ιστορικά συγκεκριμένος και παρουσιάζεται με διαφορετική μορφή κάθε φορά, ανάλογα με τη γεωγραφική, πολιτισμική, ιδεολογική και υλική του θέση (Wacquant, 2008). Εμφανίζεται, δηλαδή, πάντα κάτω από ορισμένες συνθήκες και με διάφορες μορφές μέσα στα πλαίσια μιας συγκεκριμένης κοινωνίας.

1.2.γ. Μορφές Ρατσισμού

Ο ρατσισμός, όπως διαπιστώθηκε παραπάνω, αποτελεί ένα σύνθετο και πολυδιάστατο φαινόμενο το οποίο παρουσιάζει διάφορες παραλλαγές και πρακτικές. Προτού σκιαγραφήσουμε ένα μοντέλο κατανόησης του ρατσισμού είναι αναγκαίο να επισημάνουμε τις διάφορες διαστάσεις και μορφές του.

Ο Taguieff (1998) κάνει διάκριση μεταξύ ιδεολογικού ρατσισμού, ρατσιστικής προκατάληψης και ρατσιστικής συμπεριφοράς. Ο ρατσισμός, δηλαδή, διακρίνεται σε ιδεολογικές συνθέσεις (θεωρίες, δόγματα περί φυλετικής ιδέας, σύγχρονοι μύθοι), σε τρόπους σκέψης (γνώμες, πεποιθήσεις, προκαταλήψεις, στερεότυπα, κλίσεις ή προδιαθέσεις) και σε τρόπους δράσης (συμπεριφορές, ενέργειες, πρακτικές, θεσμοί ή κινητοποιήσεις).

Η Guillaumin (1992, όπ. αναφ. στο Παπαδημητρίου, 2000) επισημαίνει τρία διαφορετικά είδη ρατσισμού και, ειδικότερα, το ρατσισμό ως συμπεριφορά που διαχέεται ποικιλοτρόπως στις ανθρώπινες σχέσεις (ξενοφοβία, εχθρότητα, επιθετικότητα, διακρίσεις, κοινωνικός αποκλεισμός, εξολόθρευση του «Άλλου»), το ρατσισμό ως πολιτικό λόγο που ενυπάρχει στις ομιλίες και τα προγράμματα κομμάτων με φυλετικές, σεξιστικές και γενικά εχθρικές αντιλήψεις προς τις μειονοτικές ομάδες και το ρατσισμό ως δομικό στοιχείο των νόμων του κράτους (κρατικός ρατσισμός). Ο Allport (1954), αναφερόμενος στον τρόπο εκδήλωσης της ρατσιστικής συμπεριφοράς, διαπιστώνει πέντε στάδια «αρνητικής αντιμετώπισης» του «Άλλου»: πρώτον, τη λεκτική επίθεση, δεύτερον, την αποφυγή, απομόνωση και γκετοποίηση του «Άλλου», τρίτον, τις κάθε είδους διακρίσεις (στέρηση δικαιωμάτων, μεροληψία κ.λπ.), τέταρτον, τη σωματική επίθεση (πογκρόμ, κακοποίηση) και πέμπτον, τη γενοκτονία.

Παρόμοιες θέσεις διατυπώνει και ο Τσιάκαλος (2000) ο οποίος αναφέρει τρεις μορφές ρατσισμού. Στην πρώτη περίπτωση διακρίνεται ο ρατσισμός ως αποτέλεσμα ρατσιστικών αντιλήψεων, όπου η συγκεκριμένη ρατσιστική συμπεριφορά βασίζεται σε ένα πλέγμα ρατσιστικών αντιλήψεων και στάσεων και είναι αποτέλεσμα της πεποίθησης ότι με υποτιμητικές και εχθρικές πράξεις προασπίζονται προσωπικά δικαιώματα, τα οποία απορρέουν από τη δήθεν ανωτερότητα μιας κοινωνικής ομάδας. Στη συνέχεια επισημαίνεται ο ρατσισμός από ιδιοτέλεια, όπου η ρατσιστική συμπεριφορά υπαγορεύεται από προσωπικά συμφέροντα. Δεν είναι, δηλαδή, ποτέ αφιλοκερδής, καθώς ο ρατσισμός εξυπηρετεί πάντα, συνειδητά ή ασυνείδητα, κάποια συμφέροντα. Η τρίτη περίπτωση αφορά το ρατσισμό ως αποτέλεσμα μέτρων της πολιτείας. Πρόκειται για τον θεσμοθετημένο ρατσισμό, το ρατσισμό του κράτους και των υπηρεσιών του. Σύμφωνα με τον Γκότοβο (1996) ο ρατσισμός δύναται να εμφανιστεί σε μια κοινωνία με μία ή και περισσότερες από τις ακόλουθες μορφές: ο θεσμικά προσδιορισμένος ρατσισμός, ο υπαρκτός αλλά μη θεσμικά προσδιορισμένος ρατσισμός και ο εξωθεσμικός (άτυπος, καθημερινός) ρατσισμός.

Ο ρατσισμός ως κοινωνική συμπεριφορά και πρακτική παρουσιάζει διαφορές στο πέρασμα των χρόνων, ανάλογα με τις μεταλλαγές των συγκυριών και τους εκάστοτε σκοπούς που καλείται να υπηρετήσει. Πρόκειται ουσιαστικά για μια δυναμική, εσωτερικά αντιφατική και εκτεθειμένη σε συνεχείς αλλαγές, κοινωνική διαδικασία. Υπό αυτήν την έννοια δεν υπάρχει ένας μοναδικός και απαράλλαχτος ρατσισμός, αλλά πολλοί και διαφορετικοί ρατσισμοί που συνδέονται κάθε φορά ιστορικά με τις κοινωνίες στις οποίες εμφανίζονται (Ζουμπουλάκης, 1994, Hall, 1980, Παπαδημητρίου, 2000). Δεν υπάρχει γενικά ρατσισμός, αλλά ιστορικά συγκεκριμένες μορφές ρατσισμού, οι οποίες έχουν ξεχωριστά η κάθε μια τις δικές της αιτίες στην κοινωνική και χρονική συγκυρία (Goldberg, 1993). Συνεπώς, κρίνεται σκόπιμο, λόγω της πολυπλοκότητας του ρατσιστικού φαινομένου, οι διάφορες μορφές ρατσισμού να εξετάζονται πάντοτε σε συνάρτηση με τις ιστορικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν την περίοδο που εμφανίζονται, ώστε να παραλείπονται γενικεύσεις και υπερβολικές ερμηνείες.

Παράλληλα, όπως επισημαίνει ο Goldberg (1993), «το κυρίαρχο χαρακτηριστικό της ρατσιστικής έκφρασης» είναι ο αποκλεισμός, όπως και οι διάφορες μορφές ρατσισμού βασίζονται στη λογική των αποκλεισμών. Ακολούθως, μια σωστή ανάλυση θα πρέπει να θεωρήσει τις διάφορες μορφές ρατσισμού ως φαινόμενα αποκλεισμού που εκφράζονται σε διαφορετικά επίπεδα που είτε

αλληλοσυμπληρώνονται είτε αλληλοσυγκρούονται, δημιουργώντας ένα τοπίο όπου τα διάφορα γεωγραφικά, υλικά, ιδεολογικά και συλλογιστικά στοιχεία συνυπάρχουν και είναι ανοιχτά προς ερμηνεία και ανάλυση.

Μελετώντας το κοινωνικό φαινόμενο του ρατσισμού πρέπει να αποφευχθεί ένας πολύ ευρύς ή ένας πολύ στενός ορισμός. Στην πρώτη περίπτωση η υπερβολική γενίκευση του όρου, περιλαμβάνοντας κάθε μορφή έμμεσων και άμεσων διακρίσεων, μπορεί να οδηγήσει στην υποβάθμιση της ανάλυσης του φαινομένου. Στη δεύτερη περίπτωση με έναν ιδιαίτερα περιορισμένο ορισμό ενυπάρχει ο κίνδυνος παράλειψης επιμέρους εκφάνσεων του ρατσιστικού φαινομένου. Κάποιες κοινωνίες επιλέγοντας έναν ευρύ ορισμό μετατρέπουν το ρατσισμό σε ανθρώπινο γνώρισμα που δεν επιδέχεται διορθωτική παρέμβαση, ενώ αντίθετα επιλέγοντας ένα στενό ορισμό τον μετατρέπουν σε φαινόμενο αποκλειστικά ιστορικό. Δημοκρατικά κινήματα σε όλο τον κόσμο ορίζουν το ρατσισμό ως φαινόμενο διακρίσεων, οι οποίες βιώνονται οδυνηρά από ορισμένες ομάδες και αντιτίθενται στην θεμελιώδη αρχή περί ισότητας των δικαιωμάτων (Τσιάκαλος, 2000).

Στο πλαίσιο αυτό, ο όρος «ρατσισμός» κατανοείται ως ένα δίκτυο αντιλήψεων, τοποθετήσεων, στάσεων, συμπεριφορών ή/και καθορισμένων μέτρων που υποχρεώνει ορισμένους ανθρώπους στην υπαγωγή και την υποτελή διαβίωση μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια ευδιάκριτη κοινωνική κατηγορία. Ως δικαιολογία για τη διάκριση χρησιμοποιείται η διαφορετικότητα της ομάδας στην οποία προσάπτεται μια υποτιθέμενη κατωτερότητα ή/και επικινδυνότητα (Τσιάκαλος, 2000).

Ως ρατσισμός εννοούνται, λοιπόν, οι προκαταλήψεις που εκδηλώνονται σε βάρος «φυλετικών», εθνικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ομάδων καθώς και η πρακτική των διακρίσεων, της περιθωριοποίησης, του κοινωνικού αποκλεισμού και των διωγμών μέχρι και τη φυσική εξόντωση των ατόμων που ανήκουν σε αυτές τις μειονότητες με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τους προσδίδουν (Παπαδημητρίου, 2000). Με λίγα λόγια, ο ρατσισμός αποτελεί ένα σύνολο αντιλήψεων, ενεργειών και κοινωνικών μηχανισμών που παράγουν κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτισμική ανισότητα.

Στις σύγχρονες κοινωνίες ο ρατσισμός γίνεται ολοένα και πιο ορατός σε όλες τις μορφές του. Εμφανίζεται κατ' αυτόν τον τρόπο ρατσιστική συμπεριφορά εις βάρος εθνικών, θρησκευτικών και γλωσσικών μειονοτήτων, εχθρότητα και δυσανεξία απέναντι σε μετανάστες και πρόσφυγες, ενώ παράλληλα, δεν είναι λίγες οι

περιπτώσεις κοινωνικού ρατσισμού σε βάρος ατόμων με ειδικές ανάγκες, ομοφυλόφιλων κ.λπ., σεξισμού και θεσμικών διακρίσεων.

1.3 Η έννοια της «Ξενοφοβίας»

Η ξενοφοβία, το αίσθημα φόβου, αντιπάθειας ή και αποστροφής προς τους ξένους, συνιστά το πεδίο ανάπτυξης και κοινωνικής διάδοσης εχθρικών αντιλήψεων απέναντι σε εθνικές μειονότητες, μετανάστες και πρόσφυγες. Αναφέρεται επίσης στη συλλογική αρνητική διάθεση αποδοχής νέων μελών στην κοινωνία, τα οποία παρουσιάζουν «διαφορετικά» στοιχεία από αυτά της κοινωνίας-δέκτη.

Η λέξη «ξενοφοβία» ενώ έχει ως συστατικά δύο ελληνικές λέξεις, δεν έλκει την καταγωγή της από την ελληνική γλώσσα, αλλά προέρχεται από το εξωτερικό. Ως νεολογισμός δεν φέρει κανένα ιστορικό φορτίο και κατανοείται ως «φόβος που προκαλείται από ξένους» (Τσιάκαλος, 2008). Σε αυτήν την περίπτωση, εάν υπάρχει επιθετική συμπεριφορά, τότε προέρχεται από εκείνον που προκαλεί το φόβο και όχι από εκείνον που φοβάται. Οι θύτες και τα θύματα, δηλαδή, δεν οριοθετούνται με σαφή τρόπο, όπως στην περίπτωση του ρατσισμού, αλλά σε μερικές περιπτώσεις οι ρόλοι αντιστρέφονται. Στην περίπτωση της ξενοφοβίας, ο ξενόφοβος μπορεί να κατηγορηθεί για αδικαιολόγητο φόβο, όμως η απόδειξη του γεγονότος ότι ο φόβος δεν είναι δικαιολογημένος ανήκει στις υποχρεώσεις άλλων ατόμων, όπως των ίδιων των ξένων ή εκείνων που υπερασπίζονται και επιτρέπουν την έλευση των ξένων (Τσιάκαλος, 2008).

Ο Alain Touraine (Γιαλκέτσης, 2009) εξηγεί το φαινόμενο της ξενοφοβίας ως μια αντίδραση μέσω της οποίας σκιαγραφούνται οι αντιφάσεις μιας όλο και πιο κατακερματισμένης και ανασφαλούς κοινωνίας. Σύμφωνα με τον ίδιο η ξενοφοβία είναι ο φόβος απέναντι στο διαφορετικό είτε αυτό εκφράζεται στην κουλτούρα, είτε στη θρησκεία, είτε στον τρόπο ζωής κ.λπ. Τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του «Άλλου» αποτελούν ένα πρόσχημα, ώστε να προβληθούν πάνω τους προσωπικές αγωνίες. Μέσω της απόρριψης, η ξενοφοβία ενεργοποιεί έναν μηχανισμό απανθρωποίησης, άρνησης δηλαδή του ανθρώπινου στοιχείου του «Άλλου» επειδή είναι διαφορετικός. Για τον ξενόφοβο είναι αδύνατο να συμβιώσει με τους άλλους, καθώς γίνονται αντιληπτοί ως ακάθαρτοι, που απειλούν την καθαρότητα της εξιδανικευμένης κοινότητας, η οποία και χρήζει προστασίας. Κατ' αυτόν τον τρόπο

δημιουργείται ο απόλυτος ξένος που αποτελεί παγκόσμια απειλή. Ο συγκεκριμένος συλλογισμός, ωθούμενος ως τις ακραίες συνέπειές του, παράγει το φαινόμενο του ρατσισμού, δηλαδή την πιο ακραία μορφή ξενοφοβίας.

Ο Touraine συνεχίζει αναφέροντας ότι η ξενοφοβία γεννιέται και από μια κρίση ταυτότητας, όταν μια ταυτότητα αισθάνεται ότι κινδυνεύει από απειλές που δεν είναι άμεσα αναγνωρίσιμες. Η παγκοσμιοποίηση, εκτός του ότι θέτει υπό αμφισβήτηση την ταυτότητα, απειλεί και την ικανότητα για δράση, συμβάλλοντας στην κατάρρευση του εγώ. Τότε είναι εύκολο να φορτώσουμε την ευθύνη για την κατάσταση αυτή σε κάποιον άλλο, ο οποίος είναι αναγνωρίσιμος μέσω των ιδιαίτερων γνωρισμάτων του. Η αόριστη και ασύλληπτη απειλή δύναται έτσι να εντοπιστεί και επομένως να αποκρουστεί ευκολότερα. Είναι ο μηχανισμός του αποδιοπομπαίου τράγου, ο οποίος κατά τον Girard (1986) αποτελεί μία από τις αρχές πάνω στις οποίες στηρίχτηκε ο ανθρώπινος πολιτισμός.

Εξετάζοντας το ζήτημα της ξενοφοβίας ιστορικά γίνεται αντιληπτό ότι η ιστορία του κόσμου κυριαρχήθηκε πολλές φορές από την απόρριψη των άλλων, των «βαρβάρων», των διαφορετικών. Σήμερα, όπως τονίζει ο Touraine (Γιαλκέτσης, 2009), με τη βαθμιαία αύξηση ξενοφοβικών φαινομένων οδηγούμαστε πίσω στη βαρβαρότητα. Η εξέλιξη αυτή κατανοείται λαμβάνοντας υπόψη ότι ζούμε σε μια ανοιχτή και κινητική κοινωνία, όπου οι πολυπολιτισμικές επαφές αυξάνονται συνεχώς. Είναι μια κατάσταση που επιφέρει αντιφατικές συνέπειες. Πλάι στο άνοιγμα εκδηλώνεται και η αύξηση της ανησυχίας, που τροφοδοτεί την απόρριψη. Όταν όμως μια ολόκληρη κοινότητα απορρίπτεται, καταλήγει να αναδιπλώνεται στον εαυτό της και να βυθίζεται στη μνησικακία. Η πτώση στον κοινοτισμό και η ξενοφοβία διαπλέκονται στενά.

Εν κατακλείδι, το ζητούμενο της ξενοφοβικής συμπεριφοράς είναι ο αποκλεισμός του «Άλλου» έξω από τα όρια της κοινωνίας. Η εχθρότητα προς τους ξένους και η αντιμετώπισή τους ως επικίνδυνα όντα, τα οποία «μολύνουν» την κοινότητα, αποτελεί γεγονός που προϋποθέτει δραστικές και άμεσες λύσεις.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Το Ζήτημα της Μετανάστευσης

2.1 Βασικές έννοιες

Μετανάστευση

Ο όρος «μετανάστευση» πέρα από την αλλαγή του τόπου διαμονής ή/και εργασίας νοείται και ως μια πολυσύνθετη δυναμική διαδικασία, συνδεδεμένη με κοινωνικές παραμέτρους που επηρεάζουν πρώτον, τα ίδια τα άτομα, τον τρόπο συμπεριφοράς τους και τον κοινωνικό περίγυρο, δεύτερον, τις ομάδες στις οποίες ανήκουν οι μετακινούμενοι και τις ομάδες που συναντούν και έρχονται σε επαφή στη χώρα υποδοχής, τρίτον, την κοινωνία υποδοχής και τέταρτον τις κοινωνικοοικονομικές δομές της κοινωνίας προέλευσης (Κοιλιάρη, 1997).

Η μετανάστευση, συνεπώς, αποτελεί ένα σύνθετο και πολύπλοκο κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο πυροδοτεί ακόμη πιο σύνθετα κοινωνικά ζητήματα τόσο στις χώρες υποδοχής όσο και στις χώρες αποστολής. Δεν είναι τυχαίο ότι σε όλες τις γλώσσες, η αναφορά στην άφιξη πληθυσμών γίνεται με όρους ρευστότητας. Κατ' αυτόν τον τρόπο, χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές σε «πλημμύρες», «κύματα», «εισροές» και «ροές» μεταναστών. Κεντρικό στοιχείο των χαρακτηρισμών αυτών είναι η σαρωτική και ανεξέλεγκτη ιδιότητα του ρευστού στοιχείου. Υποδηλώνεται ότι η μετανάστευση προσλαμβάνεται από τη συλλογική κοινωνική συνείδηση ως φαινόμενο ρευστό, αυθόρμητο, απρόβλεπτο και δύσκολα ελέγξιμο καθ' εαυτό και ως προς τις συνέπειές του (Καρύδης, 2008).

Παρά το ανεξέλεγκτο του χαρακτήρα της, οι διαστάσεις της μετανάστευσης ορίζονται με βάση συγκεκριμένα τυπολογικά κριτήρια (Treibel, 1990). Με κριτήριο τον τόπο χαρακτηρίζεται εξωτερική (από ένα κράτος σε άλλο), διηπειρωτική και σε κάποιες περιπτώσεις υπερπόντια. Με βάση το χρόνο είτε περιορίζεται σε σύντομα χρονικά διαστήματα είτε πρόκειται για προσωρινή μετανάστευση. Η προσωρινή μετανάστευση μπορεί να είναι μακρόχρονη, κατά περιπτώσεις, και να εξελιχθεί σε μόνιμη. Με κριτήριο την απόφαση για μετανάστευση χαρακτηρίζεται ως αυτόβουλη, για λόγους εργασίας, ή ως υποχρεωτική για λόγους ανωτέρας βίας. Τέλος, με βάση τον πληθυσμό πρόκειται για ατομική ή/και οικογενειακή μετανάστευση, ενώ διακρίνεται και σε ομαδική μετανάστευση.

Συμπερασματικά, η μετανάστευση επιφέρει δομικές αλλαγές στα υποκείμενα που τη βιώνουν. Δεν αποτελεί μια φυσική και αυτονόητα ανθρωπολογική σταθερά,

αλλά ένα κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και ιστορικό φαινόμενο που υπερβαίνει αναλλοίωτες δομικές συνθήκες (Πετράκου, 2001).

Μετανάστες

Πρόκειται για τα άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα τους οικειοθελώς, ώστε να εγκατασταθούν σε άλλη χώρα για προσωπικούς, οικογενειακούς ή οικονομικούς λόγους και κατ' αυτόν τον τρόπο ονομάζονται «οικονομικοί μετανάστες» (Καρύδης, 1996). Οι μετανάστες φεύγουν συνήθως από κοινωνίες με μεγάλες εντάσεις λόγω κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας και έρχονται σε νέες κοινωνίες με στόχο να επιτύχουν κοινωνικά και οικονομικά, πράγμα που στερούνται στη χώρα προέλευσης. Βασική διάκριση των κατηγοριών των μεταναστών αποτελεί η νόμιμη ή μη είσοδος και παραμονή τους στη χώρα υποδοχής.

«Νόμιμοι μετανάστες» θεωρούνται τα πρόσωπα που έχουν εισέλθει από τα επίσημα σημεία διέλευσης (αεροδρόμια, λιμάνια) και παραμένουν νόμιμα στη χώρα διαθέτοντας τα απαραίτητα έγγραφα παραμονής. Η παρουσία τους έχει καταγραφεί από τις αρμόδιες αρχές και είναι εφοδιασμένοι με την απαιτούμενη άδεια παραμονής ή/και εργασίας. Στην κατηγορία αυτή συγκαταλέγονται επίσης άτομα που διαθέτουν ειδικά δελτία ταυτότητας ομογενούς - ανήκουν στη «διασπορά» ή «ομογένεια» - και παλιννοστούν στη χώρα (Καρύδης, 1996).

«Παράτυποι μετανάστες» θεωρούνται τα άτομα που είτε εισήλθαν στη χώρα εξαρχής από μη οριοθετημένα σημεία χωρίς νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα (διαβατήριο, VISA) - χαρακτηρίζονται και ως «λαθρομετανάστες» - είτε εισήλθαν νόμιμα μεν υπό κάποια ιδιότητα (τουρισμός, σπουδές, νόμιμη εργασία) αλλά στη συνέχεια παραμένουν παράνομα στη χώρα ως «αντικανονικοί μετανάστες» (Καρύδης, 1996).

2.2 Μετανάστευση στην Ελλάδα

Με την εσωτερική κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη το 1989 δημιουργήθηκαν νέες συνθήκες μέσα σε ένα ρευστό περιβάλλον. Τα κλειστά σύνορα που χώριζαν την ανατολική από τη δυτική Ευρώπη ξαφνικά άνοιξαν και χιλιάδες πολίτες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, αντιμετωπίζοντας την αποδόμηση του συστήματος παραγωγής και του κοινωνικού

κράτους στις χώρες τους, άρχισαν να αναζητούν ένα καλύτερο μέλλον στη δυτική και νότια Ευρώπη. Με το άνοιγμα των συνόρων, λοιπόν, ακολούθησε η μεγάλη ποικιλομορφία των μεταναστευτικών ρευμάτων που συνδέουν σε περίπλοκα δίκτυα τις χώρες της ανατολικής, της κεντρικής και της δυτικής-νότιας Ευρώπης (Favell & Hansen, 2002, Wallace & Stola, 2001). Οι μεταβολές αυτές οδήγησαν στην αναθεώρηση της διακηρυγμένης πολιτικής της μηδενικής μετανάστευσης στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, καθώς ένας μεγάλος αριθμός μεταναστών έφτασαν και εγκαταστάθηκαν σε αυτές.

Κατά τον ίδιο τρόπο, η Ελλάδα δεν έμεινε ανεπηρέαστη από τις αλλαγές αυτές. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Ελλάδα είχε για δεκαετίες αρνητικό ισοζύγιο σχετικά με την είσοδο/έξοδο εργατικού δυναμικού από τη χώρα. Παλαιότερα, η χώρα τροφοδοτούσε με εργατικό δυναμικό τις αγορές αναπτυγμένων κρατών όπως οι Η.Π.Α., Αυστραλία, Γερμανία κ.λπ. (Χασιώτης, 1993). Τα μεταναστευτικά ρεύματα από την Ελλάδα παρουσιάζουν μείωση στη δεκαετία του 1970, με την Ελληνική Στατιστική Αρχή να μη συλλέγει σχετικές πληροφορίες το 1977 (Λιανός, 2003). Η καθαρή μετανάστευση στην Ελλάδα άρχισε να παρουσιάζει θετικές τιμές κατά τη δεκαετία του 1970, όμως μέχρι τις αρχές τις δεκαετίας του 1990 ο κύριος όγκος των μεταναστευτικών ροών αποτελούνταν από παλιννοστούντες Έλληνες, οι οποίοι επέστρεφαν στη χώρα (Τριανταφυλλίδου, 2010).

Η μετανάστευση προς την Ελλάδα δεν είναι τόσο πρόσφατο φαινόμενο όσο θεωρείται, καθώς μετανάστες από την Αίγυπτο ή το Πακιστάν εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην ελληνική αγορά εργασίας κατά τη δεκαετία του 1970 (Tonchev, 2007). Ωστόσο, στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και κυρίως στις αρχές της δεκαετίας του 1990, ο όγκος των μεταναστευτικών ροών αυξήθηκε με ραγδαίους ρυθμούς, καθιστώντας την Ελλάδα σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονται από γειτονικές χώρες, ενώ σημαντικός είναι και ο αριθμός παλιννοστούντων από την πρώην Σοβιετική Ένωση. Συνεπώς, η μετανάστευση προς την Ελλάδα αποσπά την κοινωνική προσοχή κατά το 1989 ενώ συνδέεται με την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια (Πετράκου, 2001).

Με βάση τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής κατά τη διετία 1992-1993 σημειώθηκαν τα μεγαλύτερα σε όγκο μεταναστευτικά ρεύματα προς τη Ελλάδα. Οι πολυπληθέστερες ομάδες μεταναστών κατάγονται από την Αλβανία, την πρώην Σοβιετική Ένωση, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, την Ινδία, το Πακιστάν, την Πολωνία,

την Αίγυπτο και τις Φιλιππίνες (Νικολάου, 2000, Τριανταφυλλίδου, 2010). Οι μετανάστες πρόσφεραν την απαραίτητη εργατική δύναμη σε τομείς της Ελληνικής οικονομίας όπου τα ντόπια εργατικά χέρια σπάνιζαν. Οι δουλειές στις οποίες απασχολούνταν υπαγορεύτηκαν γενικά από την ανάγκη κάλυψης των κενών στην τοπική αγορά εργασίας και όχι από τις ικανότητες και τα προσόντα τους (Κοιλιάρη, 1997). Έτσι, οι μετανάστες εργαζόμενοι απασχολήθηκαν σε επαγγέλματα χαμηλής αμοιβής και κύρους, σε διάφορους τομείς, όπως η γεωργία, η οικοδομή, ο καθαρισμός και η οικιακή φροντίδα.

Σύμφωνα με τον Νικολάου (2011) εξ αρχής το ζήτημα της μετανάστευσης σχετίστηκε με θέματα όπως η λαθρομετανάστευση, οι δυσάρεστες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες που προκάλεσε, η ασφάλεια και η εγκληματικότητα., ενώ δεν έλειψε και η φαντασιακή απειλή της ελληνικής ταυτότητας και «καθαρότητας» της φυλής. Εκείνη την περίοδο η ελληνική κοινωνία χαρακτηρίζεται από (Νικολάου, 2011): α) τη μη εσωτερίκευση και ανυπακοή σε τυπικούς κανόνες, σε ατομικό, συλλογικό και κρατικό επίπεδο, με αποτέλεσμα η μετανάστευση να έχει «παράνομο» ή «άτυπο» χαρακτήρα, β) την ελλιπή διάκριση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας, με συνέπεια το κράτος να διακατέχει σπουδαίο ρόλο στην οργάνωση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας, γ) μια εθνική ταυτότητα διαμορφωμένη από μη αφομοιωμένα προτάγματα του νεοελληνικού διαφωτισμού - αρχαίος ελληνικός πολιτισμός και ορθοδοξία - ως εθνοποιητικά εργαλεία, δ) την πεποίθηση για τη συνέχεια της γλώσσας και της θρησκείας, ε) την επιφυλακτική στάση απέναντι στους μετανάστες, οι οποίοι θεωρούνται συντελεστές στη νόθευση της εθνικής ομοιογένειας, στ) τη χρήση ανορθολογικών πρακτικών για την επίτευξη του ατομικού συμφέροντος, ζ) τη φοροδιαφυγή και την εκτεταμένη παράλληλη οικονομία, η) τις παραδοσιακές σχέσεις της ελληνικής οικογένειας, η οποία καλύπτει την κρατική ανεπάρκεια σε πολλούς τομείς και θ) τη «φετιχοποίηση» της εκπαίδευσης ώστε οι νέοι να γίνονται επιλεκτικοί στην εύρεση εργασίας, αφήνοντας δουλειές που θεωρούν υποδεέστερες στους μετανάστες. Οι συγκεκριμένες επισημάνσεις καταδεικνύουν μια κοινωνία η οποία, μπορεί να ήταν οικονομικά σε θέση να δεχτεί τους μετανάστες, παρουσίαζε όμως μεγάλη δυσκαμψία σε ηθικό και ιδεολογικό επίπεδο ενώ ταυτόχρονα ήταν έκδηλη η πεποίθηση περί πολιτισμικής, εθνικής, θρησκευτικής και γλωσσικής ομοιογένειας του πληθυσμού.

Σήμερα, όσον αφορά την ελληνική κοινωνία και πραγματικότητα, το φαινόμενο της μετανάστευσης δεν έχει καταλαγιάσει. Η πληθώρα κοινωνικών,

οικονομικών και πολιτικών εξελίξεων στην Ευρώπη, αλλά κυρίως έξωθεν αυτής, δεν αφήνουν αμέτοχη την Ελλάδα. Σύμφωνα με στοιχεία της Eurostat (2016), την 1η Ιανουαρίου 2015 τα άτομα που ζούσαν εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης και είχαν γεννηθεί εκτός ανέρχονταν σε 34,3 εκατομμύρια, ενώ ο αριθμός των ατόμων που ζούσαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση και είχαν την ιθαγένεια τρίτων χωρών ανερχόταν σε 19,8 εκατομμύρια, αριθμός που αντιπροσωπεύει το 3,9% του πληθυσμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού. Με βάση τα στοιχεία της Eurostat (2015) το ποσοστό των ξένων υπηκόων στην Ελλάδα το 2014 ήταν 7,8%. Το 2015 σύμφωνα με τη διεθνή έκθεση μετανάστευσης των Ηνωμένων Εθνών (2016) το ποσοστό των μεταναστών στην Ελλάδα ανερχόταν στο 11% του συνολικού πληθυσμού, ενώ το 2010 μόλις στο 10%. Οι πρόσφατα επεξεργασμένες βάσεις δεδομένων της Eurostat (2016) δείχνουν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα για το 2015 ανέρχεται στους 821.969. Τα επίσημα στατιστικά στοιχεία του Υπουργείου Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης για τη νόμιμη μετανάστευση (Οκτώβριος 2016) αναφέρουν ότι το σύνολο των μεταναστών είναι 574.971. Σημειώνεται ότι πρόκειται για τον καταγεγραμμένο αριθμό των μεταναστών που ζουν και εργάζονται νόμιμα στη χώρα, έχοντας τα απαραίτητα έγγραφα.

Ωστόσο, είναι αρκετά δύσκολο να υπολογιστεί ο ακριβής αριθμός των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα, καθώς υπάρχει ένας αδιευκρίνιστος αριθμός λαθρομεταναστών οι οποίοι ζουν και εργάζονται παράνομα στη χώρα. Σύμφωνα με το Διεθνή Οργανισμό Μετανάστευσης, από το 2010 το 85% περίπου των παράνομων διελεύσεων καταγράφηκε ότι γινόταν από την Τουρκία προς την Ελλάδα. Το 2011 το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαπίστωσε ότι το 90% όλων των άτυπων εισόδων στην Ευρώπη συντελείται δια μέσου των ελληνικών συνόρων. Σύμφωνα με στοιχεία της Frontex (2016) η Ελλάδα είναι η κύρια πύλη εισόδου μεταναστών χωρίς νόμιμα έγγραφα και αιτούντων άσυλο από την Αφρική και την Ασία. Για το 2015 η βάση δεδομένων της Eurostat προσδιορίζει τον αριθμό των αλλοδαπών, προερχόμενων από τρίτες χώρες, που βρέθηκαν παράνομα στην Ελλάδα σε 911.470. Σύμφωνα με τα στοιχεία των ελληνικών αστυνομικών και λιμενικών αρχών, από τον Απρίλιο του 2015 μέχρι τον Αύγουστο του 2016, οι αλλοδαποί που συνελήφθησαν για παράνομη είσοδο και παραμονή στη χώρα ανέρχονται στους 456.113.

Κατά την Ελληνική Στατιστική Αρχή, με την τελευταία απογραφή του 2011 οι περισσότεροι μετανάστες προέρχονται από την Αλβανία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία, το Πακιστάν και τη Γεωργία. Ο κύριος λόγος που εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα είναι η εύρεση εργασίας και στη συνέχεια η επανένωση της οικογένειας, οι σπουδές και το άσυλο.

Παρά το μεγάλο αριθμό μεταναστών που κατέφθασαν στη χώρα μας τα προηγούμενα χρόνια, η κοινωνική και οικονομική τους ένταξη φαίνεται να μην μπορεί να πραγματοποιηθεί δίχως προβλήματα. Δεν υπήρξε κανένας σχεδιασμός για την υποδοχή του μεταναστευτικού πληθυσμού, ώστε να διασφαλιστεί η κοινωνική, η επαγγελματική ένταξη και τα δικαιώματά τους ενώ, παράλληλα, δεν υπήρξε καν επίσημη καταγραφή και έλεγχος των εισερχομένων. Υπό αυτές τις συνθήκες, τα άτομα αυτά αισθανόμενα ανασφάλεια και περνώντας στο καθεστώς της παρανομίας ανέπτυξαν μια αμυντική στάση απέναντι στο επίσημο κράτος (Νικολάου, 2000). Καθώς τα παραπάνω προβλήματα είναι γνωστά, γίνονται παγκοσμίως προσπάθειες διαχείρισης του μεταναστευτικού ζητήματος με διάφορες πολιτικές και πρακτικές. Στην Ελλάδα, ωστόσο, παρά τις προσπάθειες αντιμετώπισης του ζητήματος παρουσιάζονται αρκετές δυσκολίες.

2.2.α. Μεταναστευτική Πολιτική: Ένταξη ή Αποκλεισμός;

Ο διάλογος περί κοινωνικής ένταξης των μεταναστών γίνεται ολοένα και πιο επίκαιρος. Η Ελλάδα αποτελεί μια ιδιάζουσα περίπτωση καθώς μετατράπηκε σε χρόνο ρεκόρ από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής μεταναστών. Η πρώτη δεκαετία εγκατάστασης των μεταναστών χαρακτηρίζεται από μια αφομοιωτική τάση, με τους ίδιους να γίνονται αποδεκτοί υπό τον όρο της ελληνοποίησης, του εκχριστιανισμού τους και της υιοθέτησης ελληνικών ονομάτων. Η επόμενη δεκαετία εξοικειώνει τους Έλληνες με την παρουσία μεταναστών, γεγονός που επιτρέπει σε αυτούς να διατηρούν την ιδιαίτερη πολιτισμική τους ταυτότητα δίχως αυτό να γίνεται κατακριτέο (Παπαδοπούλου, 2011). Το βάρος πέφτει στη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας αλλά και τη νομιμοποίηση τους (Μπάγκαβος & Παπαδοπούλου, 2006).

Κατά τη δεκαετία του 1990, και για αρκετά χρόνια ακόμα, η ελληνική μεταναστευτική πολιτική χαρακτηρίστηκε από το «φόβο» της μετανάστευσης και από

μια αρνητική θεώρηση του φαινομένου. Η μετανάστευση θεωρήθηκε ως ένα ανεπιθύμητο «βάρος» για τη χώρα. Οι σχετικές ανησυχίες, η εσωστρεφής στάση απέναντι στους αλλοδαπούς και η έλλειψη εμπειρίας σε θέματα υποδοχής μεταναστών εξηγούν τη μακρόχρονη καθυστέρηση της Ελλάδας στην εφαρμογή μέτρων για τη μετανάστευση. Από τη δεκαετία του 1990, λοιπόν, η μεταναστευτική πολιτική φαίνεται να έχει διανύσει τρεις φάσεις: Η πρώτη φάση (1991-2001) χαρακτηρίζεται από μια ουσιαστική ανυπαρξία μέτρων για τη διαχείριση του φαινομένου. Η δεύτερη περίοδος (2001-2005) αφορά τη θέσπιση του πρώτου συνολικού νόμου για τη μετανάστευση και την αναγνώριση της μακροχρόνιας παραμονής μεταναστών στη Ελλάδα. Στην τρίτη φάση (2005 έως σήμερα) η χώρα καλείται να συνειδητοποιήσει τις υποχρεώσεις της και να νομοθετήσει περί της νόμιμης και ανεπίσημης μετανάστευσης, καθώς και της ένταξης (Τριανταφυλλίδου, 2010).

Κοινό στοιχείο των νομοθετημάτων αποτελεί ο εργαλειακός και πρόσκαιρος χαρακτήρας τους και η απουσία ουσιαστικών πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Ως αποτέλεσμα αυτών των παρεμβάσεων, αλλά και του αστυνομικού-κατασταλτικού χαρακτήρα της μεταναστευτικής πολιτικής (Κόντης, 2001), εμφανίζεται ο αριθμός των 2.500.000 μαζικών απελάσεων μεταναστών ανάμεσα στα έτη 1991 και 2003 (Παύλου, 2004). Από το 1997 έγιναν βελτιώσεις του θεσμικού πλαισίου και δόθηκαν δυνατότητες απόκτησης άδειας παραμονής και εργασίας, ωστόσο μεγάλο μέρος μεταναστών παραμένει σε μια ασαφή και επισφαλή κατάσταση. Θεωρούνται ότι αποτελούν ευέλικτο εργατικό δυναμικό χαμηλού κόστους ανεξαρτήτως προσόντων (Παύλου, 2004). Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, ο πρώτος μεταναστευτικός νόμος υιοθέτησε μια ευκαιριακή αντίληψη για τους μετανάστες, τονίζοντας ότι έπρεπε μεν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της εγχώριας αγοράς, αλλά όταν η αγορά εργασίας δεν θα τους χρειαζόταν, θα έπρεπε να εγκαταλείψουν τη χώρα.

Η ακολουθούμενη μεταναστευτική πολιτική οδηγεί στη διαιώνιση της νομικά και πολιτικά μειονεκτικής θέσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Ο μετανάστης αντιμετωπίζεται ως προσωρινός εργάτης και όχι ως πολίτης ή υποκείμενο δίκαιου, υφίσταται περιορισμούς σε θεμελιώδη δικαιώματα, οι κρατικές υπηρεσίες υιοθετούν απέναντι του πολιτική αστυνόμευσης και καταστολής ενώ δεν παύει και η αναπαραγωγή της παράνομης μετανάστευσης (Γεωργούλας, 2001). Επιπροσθέτως, το ελληνικό κράτος έχει διαμορφώσει κατηγοριοποιήσεις της μετανάστευσης και

νομιμοποιεί τη διαφορετική τους μεταχείριση στην ελληνική κοινωνία (Βεντούρα, 2004, Πετράκου, 2001). Η πολιτική των διακρίσεων γίνεται ανάμεσα σε «αλλογενείς» και «ομογενείς» μετανάστες, με τους «ομογενείς» Πόντιους από την πρώην Σοβιετική Ένωση και τους Έλληνες της Αλβανίας. Η ανόμοια αντιμετώπιση από το κράτος των «παλιννοστούντων ομογενών» και των «λαθρομεταναστών» καταδεικνύει την καθοριστική σημασία του ελέγχου των μεταναστεύσεων και του δικαίου της ιθαγενείας στη συμβολική και πραγματική επαναοριοθέτηση της εθνικής κοινότητας και στις στρατηγικές αποκλεισμού και ενσωμάτωσης (Anthias & Yuval-Davis, 1993).

Η τάση νομιμοποίησης, ελέγχου της εισόδου και απαγόρευσης της παράνομης μετανάστευσης που χαρακτηρίζει τη μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα (Κανελόπουλος, Γρέγου & Πετραλιάς, 2006) δεν προσβλέπει στην επιτυχή διαχείριση του φαινομένου σε βάθος χρόνου. Ως αποτέλεσμα εμφανίζεται η απουσία υψηλών επιπέδων επιτυχίας στους στόχους της μεταναστευτικής πολιτικής, ιδιαίτερα σε αυτούς που αναφέρονται στη νομιμοποίηση και την ένταξη των ανεπίσημων μεταναστών στην αγορά εργασίας, στην κοινωνική ασφάλιση και στα κοινωνικά δικαιώματα (Ρομπόλης, 2011). Τα τελευταία χρόνια γίνονται κάποιες προσπάθειες βελτίωσης της κατάστασης με νέους νόμους (ν.4332/2015), όμως τα ζητήματα παραμένουν ακόμη προς επίλυση. Ως αποτέλεσμα, μεγάλος αριθμός μεταναστών παραμένουν θεσμικά και κοινωνικά αποκλεισμένοι, χωρίς τη δυνατότητα αξιοπρεπούς διαβίωσης και ισότιμης μεταχείρισης, και δεν καταφέρνουν να ενταχθούν, όπως αυτό νοείται, δηλαδή με όρους αφομοίωσης, περιορισμού, διακρίσεων και παραβιάσεων των στοιχειωδών δικαιωμάτων τους.

2.2.β. Προσφυγικό Ζήτημα

Οι μετακινήσεις πληθυσμών αποτελούν ένα διαχρονικό φαινόμενο. Ωστόσο η ταχύτητα, ο ρυθμός και ο χρόνος των μετακινήσεων των ανθρώπων οφείλονται σε πολλαπλούς παράγοντες, όπως οι κοινωνικοοικονομικές και πολιτικές συνθήκες, οι πόλεμοι, οι δικτατορίες, η έλλειψη ασφάλειας και ειρήνης κ.λπ. Εξαιτίας της διεθνούς πολιτικής κατάστασης το προσφυγικό ζήτημα έχει μετατραπεί σε μείζον θέμα, το οποίο ενέχει στοιχεία δράματος. Εκατομμύρια άνθρωποι ξεριζώνονται από τις πατρίδες τους προκειμένου να σώσουν τη ζωή τους.

Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Γενεύης των Ηνωμένων Εθνών (1951) πρόσφυγας θεωρείται κάθε άνθρωπος που βρίσκεται εκτός της χώρας υπηκοότητάς του εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου δίωξης λόγω της φυλής, της θρησκείας ή της εθνικότητάς του, της κοινωνικής τάξης ή των πολιτικών του πεποιθήσεων, και ο οποίος για το λόγο αυτό αδυνατεί να εξασφαλίσει προστασία από τη χώρα του ή δεν επιθυμεί να τεθεί υπό αυτήν την προστασία. Το ίδιο ισχύει και για όσους βρίσκονται για τέτοιους λόγους εκτός της χώρας μόνιμης διαμονής τους. Μέχρι να αναγνωρισθεί νομικά η ιδιότητα του πρόσφυγα από μία χώρα, μπορεί να βρίσκεται εκεί υπό το καθεστώς του «αιτούντος άσυλο». Τα δικαιώματα των προσφύγων είναι αναγνωρισμένα και προστατεύονται από τη Σύμβαση.

Σύμφωνα με την έκθεση Global Trends (2016) της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, οι συρράξεις και οι διώξεις είναι οι βασικές αιτίες που είχαν ως αποτέλεσμα τη ραγδαία αύξηση του αριθμού των αναγκαστικά εκτοπισμένων το 2015, φτάνοντας τα υψηλότερα επίπεδα που έχουν καταγραφεί ποτέ. Το φαινόμενο του αναγκαστικού εκτοπισμού αυξάνεται συνεχώς στις περισσότερες περιοχές του κόσμου, ιδιαίτερα την τελευταία πενταετία. Βασικό λόγο αποτελεί το γεγονός ότι οι καταστάσεις που προκαλούν μεγάλες προσφυγικές ροές έχουν μεγαλύτερη διάρκεια, ενώ όλο και συχνότερα ξεσπούν νέες συγκρούσεις ή αναζωπυρώνονται παλαιότερες. Επιπλέον, ο ρυθμός με τον οποίο επιλύονται ζητήματα προσφύγων και εσωτερικά εκτοπισμένων σημειώνει πτωτική τάση από τα τέλη του ψυχρού πολέμου.

Με βάση τα στοιχεία της έκθεσης 65,3 εκατομμύρια άνθρωποι ήταν οι αναγκαστικά εκτοπισμένοι ως τα τέλη του 2015, σε σύγκριση με τα 59,5 εκατομμύρια της προηγούμενης χρονιάς. Οι αριθμοί αυτοί, αν συγκριθούν με το μέγεθος του πληθυσμού της γης που φτάνει τα 7,349 δισεκατομμύρια, δείχνουν ότι ένας στους 113 ανθρώπους παγκοσμίως είναι πλέον είτε αιτών άσυλο, είτε εσωτερικά εκτοπισμένος είτε πρόσφυγας. Οι μισοί πρόσφυγες προέρχονται από τρεις χώρες. Ξεχωρίζει η Συρία με 4,9 εκατομμύρια πρόσφυγες, το Αφγανιστάν με 2,7 εκατομμύρια και η Σομαλία με 1,1 εκατομμύρια.

Όλοι αυτοί οι άνθρωποι ψάχνουν διέξοδο προς άλλα μέρη με οποιοδήποτε κόστος, ώστε να σωθούν. Τα στοιχεία που δίνει στην επίσημη ιστοσελίδα της η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες αναφέρουν ότι οι αφίξεις προσφύγων προς τη Μεσόγειο το 2015 ήταν 1.015.078 ενώ το 2016 344.603. Οι περισσότεροι προέρχονται από τη Συρία, το Αφγανιστάν, τη Νιγηρία και το Ιράκ.

Όσον αφορά την Ελλάδα, το καλοκαίρι του 2015 ορισμένα από τα νησιά του Αιγαίου, κυρίως η Λέσβος, η Χίος, η Κως, η Λέρος και η Σάμος, δέχτηκαν έναν πολύ σημαντικό αριθμό προσφύγων. Συνολικά για το 2015, σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες στην Ελλάδα κατέφθασαν από θαλάσσης 856.723 πρόσφυγες, ενώ μέχρι και το Νοέμβριο του 2016 έχουν έρθει 171.373 πρόσφυγες. Οι περισσότεροι κατάγονται από τη Συρία, το Αφγανιστάν, το Ιράκ, το Πακιστάν και το Ιράν. Αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα βρίσκονται 62.517 πρόσφυγες. Οι αριθμοί αυτοί είναι μεγάλοι και απαιτούν συντονισμένη οργάνωση από πλευράς της ελληνικής κοινωνίας.

Οι σημαντικές ροές των προσφύγων ξεπερνούσαν κατά πολύ τις υπάρχουσες δυνατότητες σε υποδοχή και φιλοξενία. Τα προβλήματα που ανέκυψαν ήταν μεγάλα και οι καταστάσεις που δημιουργήθηκαν ήταν δραματικές. Δεν έλειψαν και περιπτώσεις έντονης διαμαρτυρίας εκ μέρους όχι μόνο των προσφύγων - λόγω των επικρατουσών συνθηκών διαβίωσης - αλλά και των γηγενών, εκδηλώνοντας μια αποστροφή απέναντι τους. Έγινε προσπάθεια να επιλυθούν πολλά από τα ζητήματα που ταλανίζουν τον προσφυγικό πληθυσμό, χωρίς να υπάρξει ουσιαστική και μακροπρόθεσμη λύση.

Το προσφυγικό ζήτημα έχει εξελιχθεί σε φλέγον πολιτικό και κοινωνικό ζήτημα όχι μόνο για τα επιμέρους κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως η Ελλάδα, αλλά για ολόκληρη την Ευρώπη. Σύμφωνα με τον Grandi (UNHCR, 2016), Ύπατο Αρμοστή του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, οι πολιτικές που ακολουθούν ορισμένες χώρες τείνουν να είναι εις βάρος των προσφύγων, οι οποίοι βρίσκουν στο δρόμο τους εμπόδια λόγω των κλειστών συνόρων. Πράγματι, το 2015 οι προσπάθειες της Ευρώπης να διαχειριστεί το προσφυγικό ζήτημα βρίσκονταν στο επίκεντρο της προσοχής. Οι στόχοι της ακολουθούμενης στρατηγικής της Ευρώπης ήταν να ανακοπεί το προσφυγικό ρεύμα, οικοδομώντας την «Ευρώπη-φρούριο». Οι απελπισμένοι του κόσμου με το όνειρο μιας νέας πατρίδας συναντούν στην Ευρώπη τείχη που φαίνεται να μην είναι περατά, ερχόμενοι αντιμέτωποι με την επιθυμία πολλών Ευρωπαίων να μετατρέψουν την ήπειρό τους σε φρούριο με κλειστές πόρτες για πρόσφυγες και μετανάστες (Τσιάκαλος, 2000). Η λογική ενός ερμητικά κλειστού φρουρίου που επιτρέπει στοχευμένα τη διέλευση πολύ μικρού αριθμού διωκόμενων από εμπόλεμες χώρες της Ασίας και της Αφρικής είναι διάχυτη στην Ευρώπη.

Η νέα σημερινή πραγματικότητα θέτει όλους ενώπιον της ευθύνης για τη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος χωρίς καθυστερήσεις και αναποτελεσματικές

πολιτικές. Με ψύχραιμο και συντονισμένο σχεδιασμό πρέπει να εξασφαλιστεί τόσο η αξιοπρεπής φιλοξενία όσο και η ένταξη στον κοινωνικό ιστό των προσφύγων που διαμένουν - όχι μόνο - εντός Ελλάδας. Πρέπει να αποφευχθεί η διαμόρφωση πολυπληθών γκέτων προσφύγων στις διάφορες περιφέρειες ώστε να εξαλειφθούν κίνδυνοι εκρήξεων από κάθε πλευρά.

2.3 Μετανάστευση και Ρατσισμός - Ξενοφοβία

Η μετανάστευση, μεταβάλλοντας τα κοινωνικά, οικονομικά και δημογραφικά δεδομένα των χωρών υποδοχής, πριμοδοτεί μια διαδικασία κοινωνικού επαναπροσδιορισμού των θέσεων, των ρόλων και του κύρους. Υπό αυτές τις συνθήκες, μερίδες των εθνικών πληθυσμών, φοβούμενες ότι θα ανατραπεί η θέση τους στις νέες υπό διαμόρφωση ιεραρχίες και ότι θα απολέσουν προνόμια και δικαιώματα σχετικά με την εθνικότητα-υπηκοότητα, την εργασία και γενικότερα τον κοινωνικό τομέα, αυτοπροσδιορίζονται ως πλειονότητες και επιβάλλουν έναν αρνητικό προσδιορισμό και μια κατώτερη θέση στους ξένους στιγματίζοντάς τους (Βεντούρα, 2004). Οι μετανάστες, συνεπώς, εμφανίζονται σαν μια πρόσθετη απειλή απέναντι στην κοινωνική συλλογικότητα. Αλλάζει ο κοινωνικός προσδιορισμός του «Άλλου», που κάποτε ήταν ο εργάτης, ο φτωχός. Η εναντίωση στρέφεται πλέον απέναντι στους επίφοβους «Άλλους» του κόσμου, που μένουν «εκτός» αλλά απειλούν τους «εντός» μεταναστεύοντας (Λεοντίδου, 2012).

Η παρουσία μεταναστών αποτελούσε - και αποτελεί - σε αρκετές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αντικείμενο κοινωνικών αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων (Παπαδημητρίου, 1995). Τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας είναι κυρίαρχα. Η διαφορετικότητα, ο «ξένος», όπως και οτιδήποτε άγνωστο προκαλεί φόβο και καχυποψία. Η παρουσία, συνεπώς, μεταναστών στη κοινωνία έχει ως αποτέλεσμα την εκδήλωση ξενοφοβικών συμπεριφορών αλλά και ρατσισμού, ο οποίος σηματοδοτεί τις απόπειρες να ανακοπεί η συμμετοχή των ξένων κατοίκων στην κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτισμική ζωή μιας χώρας (Anthias & Yuval-Davis, 1993). Στα σύγχρονα ρατσιστικά πογκρόμ που λαμβάνουν χώρα στην Ευρώπη όλο και πιο συχνά οι αναφορές του τύπου σχετίζονται με επιθέσεις ομάδων ανθρώπων σε μάζες μεταναστών και προσφύγων, όπως επιθέσεις σε καταυλισμούς μεταναστών, επιθέσεις σε εργαζόμενους μετανάστες κ.λπ. (Τοπάλη, 2012).

Η μετανάστευση ξυπνά στερεοτυπικούς δαίμονες στις χώρες υποδοχής και δυσχεραίνει τη συμμετοχή των μεταναστών στους κοινωνικούς θεσμούς των κοινωνιών. Η ένταξή τους είναι απόλυτα συνδεδεμένη με τους όρους συγκρότησης του εθνικού κράτους και της εθνικής ιδέας. Στη διαδικασία συγκρότησης του εθνικού χώρου ο στιγματισμός ή η εχθρότητα προς τον ξένο κατέχει σημαντικό ρόλο, καθώς προσδίδει όρια, ορίζει και ενώνει το «όμοιο» διαχωρίζοντάς το από το «ανόμοιο». Η εθνική ταυτότητα, επομένως, προσδιορίζεται αντιπαρατιθέμενη σε άλλες ταυτότητες και συμπορευόμενη με την ξενοφοβία (Βεντούρα, 2004). Με την υπαγωγή τής κυριαρχίας στο σύνολο των μελών του έθνους θεσπίζονται διακρίσεις σε βάρος όσων δεν διαθέτουν την εθνικότητα-υπηκοότητα του κράτους, ώστε να βρίσκονται σε μειονεκτική και δυσμενή θέση.

Συμπερασματικά, ο ρατσισμός και η ξενοφοβία προς τους μετανάστες είναι φαινόμενα υπαρκτά και πρέπει οπωσδήποτε να αντιμετωπιστούν, προτού το ζήτημα πάρει μεγαλύτερες διαστάσεις. Ο σύγχρονος ρατσισμός - ως μηχανισμός που θέτει όρια μεταξύ όσων μπορούν και όσων δεν μπορούν να ανήκουν σε μια κυρίαρχη συλλογικότητα που νομιμοποιείται με την επίκληση μιας αμετάβλητης διαφοράς (Anthias, 1995) - συνδέεται με το γεγονός ότι η συλλογική ταυτότητα και η κατανομή των δικαιωμάτων συμμετοχής βασίζονται στην ιδέα της εθνικής κοινότητας και αρθρώνεται πάνω στη σύγκρουση γύρω από το ποιος έχει δικαίωμα να γίνεται αντικείμενο φροντίδας του κράτους, όταν αυτό μοιάζει επισφαλές (Wimmer, 1997).

Κεφάλαιο Τρίτο: Ρατσισμός και Ξενοφοβία - Η περίπτωση της Ελλάδας

3.1 Ρατσισμός - Ξενοφοβία στην Ελληνική Κοινωνία

Στην έκθεση για την Άνοδο του Φασισμού και του Ρατσισμού στην Ευρώπη (1985) του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, γνωστή στην Ελλάδα και ως Έκθεση Δημητρίου Ευρυγένη, σημειώνεται ότι η στάση των Ελλήνων «απέναντι στις εθνικές ή θρησκευτικές μειονότητες χαρακτηρίζεται από πνεύμα ανοχής και ξενοφιλίας και στερείται, κατά κανόνα, φυλετικών προκαταλήψεων» (σ.52). Εξαίρεση αποτελούν ορισμένες ακροδεξιές οργανώσεις ο πολιτικός λόγος των οποίων εμπεριέχει «ρατσιστικά στοιχεία που εκφράζονται κυρίως με τον εκθειασμό της ανωτερότητας της ελληνικής φυλής αλλά και, μερικές φορές, με επιθετικό αντισημιτισμό» (σ.51-52). Πράγματι στην Ελλάδα μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980 ο ρατσισμός και η ξενοφοβία ήταν σχεδόν άγνωστα στο ευρύ κοινό. Ο αριθμός των μεταναστών ήταν περιορισμένος και οι τροχιές των Ελλήνων με τους μετανάστες δεν συναντιόταν. Έτσι, η ελληνική κοινωνία αντιμετώπιζε την παρουσία τους σχεδόν αδιάφορα (Λυνάρδος-Ρυλμόν, 1993).

Η μαζική είσοδος μεταναστών από το 1989 και μετά επέδρασε καταλυτικά στη συμπεριφορά των Ελλήνων απέναντι στους ξένους, με την ανεκτικότητά τους να δοκιμάζεται, εμφανίζοντας στο προσκήνιο έντονα ξενοφοβικές τάσεις. Σύμφωνα με στοιχεία από το Ευρωβαρόμετρο (1988), το ελληνικό κοινό υιοθετεί απέναντι σε άτομα άλλης εθνικότητας, φυλής, θρησκείας και κουλτούρας στάσεις μειωμένης ανεκτικότητας. Παρουσιάζει, επίσης, μεγάλη δυσκολία στο να μην αποδώσει προβλήματα της χώρας στην παρουσία ατόμων που ανήκουν σε διαφορετικές ομάδες από τη δική τους. Χαρακτηριστικά, μόλις το 19% δεν θεωρεί ότι η παρουσία ατόμων άλλης εθνικότητας, φυλής κ.λπ. αυξάνει την ανεργία ενώ το 33% δεν θεωρεί ότι η παρουσία τους είναι μια από τις αιτίες βίας και εγκληματικότητας (Ευρωβαρόμετρο, 1988). Το ελληνικό κοινό περνά σε μια απορριπτική στάση έναντι των ξένων, εκφράζοντάς την ως ενόχληση στην καθημερινή ζωή από την παρουσία του «Άλλου».

Η ξενοφοβία παίρνει μεγάλες διαστάσεις με την πάροδο των χρόνων, καθώς το ποσοστό των Ελλήνων που θεωρεί ότι ο αριθμός των μεταναστών που ζουν στη χώρα είναι υπερβολικά μεγάλος αυξήθηκε από 29% το 1989 σε 45% το 1992, 57% το

1993 και 69,2 % το 1995 (Ευρωβαρόμετρο, 1989, Ευρωβαρόμετρο, 1992, Βούλγαρης, Νικολακόπουλος, Τσουκαλάς, Καφετζής, & Δώδος, 1995). Αξιοσημείωτο είναι ότι η Ελλάδα το 1992 έχει το υψηλότερο ποσοστό με αρνητικές στάσεις έναντι των ατόμων άλλης εθνικότητας σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες (Δώδος, Καφετζής, Μιχαλοπούλου, & Νικολακόπουλος, 2005). Η στάση έναντι των ξένων ομάδων χαρακτηρίζεται από ανησυχία και επιφύλαξη έως έντονη προκατάληψη και ξενοφοβία.

Με βάση τη βιβλιογραφική ανασκόπηση ιδιαίτερα αρνητική παρουσιάζεται η στάση των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς, οι οποίοι αποτελούν τη μεγαλύτερη ομάδα αλλοδαπών στη χώρα. Σύμφωνα με εμπειρική έρευνα που επιχειρεί να διερευνήσει τις στάσεις του πληθυσμού των Ιωαννίνων έναντι των Αλβανών και Βορειοηπειρωτών μεταναστών διαπιστώνεται ότι εμφανίζεται διαφορετική στάση για τις δύο ομάδες, με περισσότερο αρνητική γνώμη προς τους Αλβανούς (Γαλάνης, 1993). Είναι χαρακτηριστικό όμως ότι ενώ πριν τη μαζική άφιξη των μεταναστών στην Ελλάδα αρνητική γνώμη για τους Βορειοηπειρώτες είχε ποσοστό 15% του δείγματος, μετά από αυτό το γεγονός το ποσοστό αυξήθηκε σε 23,3%. Επιπλέον, όσον αφορά την άποψη της κοινής γνώμης για τους Βορειοηπειρώτες το ποσοστό όσων πιστεύουν ότι η άποψη (των άλλων) είναι αρνητική αυξάνεται περισσότερο, σε 33%. Το αντίστοιχο ποσοστό για τους Αλβανούς ανέρχεται σε 68%. Βασικός λόγος της αρνητικής στάσης και συμπεριφοράς των Ελλήνων προς τους Αλβανούς προβάλλεται σε 44% η διάπραξη εγκληματικών πράξεων ενώ, παράλληλα, το 80% θεωρεί δικαιολογημένο το φόβο στις παραμεθόριες περιοχές για τους Αλβανούς, καθώς εγκληματούν.

Πολλοί Έλληνες θεωρούν ότι οι Αλβανοί είναι «εγκληματικά στοιχεία», «βρόμικοι» και γενικά ανίκανοι να προσαρμοστούν στα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας (Ψημμένος, 1995). Η περιθωριοποίηση και η απόρριψη αποτυπώνεται στο γεγονός ότι οι άνθρωποι αυτοί ζουν υπό άθλιες συνθήκες αντιμετωπίζοντας καθημερινά έντονο ρατσισμό από τους γηγενείς. Οι χώροι διαμονής των μεταναστών στην Αθήνα αποδεικνύουν το πόσο απαγορευτική μπορεί να γίνει η κοινωνία απέναντι στο διαφορετικό, διατηρώντας τους ανθρώπους αυτούς σε απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης ως μια τραγική προσπάθεια να τους πείσει να φύγουν (Cooper, 1979). Χαρακτηριστική είναι η πρακτική απόκτησης ελληνικών ονομάτων που ακολουθούν οι ντόπιοι προκειμένου να συνυπάρξουν μαζί τους οι μετανάστες. Οι

Αλβανοί, εν ολίγοις, εξωθούνται στη «διαπραγμάτευση» της ανθρώπινης υπόστασής τους ώστε να γίνουν κοινωνικά αποδεκτοί (Ψημμένος, 1995).

Η γενικότερη αρνητική αξιολόγηση της παρουσίας των μεταναστών στην Ελλάδα αιτιολογείται κυρίως με το επιχείρημα ότι οι ξένοι οφείλονται για την όξυνση κοινωνικών προβλημάτων που απειλούν τη δημόσια συνοχή, όπως η ανεργία, η εγκληματικότητα και η βία. Οι μετανάστες φέρονται να δημιουργούν προβλήματα και να διαταράσσουν την καθεστηκυία εθνική τάξη πραγμάτων. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των συγκεκριμένων αντιλήψεων κατέχουν τα ΜΜΕ. Τα ΜΜΕ μεταφέρουν τη δημόσια γνώση και τις απόψεις που διατυπώνονται σχετικά με κοινωνικές ομάδες και γεγονότα για τα οποία τα περισσότερα μέλη της κοινωνίας δεν έχουν άμεση γνώση. Ο ρόλος τους είναι καθοριστικός, καθώς επιβάλουν τους όρους της συζήτησης και διαμορφώνουν στάσεις για διάφορα ζητήματα. Το σημαντικότερο είναι ότι προμηθεύουν το ιδεολογικό πλαίσιο για την ερμηνεία των γεγονότων νομιμοποιώντας προκαταλήψεις και διακρίσεις εις βάρος των ξένων (Dijk, 1991).

Διερεύνηση των δημοσιευμάτων του έντυπου τύπου σχετικά με το μεταναστευτικό κατά την περίοδο 1990-1993 (Σπινέλλη, Βιδάλη, Δερμάτη, Κουλούρης, & Ταβουλάρη, 1992) καταλήγει στα ακόλουθα συμπεράσματα. Οι δημοσιογράφοι αντιμετωπίζουν ως βασικά προβλήματα που προκαλεί η μετανάστευση την ανεργία και την έξαρση της εγκληματικότητας. Οι Αλβανοί αναφέρονται σε πολύ μεγαλύτερη συχνότητα σε σχέση με άλλες εθνικές ομάδες. Τα ΜΜΕ παρουσιάζουν εδώ και αρκετά χρόνια τους μετανάστες ως κακοποιούς, βάζοντάς τους ετικέτες και συμβάλλοντας στην κατασκευή αντίστοιχων στερεοτύπων, μέσα σε ένα κλίμα ξενοφοβίας και ρατσισμού (Παύλου, 2001). Παράλληλα, η χρήση των λέξεων-κλειδιά όπως «αλλοδαπός - λαθρομετανάστης - κακοποιός» υποδεικνύουν και ως σειρά αναφοράς την κλίμακα βαθμού απόρριψης και δυσανεξίας για ορισμένες μεταναστευτικές ομάδες. Εμφανέστατη είναι στις μέρες μας η «ρητορεία του φόβου» σχετικά με τους μετανάστες και τους πρόσφυγες, οι οποίοι παρουσιάζονται ως «απρόσκλητοι ξένοι» (Σαββάκης, 2012). Ο δημόσιος λόγος εστιάζει στην υποτιθέμενη «βάναυση και περιθωριακή φύση» των μεταναστών και συνδέει την ιδιότητα του μετανάστη με εκείνη του «καθ' έξιν και κατά συρροή εγκληματία».

Υπό αυτόν τρόπο κατασκευάζεται κοινωνικά το στερεότυπο του μετανάστη, το οποίο συνοψίζεται στο σχήμα «λαθρομετανάστης - κλέφτης - βίαιος - επικίνδυνος - εγκληματίας» (Καρύδης, 1996). Ωστόσο, η κατάσταση δεν είναι έτσι όπως θέλουν

κάποιοι να την παρουσιάσουν. Σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία, η συνολική εγκληματικότητα των μεταναστών υπολείπεται του ποσοστού που αντιπροσωπεύουν στο συνολικό πληθυσμό της χώρας (Καρύδης, 2008, Κούρτοβικ, 2001).

Όσον αφορά τη συσχέτιση της μετανάστευσης με την πρόκληση ανεργίας και τις αρνητικές επιπτώσεις που επιφέρει στην εθνική οικονομία, σημειώνεται ότι πρόκειται περί μύθου. Η μετανάστευση ωφελεί σε μεγάλο βαθμό οικονομικά τις χώρες υποδοχής (Δαμανάκης, 1989). Η παρουσία των μεταναστών έχει διασώσει πολλούς οικονομικούς κλάδους, διαμέσου της ανασφάλιστης και χαμηλά αμειβόμενης εργασίας. Σε ολόκληρη την Ευρώπη, έτσι και στην Ελλάδα, οι μετανάστες συνεισέφεραν σε υψηλούς ρυθμούς εθνικής ανάπτυξης και αποτέλεσαν συστηματικούς χρηματοδότες των ταμείων ασφάλισης (Σαββάκης, 2012).

Συμπερασματικά, η σχέση των Ελλήνων με τους «ξένους» άλλαξε ριζικά με τη μεγάλη άφιξη μεταναστών στη χώρα στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Ως αποτέλεσμα βγήκαν στην επιφάνεια τάσεις ξενοφοβίας και ρατσισμού, οι οποίες πλήττουν με διάφορους τρόπους τη συνοχή του κοινωνικού ιστού. Δεδομένου ότι οι κοινωνικές συνθήκες μεταβάλλονται συνεχώς είναι αναγκαίο να δούμε την ύπαρξη του ρατσισμού στην Ελλάδα διαχρονικά. Η ελληνική κοινωνία, περνώντας από διάφορες φάσεις, τα τελευταία χρόνια ταλανίζεται από την οικονομική κρίση γεγονός που επηρεάζει σημαντικά την ύπαρξη ρατσισμού και ξενοφοβίας.

3.2 Ρατσισμός - Ξενοφοβία και Οικονομική Κρίση

Η παγκόσμια κρίση της δεύτερης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, κρίση χρηματοπιστωτική και οικονομική αλλά ουσιαστικά κοινωνική, πολιτική, ηθική και πολιτιστική, αναμοχλεύει τις κοινωνικές σχέσεις, την οικονομική βιωσιμότητα και τις πολιτισμικές ταυτότητες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, στη βάση των πολλαπλών σαρωτικών αλλαγών που επιβάλλονται ταχύτατα στο κλίμα διεθνούς αβεβαιότητας που επικρατεί, και δεδομένου ότι οι υποσχέσεις ενός προγενέστερου κοινωνικού προτύπου δεν μπορούν πλέον να τηρηθούν, αυξάνεται η κοινωνική ανασφάλεια, καλλιεργούνται φόβοι μπροστά στο άγνωστο και το μέλλον αντιμετωπίζεται με αγωνία και απαισιοδοξία. Οι διεργασίες αυτές επηρεάζουν περισσότερο όσους υφίστανται τις δυσμενείς κοινωνικές συνέπειες των οικονομικών μετασχηματισμών, απογοητευμένοι από την αδυναμία των κυβερνήσεων, με αποτέλεσμα να επιχειρούν

να αγκιστρωθούν σε μια ταυτότητα που μοιάζει σταθερή, καταφεύγοντας σε εθνικιστικούς μύθους και αποδίδοντας όλα τα δεινά που φέρει η ανασφάλεια στους «Άλλους» (Βεντούρα, 2004).

Η οικονομική κρίση, λοιπόν, έχοντας ως συνέπειες την αύξηση της ανεργίας και τη μετεξέλιξή της από οικονομική σε κρίση απασχόλησης δημιουργεί μεγάλη αβεβαιότητα και περιπλέκει ακόμα περισσότερο το ζήτημα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Πολύ συχνά τόσο σε ευρωπαϊκό επίπεδο όσο και σε ελλαδικό συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες, όπως οι μετανάστες και οι πρόσφυγες, εννοιολογούνται και αντιμετωπίζονται ως ριζική πρόκληση με τις αντιδράσεις να ποικίλουν και να κυμαίνονται σε διάφορα επίπεδα, φτάνοντας ακόμη και σε ακραία σημεία. Στην περίοδο οικονομικής ύφεσης που διανύουμε ο φόβος και το άγχος αυξάνεται έτσι ώστε η ανάγκη συγκεκριμενοποίησης του αντικειμένου του φόβου να οδηγεί στη δαιμονοποίηση του «Άλλου», εντείνοντας τις προκαταλήψεις απέναντί του. Ειδικότερα σε κοινωνικές συνθήκες όπου τα εργασιακά δικαιώματα καταστρατηγούνται απροσχημάτιστα, όπου η ελαστική και ανασφάλιστη εργασία αποτελεί συνηθισμένη πρακτική και η οικονομική ένδεια μοιάζει να μην αναστρέφεται ο «Ξένος» συμβολίζει τον κίνδυνο, την αγωνία και τη ρυπαρότητα, υποστασιοποιεί την απειλή και την ανηθικότητα και ενσαρκώνει το θεωρούμενο κακό (Douglas, 1966). Κατ' αυτόν τον τρόπο μετανάστες και πρόσφυγες θεωρούνται από το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο ως εργασιακή και κοινωνική απειλή.

Αρκετές έρευνες διαπιστώνουν μια συσχέτιση μεταξύ της κρίσης και των φαινομένων ρατσισμού και ξενοφοβίας σε Ελλάδα και Ευρώπη. Σύμφωνα με τα ευρήματα του Ευρωβαρόμετρου για την Ένταξη (2011) διαπιστώνεται ότι σε αρκετές χώρες οι μετανάστες δεν είναι ευπρόσδεκτοι, με το βαθμό απόρριψης να ενισχύεται με την πάροδο του χρόνου είτε λόγω της αυξανόμενης ροής μεταναστών είτε λόγω της οικονομικής κρίσης και της αύξησης της ανεργίας. Ως βασικές παράμετροι κακής υποδοχής των μεταναστών αναγνωρίζονται οι άσχημες συνθήκες διαβίωσης, οι ανεπαρκείς κρατικές πολικές ένταξης, οι κρατικές διακρίσεις και η γραφειοκρατία, η αύξηση των ακροδεξιών κομμάτων, οι εργασιακές διακρίσεις, ο απορριπτικός δημόσιος λόγος, η επιφυλακτικότητα του πληθυσμού, οι λεκτικές προσβολές και η απομάκρυνση των ντόπιων από περιοχές όπου ζει μεγάλος αριθμός μεταναστών.

Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνομαι αναφορικά με την Ελλάδα και από την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (Καφετζής, Μαλούτας, & Τσίγκανου, 2007, Παπλιάκου, Σταθοπούλου, & Στρατουδάκη, 2011), σύμφωνα με τα ευρήματα της

οποίας το 2009 - έτος έναρξης της οικονομικής ύφεσης - η ελληνική κοινωνία εμφανίζει ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά απόρριψης των ατόμων διαφορετικής εθνικής ομάδας. Το ποσοστό απόρριψης των μεταναστών ανέρχεται συνολικά στο 83%, από το οποίο το 54,5% ζητά να επιτρέπεται σε λίγους η είσοδος ενώ το 28,5% να μην επιτρέπεται σε κανέναν. Σε χαμηλότερα ποσοστά διαμορφώνονται οι απορριπτικές στάσεις των Ελλήνων το 2005 (79,8%). Οι δείκτες απόρριψης αυξάνουν περισσότερο όταν οι μετανάστες προέρχονται από φτωχότερες χώρες. Η μεγάλη πλειονότητα (83,8%) των Ελλήνων θεωρεί ως αποδεκτή πολιτική εκείνη που επιτρέπει μόνο σε λίγους (49,6%) ή σε κανέναν (34,2%) μετανάστη την είσοδο και παραμονή στη χώρα.

Επίσης, η δυσανεξία των Ελλήνων προς τους «ξένους» αποτυπώνεται στο γεγονός ότι το 51,7% δηλώνει ότι η παρουσία τους κάνει κακό στην οικονομία της χώρας, ενώ το 2005 το αντίστοιχο ποσοστό κυμαίνεται στο 47,6%. Παράλληλα, σε αντίθεση με το ευρωπαϊκό κοινό, το ελληνικό κοινό (50,4%) διακατέχεται από μια εμμονή στη θέση ότι με τους μετανάστες η πολιτιστική ζωή υποβαθμίζεται. Εκτιμούν, επιπλέον, σε ποσοστό 53,3% ότι η άφιξη μεταναστών στη χώρα την κάνουν χειρότερο μέρος για να ζεις, άποψη την οποία δεν συμμερίζεται το ευρωπαϊκό κοινό.

Όπως αποτυπώνεται στα παραπάνω ευρήματα η πλειονότητα των Ελλήνων πολιτών εμφανίζει αισθητά μειωμένη ανεκτικότητα προς τους ξένους, βλέποντάς τους με μια απειλητική ματιά, γεγονός που επιβεβαιώνεται και από προηγούμενες έρευνες (Βούλγαρης κ.συν., 1995, EUMC, 2005). Ωστόσο, η ραγδαία αύξηση του μεταναστευτικού πληθυσμού στην Ελλάδα και η όξυνση των πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων που συνδέονται άμεσα με την οικονομία έχουν δημιουργήσει μια γενική αίσθηση φόβου, ανασφάλειας και προσωπικής ή συλλογικής απειλής προς τους μετανάστες. Σύμφωνα με τη Δραγώνα (2007), οι «ξένοι» αποτελούν προνομιακό πεδίο εξωτερίκευσης της επιθετικότητας που γεννούν η κοινωνική και οικονομική ανασφάλεια και η απουσία ορατών μέσων αντιμετώπισής τους.

Η πρακτική της απόρριψης των μεταναστών εκδηλώνεται σε όλα τα επίπεδα, ακόμη και σε επίπεδο γειτονιάς (Καβουλάκος & Κανδύλης, 2012), όπου οι κάτοικοι απαιτούν την απομάκρυνση των μεταναστών, ως ξένων σωμάτων, από μια περιοχή που ανήκει «αποκλειστικά» στους γηγενείς. Οι μετανάστες αποτελούν πρόβλημα απειλώντας την κοινωνική θέση των γηγενών κατοίκων. Μέσα στα πλαίσια της διάκρισης «εμείς και οι άλλοι» οι μετανάστες νοούνται ως πολιτισμικά, κοινωνικά και ταξικά διαφορετικοί. Ακολούθως, εκλαμβάνονται είτε ως φυλετικά ομοιόμορφοι

(«σκούροι», αλλόφυλοι) είτε ως ένα ενοχλητικά ακαθόριστο εθνοτικό μάγμα. Ο απορριπτικός λόγος τονίζει ότι οι φυλετικά και ταξικά κατώτεροι μετανάστες υποβαθμίζουν την περιοχή, απειλώντας ταυτόχρονα με υποβάθμιση και τη θέση των γηγενών στην ταξική ιεραρχία (Καβουλάκος & Κανδύλης, 2012).

Σύμφωνα με την Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) το 2009, αναλύοντας την κατάσταση που επικρατεί στην Ελλάδα όσον αφορά το ρατσισμό και τη μισαλλοδοξία, επισημαίνεται ότι υπάρχει μια αύξηση στο ρατσιστικό δημόσιο λόγο, καθώς και μεγάλη γραφειοκρατία για την απόκτηση αδειών παραμονής, καθιστώντας ένα μεγάλο μέρος των μεταναστών σε παράνομη κατάσταση. Παράλληλα, οι συνθήκες διαβίωσης παραμένουν δυσμενείς προκαλώντας αρκετά προβλήματα.

Στην πέμπτη Έκθεση της ECRI (2015) για την Ελλάδα αναφέρεται ότι η τρέχουσα χρηματοπιστωτική, οικονομική και κοινωνική κρίση έχει διαβρώσει την κοινωνική συνοχή και την ικανότητα του κράτους να αντιμετωπίσει τις συνέπειές της. Έτσι, παρατηρείται αύξηση των ομιλιών μίσους που στρέφονται κατά των μεταναστών, ιδιαίτερα από ακροδεξιά πολιτικά κόμματα καθώς και από κάποια μέλη της Ορθόδοξης Εκκλησίας. Παράλληλα, αύξηση παρατηρείται τα τελευταία χρόνια στις ομιλίες μίσους στην καθημερινή ζωή, σε μέσα μαζικής μεταφοράς, σε σχολεία, καταστήματα ή δρόμους, ιδιαίτερα στην Αττική, όπου έχει συγκεντρωθεί μεγάλος αριθμός μεταναστών. Ευρέως διαδεδομένος είναι ο ρατσιστικός λόγος στα ΜΜΕ με την αναπαραγωγή στερεοτύπων και ρατσιστικών συμπεριφορών. Οι μετανάστες συνεχίζουν να παραμένουν ένα διακριτό, χαμηλό κοινωνικό στρώμα ενώ αντιμετωπίζουν όλο και συχνότερα ανάρμοστες και βίαιες σχέσεις απασχόλησης.

Αύξηση παρουσιάζουν τα περιστατικά ρατσιστικής βίας, φυλετικών διακρίσεων, ξενοφοβίας και μισαλλοδοξίας, τα οποία εκτείνονται σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής και θέτουν σε κίνδυνο μετανάστες και πρόσφυγες (ECRI, 2015, UNHCR, 2014). Η Ελλάδα βιώνει μια συνεχή τάση βαθμιαίας νομιμοποίησης του ξενοφοβικού λόγου στο δημόσιο χώρο και εκτεταμένων αντιμεταναστευτικών αισθημάτων που οδηγούν στη βία, ιδίως από την έναρξη της οικονομικής κρίσης. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται καθώς, εφόσον η οικονομική αβεβαιότητα δεν αντιμετωπίζεται επαρκώς και το πολιτικό σύστημα αποσταθεροποιείται, το κράτος αφήνει τους πολίτες έρμαιο ιδιωτικών συμφερόντων ή τους «εξαναγκάζει» να αναζητήσουν ατομικές λύσεις σε συλλογικά ζητήματα. Με τον τρόπο αυτό, ενισχύεται στην κοινωνική συνείδηση μια αντίληψη που νομιμοποιεί τις ρατσιστικές

βίαιες πρακτικές ως «αναγκαίο κακό» για την εξουδετέρωση του κινδύνου που φέρονται να αποτελούν οι μετανάστες και οι πρόσφυγες (Σαββάκης, 2012, Συνήγορος του Πολίτη, 2013).

Οι εκθέσεις και τα συμπεράσματα του Δικτύου Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (RVRN) διαπιστώνουν μια έκρηξη της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια, κυρίως το 2012-2015, που συμπίπτει με το ξεδίπλωμα της οικονομικής κρίσης της χώρας. Ειδικότερα, το 2012 καταγράφηκαν αρκετά περιστατικά βίας σε δημόσιους χώρους, ιδίως στις αστικές συνοικίες της Αθήνας και τους γύρω νομούς (RVRN, 2012). Ένα χρόνο αργότερα ο αριθμός των περιστατικών ρατσιστικής βίας αυξήθηκε σημαντικά με 320 θύματα σε 166 ξεχωριστές επιθέσεις (RVRN, 2013). Από αυτές οι 143 αφορούσαν μετανάστες ή πρόσφυγες.

Το 2015, έτος κορύφωσης της πολυεπίπεδης κρίσης και εκδήλωσης της προσφυγικής κρίσης, η εξάλειψη της ρατσιστικής βίας δεν έχει επιτευχθεί. Αύξηση παρουσιάζουν οι επιθέσεις σε μετανάστες και πρόσφυγες, σκιαγραφώντας την αντίθεση ανάμεσα στην αλληλεγγύη που επέδειξε μεγάλο τμήμα του πληθυσμού στο πλαίσιο της προσφυγικής κρίσης και στη βίαιη συμπεριφορά ενός άλλου τμήματος του πληθυσμού (RVRN, 2015). Στοχοποιούνται, επιπροσθέτως, όλο και συχνότερα οι υπερασπιστές των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενώ δεν λείπουν και περιστατικά ρατσιστικής βίας εκ μέρους των ένστολων. Κύριος λόγος των επιθέσεων αποτελεί η διαφορετική εθνοτική καταγωγή, το χρώμα και η θρησκεία.

Γίνεται έντονα αντιληπτό ότι τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας εντάθηκαν τα τελευταία χρόνια στην Ελλάδα, μέσα σε συνθήκες γενικότερης κρίσης και αστάθειας σε όλα τα επίπεδα. Η οικονομική και κοινωνική ανασφάλεια επιφέρει την πρόσληψη του «Άλλου» ως εχθρού σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Ο συνδυασμός της οικονομικής ύφεσης με το γεγονός ότι η Ελλάδα δέχεται ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών και προσφύγων, καθώς αποτελεί το κύριο σημείο εισόδου για την παράνομη μετανάστευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση, επιδεινώνει περισσότερο τα πράγματα. Ωστόσο, η σύνδεση της έξαρσης του ρατσισμού και της ξενοφοβίας μόνο με εξωτερικούς παράγοντες, υποβαθμίζει την τεράστια κοινωνική ευθύνη. Ο ρατσισμός δεν αποτελεί μόνο μια αυτόματη και αναπόφευκτη συνέπεια της οικονομικής και κοινωνικής κρίσης. Είναι ριζωμένος σε στενές αντιλήψεις της ταυτότητας ενός ατόμου. Οι εντάσεις που προκαλούνται από την οικονομική κατάσταση τροφοδοτούνται με προκαταλήψεις και δυσκολίες που ίσως προϋπήρχαν της κρίσεως.

3.3 Ρατσισμός - Ξενοφοβία στην Εκπαίδευση

Με την έλευση ενός μεγάλου αριθμού μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα η κοινωνία απέκτησε έναν πολυπολιτισμικό χαρακτήρα. Ο χαρακτήρας αυτός αποτυπώνεται και στον τομέα της εκπαίδευσης, καθώς πλήθος πολιτισμικά διαφορετικών μαθητών εμφανίστηκε στα σχολεία, εμπλουτίζοντας τη μέχρι τότε κυρίως μονοπολιτισμική τάξη. Ωστόσο, όπως σε κοινωνικό επίπεδο έτσι και σε εκπαιδευτικό, οι ρατσιστικές και ξενοφοβικές πρακτικές και συμπεριφορές είναι εμφανείς. Ο ρατσισμός στην εκπαίδευση μπορεί ναι είναι είτε θεσμικά κατοχυρωμένος είτε άτυπος (Γκότοβος, 1996).

Ο θεσμικός ρατσισμός ενδέχεται να εμφανίζεται σε επίπεδο εκπαιδευτικής υποδομής, οργάνωσης και διοίκησης του σχολείου, αναλυτικών προγραμμάτων, παιδαγωγικών πρακτικών, σχολικών εγχειριδίων και εκπαίδευσης-επιμόρφωσης εκπαιδευτικών. Σε ένα άτυπο επίπεδο, δεδομένου ότι οι επίσημες ρυθμίσεις δεν είναι δυνατό να προκαθορίσουν όλες τις λεπτομέρειες της εκπαιδευτικής πράξης, αρκετά συχνά, τα κενά που προκύπτουν καλύπτονται από τους εκπαιδευτικούς, τους μαθητές και τους γονείς. Κατ' αυτόν τον τρόπο φανερά ή άδηλα μεταφέρονται στερεότυπα, προκαταλήψεις και πρακτικές διάκρισης μέσα στην εκπαίδευση.

Η μαζική άφιξη αλλοδαπών μαθητών στο δημόσιο σχολείο ανατρέπει τα πληθυσμιακά δεδομένα στο χώρο της εκπαίδευσης και θέτει σωρεία προκλήσεων στο εκπαιδευτικό σύστημα, το οποίο καλείται να μετέχει ενεργά στη διαδικασία διαμόρφωσης κατάλληλων προϋποθέσεων αποδοχής, αναγνώρισης και σεβασμού του πολιτισμικού πλουραλισμού και της ετερότητας, αποτρέποντας την εκδήλωση ρατσιστικών και ξενοφοβικών φαινομένων. Το 1995 το σύνολο των αλλόγλωσσων μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ήταν 44.000, το 2000 86.000 και το 2002 έφτασε τις 120.000 σε γενικό σύνολο ενάμισι περίπου εκατομμυρίων μαθητών (οπ. αναφ. στο Μαυρομμάτης & Τσιτσελίκης, 2004). Σύμφωνα με τα στοιχεία της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής κατά το σχολικό έτος 2010-2011 το σύνολο των αλλοδαπών μαθητών στο ελληνικό σχολείο είναι 132.490. Όπως παρατηρείται ο αριθμός είναι αυξημένος, γεγονός που υποδεικνύει τη σημασία της εξασφάλισης των απαραίτητων συνθηκών για την ομαλή ένταξη των μαθητών στο εκπαιδευτικό σύστημα.

Τα διοικητικά μέτρα που έχουν ληφθεί για την εκπαίδευση των πολιτισμικά διαφορετικών μαθητών, συναγόμενα από τη σχετική νομοθεσία, διακρίνονται σε τρεις

περιόδους (Νικολάου, 2000). Η πρώτη σχετίζεται με τη δεκαετία του 1970, όταν έγιναν τα πρώτα κρατικά βήματα για την εκπαίδευση αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών στην χώρα. Η δεύτερη περίοδος αφορά τη δεκαετία του 1980 μέχρι και το 1996, διάστημα ραγδαίας δημογραφικής μεταβολής στην Ελλάδα με την άφιξη των μεταναστών και των ομογενών Ποντίων και Βορειοηπειρωτών. Η τρίτη περίοδος είναι αυτή από το 1996 μέχρι σήμερα, όπου με ένα νέο νομοθετικό πλαίσιο προσφέρονται νέες δυνατότητες για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της εκπαίδευσης αλλοδαπών και παλιννοστούντων μαθητών, μέσω της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης.

Αναφορικά με το δικαίωμα των παιδιών των μεταναστών - αλλά και των προσφύγων σήμερα - στην εκπαίδευση η αντίληψη που επικρατεί στην ελληνική κοινωνία έχει εκφραστεί με επιφυλάξεις, δισταγμούς αλλά και έντονη δυσανεξία, οδηγώντας πολλές φορές σε ρατσιστικές και ξενοφοβικές συμπεριφορές. Χαρακτηριστική είναι η έρευνα της Unicef (2001) μέσω της οποίας διαπιστώνεται ότι τα σχολεία αποτελούν χώρο διακρίσεων των αλλοδαπών μαθητών από μέρους των υπόλοιπων μαθητών, των γονέων και των εκπαιδευτικών. Υψηλά καταγράφονται τα ποσοστά ξενοφοβικής συμπεριφοράς και αντιλήψεων, με τους γονείς και τους εκπαιδευτικούς να εμφανίζονται πιο αρνητικοί σε σχέση με τους μαθητές τόσο απέναντι στην παρουσία παιδιών μεταναστών στα σχολεία όσο και εν γένει στην παρουσία αλλοδαπών στη χώρα μας.

Σύμφωνα με την ειδική έκθεση για τη ρατσιστική βία στην Ελλάδα (Συνήγορος του Πολίτη, 2013), ο ρατσισμός και η ξενοφοβία στα σχολεία είναι καθημερινά υπαρκτά φαινόμενα. Τα περιστατικά, τα οποία εμφανίζονται αυξημένα από το 2011, αφορούν την εκδήλωση βίας μεταξύ μαθητών με στοιχεία φυλετικού ή άλλης μορφής ρατσισμού. Υπάρχουν ρατσιστικές συμπεριφορές μεταξύ μαθητών καθώς και περιστατικά άσκησης βίας που ενέχουν στοιχεία ρατσισμού εντός ή εκτός σχολείου. Τα περιστατικά αυτά είτε τίθενται υπόψη των εκπαιδευτικών και αντιμετωπίζονται αναλόγως είτε ορισμένες φορές δεν γνωστοποιούνται στους εκπαιδευτικούς ή παρά τη γνωστοποίησή τους δεν αντιμετωπίζονται. Παράλληλα, καταγράφονται ρατσιστικές συμπεριφορές εκπαιδευτικών ή ανοχή εκ μέρους τους ρατσιστικών συμπεριφορών μαθητών. Τέλος, υπάρχουν περιστατικά ρατσιστικής βίας μεταξύ μαθητών που λαμβάνουν χώρα εκτός σχολείου και εμπλέκονται και τρίτα πρόσωπα.

Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν τη γενικότερη στάση της κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες. Οι ρατσιστικές και ξενοφοβικές συμπεριφορές που εκδηλώνονται απέχουν πολύ από την έννοια της ισότητας και του σεβασμού προς τον διαφορετικό «Άλλο». Χωρίς να γίνονται γενικεύσεις ή απλουστεύσεις είναι σημαντικό να ερευνήσουμε το ζήτημα περαιτέρω, προκειμένου να αντιληφθούμε καλύτερα το πρόβλημα.

3.4 Ρατσισμός - Ξενοφοβία και Οικογένεια

Η οικογένεια είναι το πρώτο περιβάλλον με το οποίο έρχεται σε επαφή το άτομο από τη γέννησή του και αποτελεί βασικό φορέα κοινωνικοποίησής του, κατέχοντας σημαντικό ρόλο καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Μέσω της οικογένειας διαμορφώνεται σε πρώτη φάση η προσωπικότητα και ο χαρακτήρας του παιδιού με τη μετάδοση κανόνων, αξίων, τρόπων σκέψης, στάσεων, αντιλήψεων, πρακτικών και τρόπων συμπεριφοράς. Ουσιώδη σημασία έχουν οι σχέσεις γονέων και παιδιών και η επιρροή που ασκείται μέσα από τους κοινωνικούς ρόλους και τις συγκρούσεις, καθώς η οικογένεια θεωρείται ως διαμεσολαβητής μεταξύ ατόμου και κοινωνίας προκειμένου να επιτευχθεί η ομαλή κοινωνική ένταξη του παιδιού.

Συνεπώς, η πρώτη επαφή του ατόμου με τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις και τις κοινωνικές διακρίσεις συμβαίνει στην οικογένεια, μέσω των μηχανισμών της γλώσσας και της παρατήρησης (Γκότοβος, 1996). Η γλώσσα λειτουργεί ως δεξαμενή κατηγοριών για την ταξινόμηση των ανθρώπων σε «δικούς μας» και «ξένους». Παράλληλα, με τις «ετικέτες» το παιδί δέχεται και μηνύματα περιεχομένου - πληροφορίες και εμπειρίες - σχετικά με τον «Άλλο». Διακρίνονται τρεις τύποι παιδαγωγικής επιρροής που ασκεί η οικογένεια ως επικοινωνιακό περιβάλλον πάνω στο παιδί σχετικά με τα στερεότυπα, τις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις (Γκότοβος, 1996). Ο πρώτος τύπος αφορά την ανταλλαγή εμπειριών από την καθημερινή οικογενειακή ζωή, με το παιδί στο ρόλο του ακροατή. Σε αυτού του είδους την επικοινωνία η συμπεριφορά του «Άλλου» περιγράφεται και ερμηνεύεται όχι μέσα από ατομικές ιδιαιτερότητες ή κοινωνικές μεταβλητές, αλλά με βάση την εθνική, θρησκευτική, πολιτισμική κ.λπ. διαφορά.

Ο δεύτερος τύπος παιδαγωγικής επιρροής που ασκείται στο παιδί αφορά το γενικότερο λόγο γύρω από τον «Άλλο» ως συλλογικό υποκείμενο. Οι συζητήσεις

αυτές αποτελούν σχολιασμούς της σχέσης ανάμεσα στην «οικεία» και την «ξένη» ομάδα με το παιδί-ακροατή, μετέχοντας σε αυτές, να μαθαίνει ποια είναι και ποια πρέπει να είναι η στάση του ως μέλος της «οικείας» ομάδας απέναντι στην «ξένη» ομάδα. Ο τρίτος τύπος παιδαγωγικής επιρροής αφορά την άμεση εμπειρία του «Άλλου» είτε μέσω της παρατήρησης είτε μέσω της αλληλεπίδρασης. Σημαντικό ρόλο σε αυτές τις περιστάσεις έχει ο σχολιασμός της συμπεριφοράς του «Άλλου» από τον ενήλικα που συνοδεύει το παιδί, καθώς μέσω του ενήλικα υποδεικνύεται κατά βάση στο παιδί πώς να αντιλαμβάνεται τη συμπεριφορά του «Άλλου».

Αξιοσήμαντος είναι και ο όρος του «πολιτισμικού κεφαλαίου» το οποίο περιλαμβάνει γνώσεις, δεξιότητες και στάσεις ζωής, αποκτιέται από το άτομο μέσω της οικογένειας και διαφοροποιείται ανάλογα με την κοινωνική τάξη από την οποία προέρχεται το άτομο. Σύμφωνα με τον Bourdieu το πολιτισμικό κεφάλαιο διακρίνεται σε τρεις μορφές: πρώτον, την εσωτερική μορφή που συνίσταται στις μόνιμες και διαρκείς διαθέσεις για την ικανοποίηση διανοητικών και αισθητικών αναγκών, δεύτερον, την εξωτερική μορφή που περιλαμβάνει την ελεύθερη κουλτούρα, κινηματόγραφο, θέατρο, μουσική, ζωγραφική, λογοτεχνία κ.λπ. και τρίτον τη θεσμοθετημένη μορφή που συνίσταται στους πιστοποιημένους και εγγυημένους τίτλους σπουδών και στις διάφορες κοινωνικές σχέσεις που προκύπτουν από την κοινωνική θέση (Πατερέκα, 1986). Μέσω της κοινωνικοποίησης τα παιδιά αποκτούν τα «master patterns», τους κώδικες που εκφράζονται μέσα από τη χρήση της γλώσσας, τη σκέψη και την ελεύθερη κουλτούρα. Ανάλογα με την κοινωνική τάξη διαφοροποιείται και η κουλτούρα, επομένως το κάθε άτομο διατηρεί διαφορετική στάση απέναντι στα διάφορα πολιτισμικά στοιχεία και κάνει αντίστοιχη χρήση της γλώσσας (Πατερέκα, 1986). Επομένως, το κοινωνικό και μορφωτικό υπόβαθρο της οικογένειας συνδράμει σε μεγάλο βαθμό στην αντιμετώπιση και στη στάση που θα διατηρηθεί απέναντι στο ρατσισμό και την ξενοφοβία.

Γίνεται αντιληπτός ο σημαντικός ρόλος των γονέων, ως τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, αναφορικά με την εκδήλωση ρατσιστικών ή ξενοφοβικών συμπεριφορών. Οι αντιλήψεις, οι απόψεις, οι στάσεις και συμπεριφορές των γονέων σχετικά με το διαφορετικό είναι αξιοσημείωτης σημασίας, καθώς μέσω της οικογένειας το άτομο θα λάβει τα απαραίτητα μηνύματα ως προς την αντιμετώπιση του «Άλλου» τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Όσον αφορά τη βιβλιογραφία παρατηρείται μια σχετική έλλειψη αναφορικά με τις απόψεις και την ανοχή των γονέων απέναντι στους αλλοδαπούς γενικότερα και στους αλλοδαπούς μαθητές ειδικότερα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η έρευνα της Unicef (2001) η οποία διαπιστώνει ότι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία είναι υπαρκτά φαινόμενα στα σχολεία. Η έρευνα απευθύνθηκε σε γονείς μαθητών που φοιτούν σε Δημοτικά, Γυμνάσια και Λύκεια, σε δασκάλους και καθηγητές καθώς και σε μαθητές των τριών τελευταίων τάξεων του Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου. Βασικό συμπέρασμα της έρευνας αποτελεί το γεγονός ότι οι αλλοδαποί μαθητές πέφτουν θύματα διακρίσεων είτε από τους υπόλοιπους μαθητές και γονείς είτε και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς και τις διευθύνσεις των σχολείων. Υψηλά είναι τα ποσοστά ρατσιστικών και ξενοφοβικών απόψεων ιδίως αναφορικά με τους φορείς κοινωνικοποίησης των μαθητών, δηλαδή γονείς, δασκάλους και καθηγητές. Αντίθετα, οι μαθητές εμφανίζονται πιο δεκτικοί προς το διαφορετικό, με τους μαθητές του δημοτικού να παρουσιάζουν την καλύτερη γνώμη και συμπεριφορά απέναντι στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους.

Όσον αφορά τους γονείς, η πλειοψηφία των γονέων μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης εμφανίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία ξενοφοβικής συμπεριφοράς και απόψεις που απέχουν πολύ των εννοιών της ισότητας και του σεβασμού της διαφορετικότητας στην ελληνική κοινωνία. Το 51,7% των γονέων δηλώνει ότι η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία τους προκαλεί ανησυχία ενώ το 16,2% δηλώνει ότι η παρουσία των ξένων τους ενοχλεί. Αδιάφορο εμφανίζεται το 17,1% ενώ σε ποσοστό μόλις 11,6% δηλώνεται από τους γονείς ότι η νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα τους φαίνεται ενδιαφέρουσα.

Μόνο ο ένας στους έξι γονείς, δηλαδή το 17,2%, θεωρεί ότι οι αλλοδαποί μετανάστες που ζουν μόνιμα στη χώρα μας πρέπει να παραμείνουν και να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Για το 7,1% οι αλλοδαποί που μένουν στη χώρα δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Το 62,3% πιστεύει ότι θα πρέπει να φύγουν όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή νόμιμοι, ενώ το 11% τάσσεται υπέρ της άμεσης απέλασης δηλώνοντας ότι πρέπει να πάνε όλοι πίσω στη χώρα τους.

Οι ξενοφοβικές αντιλήψεις σχετικά με την παρουσία των μεταναστών που ζουν μόνιμα στην Ελλάδα μεταφέρονται και στον τρόπο που οι γονείς αντιμετωπίζουν τη φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία. Η προβολή των στερεοτυπικών χαρακτηριστικών του "αλλοδαπού μετανάστη" - όπως αυτή κυριάρχησε στη χώρα μας την τελευταία δεκαετία στους μικρούς μαθητές από άλλες χώρες - είναι προφανής. Η σχολική κοινότητα γίνεται αυτόματα αντιληπτή ως μια

μικρή κοινωνία στην οποία μεταφέρονται αυτούσια τα χαρακτηριστικά της μεγάλης, συμπεριλαμβανόμενης και της απειλής από κάθε τι διαφορετικό.

Ως φυσιολογικό γεγονός σχολιάζουν την παρουσία των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία της χώρας μας το 42,6% των γονέων, ενώ ως θετικό γεγονός κρίνεται από το 11%. Αντίθετη άποψη εκφράζει το 42% των γονέων. Για το 34% η παρουσία των ξένων θεωρείται μάλλον αρνητικό γεγονός ενώ το 8% πιστεύει ότι η συνύπαρξη αυτή συνιστά απειλή.

Μόνο οι 4 στους 10 γονείς σε ποσοστό 39,3% πιστεύουν ότι τα παιδιά των αλλοδαπών στην Ελλάδα θα πρέπει να μπορούν να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο. Η πλειοψηφία των γονέων πιστεύει ότι θα πρέπει να γράφονται μόνο σε ειδικές τάξεις/τμήματα για αλλοδαπούς (29,2%) ή σε άλλα σχολεία που θα είναι ειδικά και μόνο για παιδιά αλλοδαπών (28,8%).

Ο ένας στους δυο γονείς (50,5%) δηλώνει ότι θα τον ενοχλούσε εάν στο σχολείο που πηγαίνει το παιδί του φοιτούσε σημαντικός αριθμός αλλοδαπών μαθητών. Μάλλον δεν θα τους ενοχλούσε δηλώνει το 14,1%, ενώ σίγουρα δεν θα τον ενοχλούσε δηλώνει ο ένας στους τρεις (34,3%). Το ποσοστό της ενόχλησης αυξάνεται όταν η ερώτηση αφορά στη φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στην ίδια τάξη με το παιδί τους, και στην περίπτωση αυτή κυμαίνεται στο 54%.

Οι οχτώ στους δέκα γονείς που συμμετέχουν στην έρευνα (78,9%) δήλωσαν ότι ήδη στο σχολείο του παιδιού τους φοιτούν και παιδιά αλλοδαπών. Παρά τη διάχυτη ανησυχία, στην ερώτηση «αν η παρουσία των παιδιών αυτών έχει δημιουργήσει κάποια προβλήματα στη σχολική κοινότητα» οι οχτώ στους δέκα γονείς απάντησαν αρνητικά (79,4%). Το 3,1% δήλωσε ότι δεν γνωρίζει και το 17,5% απάντησε καταφατικά. Τα προβλήματα που σύμφωνα με τους συγκεκριμένους γονείς δημιουργούν στη σχολική κοινότητα οι αλλοδαποί μαθητές είναι - με σειρά συχνότητας αναφορών - τα εξής: φασαρίες, βία, επιθετικότητα (41%), καθυστερούν την πρόοδο των μαθημάτων, μαθησιακά προβλήματα (40,2%), κλοπές (10,3%), άλλη νοοτροπία, προβλήματα ένταξης (10,3%), υγιεινή, αρρώστιες (2,8%).

Οι ενέργειες που πρέπει να γίνουν για την καλύτερη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στη σχολική κοινότητα είναι σύμφωνα με τους γονείς, κατά προτεραιότητα, η καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών στο ζήτημα της εκπαίδευσης των αλλοδαπών μαθητών (31,4%) και η συχνότερη επαφή/συνεργασία δασκάλων με τους αλλοδαπούς γονείς (28,8%). Ακολουθούν οι ενέργειες ευαισθητοποίησης των γονέων (16,3%) και των παιδιών (13,9%). Οι ενέργειες αυτές αποκτούν για τους γονείς

ιδιαίτερη σημασία αφού το 83% πιστεύει ότι την επόμενη πενταετία ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της χώρας θα αυξηθεί.

Μόνο ο ένας στους τρεις γονείς (32,4%) θα συμφωνούσε εάν ένας αλλοδαπός μαθητής αριστεύσει στο σχολείο του να σηκώσει την Ελληνική σημαία στις εθνικές εορτές. Το 57% δηλώνει αντίθετο με μια τέτοια πράξη, το 5,5% αδιάφορο και 5,1% δεν παίρνει σαφή θέση.

Μικρότερες καταγράφονται οι αντιδράσεις των γονέων μπροστά στο ενδεχόμενο σύναψης στενών φιλικών σχέσεων των παιδιών τους με παιδιά άλλης εθνικότητας ή θρησκεύματος, χωρίς ωστόσο να εμφανίζεται συνολική αποδοχή. Ένας στους πέντε γονείς (21,1%) επιθυμεί σύναψη φιλικών σχέσεων του παιδιού του με παιδί άλλου θρησκεύματος, το 12,3% δεν επιθυμεί σχέσεις με παιδί άλλης εθνικότητας και το 7,7 δεν επιθυμεί φιλικές σχέσεις του παιδιού του με παιδί άλλου χρώματος.

Οι απόψεις και στάσεις των γονέων όσον αφορά την παρουσία αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία εμφανίζουν διαφοροποιήσεις που σχετίζονται κυρίως με το εκπαιδευτικό/μορφωτικό τους επίπεδο, την βαθμίδα εκπαίδευσης των παιδιών τους και το εάν τα παιδιά τους φοιτούν σε δημόσιο ή ιδιωτικό σχολείο. Η ξενοφοβία - σύμφωνα με συγκριτική ανάλυση των στοιχείων της έρευνας - εμφανίζεται να είναι αντιστρόφως ανάλογη με το επίπεδο μόρφωσης των γονέων. Όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τόσο μειώνονται και οι ξενοφοβικές αντιλήψεις. Χαρακτηριστικό είναι ότι οι γονείς με στοιχειώδη μόρφωση ενοχλούνται από την ύπαρξη των μεταναστών στην Ελλάδα και θεωρούν απειλή την παρουσία των παιδιών τους στα ελληνικά σχολεία σε διπλάσιο ποσοστό από ότι οι γονείς με ανώτερη μόρφωση (23,1% έναντι 6,3%).

Οι γονείς μαθητών δημοτικού εμφανίζονται να ανησυχούν και να ενοχλούνται περισσότερο από την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία από ότι οι γονείς μαθητών λυκείου και γυμνασίου και να επιθυμούν λιγότερο το δικαίωμα των αλλοδαπών μαθητών να γράφονται σε οποιοδήποτε ελληνικό σχολείο. Τέλος, σημαντικές διαφορές παρουσιάζονται μεταξύ των απόψεων γονέων μαθητών δημόσιων και ιδιωτικών σχολείων, όπου οι γονείς των μαθητών που φοιτούν σε ιδιωτικά σχολεία εμφανίζονται πιο ανήσυχοι και πιο αρνητικοί μπροστά στη νέα αυτή πολυπολιτισμική πραγματικότητα.

Τα παραπάνω συμπεράσματα είναι απογοητευτικά και δείχνουν να επιβεβαιώνονται με την πάροδο των χρόνων. Η τρίτη έκθεση για την Ελλάδα της

ECRI (2003) σημειώνει ότι γονείς Ελλήνων μαθητών υιοθετούν αρνητική στάση έναντι της παρουσίας των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία που φοιτούν τα παιδιά τους σε βαθμό που να ασκούν πιέσεις στις σχολικές αρχές ώστε να αρνούνται παιδιά από μειονοτικές ομάδες ή να τοποθετούν τα παιδιά τους σε άλλο σχολείο. Σύμφωνα με το Συνήγορο του πολίτη (2013) καταγράφονται ρατσιστικές συμπεριφορές γονέων σε βάρος άλλων γονέων ή μαθητών του σχολείου. Αρκετά είναι τα περιστατικά κατά τα οποία γονείς επεδίωξαν τη μη εγγραφή ή την απομάκρυνση συγκεκριμένων μαθητών από το σχολείο στο οποίο φοιτούσαν λόγω της καταγωγής τους. Δεν λείπουν και περιπτώσεις γονέων που δημιουργούν προβλήματα στη λειτουργία του σχολείου, ασκώντας πιέσεις σε εκπαιδευτικούς ή εμπλέκονται σε διενέξεις στην είσοδο του σχολείου με επικλήσεις ρατσιστικού περιεχομένου.

Τα τελευταία χρόνια παρουσιάζονται αυξημένα τα κρούσματα ρατσιστικής και ξενοφοβικής συμπεριφοράς των γονέων, ιδιαίτερα το τελευταίο διάστημα μετά την προσφυγική κρίση στην Ελλάδα. Πολυάριθμα είναι τα δημοσιεύματα του τύπου, τα οποία αναφέρουν ακραίες ξενοφοβικές συμπεριφορές γονέων απέναντι στα προσφυγόπουλα, τα οποία δικαιούνται, όπως και κάθε παιδί, να συμμετέχουν στην εκπαίδευση. Σε αρκετές περιοχές της Ελλάδας, όπως στην Ημαθία, τη Φθιώτιδα, τη Μαγνησία, το Ωραιόκαστρο Θεσσαλονίκης, τη Φιλιππιάδα, τη Λέσβο την Κω και τη Νέα Ιωνία, οι γονείς εμπλέκονται σε περιστατικά που ξεπερνούν κάθε μέτρο, με έντονο το στοιχείο της δυσανεξίας και της εχθρότητας απέναντι στους πρόσφυγες.

Ειδικότερα, οι σύλλογοι γονέων πολλών σχολείων αντιτίθενται σθεναρά απέναντι στην πρόταση να φοιτήσουν τα προσφυγόπουλα στο σχολείο. Η πλειοψηφία των γονέων δηλώνουν αρνητικοί απέναντι στο ενδεχόμενο να λειτουργήσει τάξη ένταξης προσφυγόπουλων στο σχολείο τους. Αρκετές ήταν οι περιπτώσεις φραστικών διενέξεων με τις σχολικές αρχές ενώ ορισμένοι γονείς δεν δίστασαν να βάλουν λουκέτο στα σχολεία και να προχωρήσουν σε κατάληψη προκειμένου να μην εισέλθουν σε αυτά προσφυγόπουλα. Οι κύριοι λόγοι αυτής της στάσης είναι, σύμφωνα με τους γονείς, υγειονομικοί καθώς τα προσφυγόπουλα δεν είναι εμβολιασμένα, γεγονός που συνιστά κίνδυνο για την υγεία των παιδιών τους. Παράλληλα, γίνεται λόγος για εκπαιδευτικούς, πολιτισμικούς και θρησκευτικούς λόγους υπό την έννοια ότι τα προσφυγόπουλα θα υποβαθμίσουν την εκπαίδευση αλλά και γενικότερα τον πολιτισμό.

Τα γεγονότα αυτά μόνο λύπη και προβληματισμό μπορούν να προκαλέσουν. Είναι απαραίτητο να γίνει περαιτέρω έρευνα ώστε να διαπιστωθεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα η ένταση και το μέγεθος του προβλήματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, θα είναι δυνατό να γίνουν όλες οι απαραίτητες ενέργειες προκείμενου να καταστεί αντιληπτή η ρίζα του προβλήματος και να παρθούν μέτρα για την αποδυνάμωση και εξάλειψή του.

Β. Ερευνητικό Μέρος

Κεφάλαιο Τέταρτο: Μεθοδολογία

4.1 Σκοπός και Ερωτήματα Έρευνας

Η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια έχει καταστεί χώρα υποδοχής μεταναστών, γεγονός που προσδίδει έναν πολυπολιτισμικό χαρακτήρα όχι μόνο σε κοινωνικό επίπεδο αλλά και σε σχολικό επίπεδο, με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών να φέρνει αρκετές φορές στο προσκήνιο ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας (Unicef, 2001). Μελετώντας τη σχετική βιβλιογραφία παρατηρήθηκε ότι υπάρχει ένα έλλειμμα όσον αφορά τις απόψεις και την ανοχή της ελληνικής οικογένειας αναφορικά με τους αλλοδαπούς μαθητές. Η τελευταία έρευνα που πραγματοποιήθηκε, πριν από 17 χρόνια σχεδόν, παρουσίασε απόψεις και στάσεις γονέων που ελαχίστως συνάδουν με τις διαπολιτισμικές αρχές και αξίες που πρέπει να διέπουν μια κοινωνία. Το ζήτημα γίνεται ολοένα και πιο επίκαιρο καθώς, λόγω του προσφυγικού ζητήματος, γίνονται πολλές προσπάθειες για την ένταξη των προσφυγόπουλων στη σχολική κοινότητα, γεγονός που συχνά έρχεται αντιμέτωπο με την ισχυρή αντίδραση και δυσαρέσκεια των γονέων. Έχοντας υπόψη τα προαναφερθέντα, το σημαντικό ρόλο που κατέχει η οικογένεια αναφορικά με την εκδήλωση ρατσιστικών ή ξενοφοβικών συμπεριφορών - αποτελώντας την πρώτη επαφή του ατόμου με στερεότυπα, προκαταλήψεις και κοινωνικές διακρίσεις (Γκότοβος, 1996) - καθώς και την οικονομική κρίση που μαστίζει τη χώρα τα τελευταία χρόνια σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο προκύπτει επιτακτικά η ανάγκη της παρούσας έρευνας. Είναι σημαντικό να διαπιστωθεί αν και κατά πόσο έχει αλλάξει η προηγούμενη κατάσταση, σύμφωνα πάντα με τις παρούσες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει τις απόψεις των γονέων αναφορικά με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και τον τρόπο αντιμετώπισης της ετερότητας των συγκεκριμένων μαθητών στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Πιο συγκεκριμένα, διατυπωθήκαν τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Αποδέχονται οι γονείς την ύπαρξη αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία;
2. Πώς αντιμετωπίζουν οι γονείς τη συνύπαρξη των αλλοδαπών μαθητών με τα παιδιά τους;

3. Αποδέχονται οι γονείς την ύπαρξη αλλοδαπών πολιτών στην ελληνική κοινωνία;
4. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απόψεις των γονέων σε σχέση με το μορφωτικό τους επίπεδο;
5. Υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απόψεις των γονέων σε σχέση με τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία φοιτούν τα παιδιά τους;

4.2 Μέθοδος Έρευνας

Η μεθοδολογία της έρευνας απαιτεί από τον ερευνητή να επιλέξει, να αλληλεπιδράσει, να αξιολογήσει και να καθορίσει τις μεθόδους και τεχνικές που θα ακολουθήσει στην έρευνά του (Wellington, 2000). Στην παρούσα μελέτη γίνεται η χρήση της ποιοτικής μεθόδου η οποία, σε αντίθεση με την ποσοτική μέθοδο, αναφέρεται στο είδος και στο συγκεκριμένο χαρακτήρα του υπό μελέτη φαινομένου (Kvale, 1996). Η ποιοτική μέθοδος έχει μια ελεύθερη ροή, κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι κατευθυνόμενη από τον ερευνητή ενώ ταυτόχρονα έχει χαρακτηριστεί ως φυσική μέθοδος (Lincoln & Guba, 1985).

Η ποιοτική μέθοδος έχει ως στόχο την αποκάλυψη σχέσεων ή συσχετίσεων ανάμεσα σε κοινωνικά υποκείμενα και κοινωνικές ομάδες, την περιγραφή, ανάλυση, ερμηνεία και κατανόηση κοινωνικών φαινομένων, καταστάσεων και ομάδων απαντώντας στα ερωτήματα «πώς» και «γιατί» (Ιωσηφίδης, 2003). Η καταλληλότητα της μεθόδου έγκειται στο γεγονός ότι η παρούσα έρευνα μελετά τις απόψεις των γονέων επιχειρώντας να κατανοηθεί εις βάθος η οπτική τους γύρω από το ζήτημα των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και γενικότερα γύρω από ζητήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας. Μέσω της ποιοτικής μεθόδου ο ερευνητής εμβυθίζεται στον κοινωνικό χώρο που μελετάει και επιχειρεί να γνωρίσει τους ερευνώμενους όσο το δυνατόν καλύτερα, ούτως ώστε να έχει τη δυνατότητα να κατασκευάσει την πραγματικότητα όπως οι ίδιοι την κατασκευάζουν (Κυριαζή, 2006), καταγράφοντας τη «φωνή» του υποκειμένου και τις εκφράσεις του (Eisner, 2017). Επίσης, η ποιοτική έρευνα δύναται να οδηγήσει στη διερεύνηση φαινομένων, διαδικασιών και συμπεριφορών που δεν είχαν προβλεφθεί από πριν, με την προσπάθεια αποφυγής a priori κρίσεων (Ιωσηφίδης, 2003), γεγονός που παροτρύνει ακόμα περισσότερο έναν ερευνητή να προβεί στη χρήση ποιοτικής μεθόδου.

Βασικό εργαλείο της ποιοτικής έρευνας αποτελεί η συνέντευξη μέσω της οποίας δίνονται στον ερευνητή πολλές δυνατότητες διερεύνησης του θέματος που τον απασχολεί. Η συνέντευξη έγκειται στην αλληλεπίδραση, την επικοινωνία μεταξύ δύο προσώπων, που καθοδηγείται από τον ερευνητή με στόχο την απόσπαση πληροφοριών σχετιζόμενων με το αντικείμενο της έρευνας, περιλαμβάνοντας τη συλλογή στοιχείων μέσω της άμεσης λεκτικής συναλλαγής (Cohen & Manion, 1994). Η αλληλεπίδρασή ερευνητή και συμμετέχοντα αποβλέπει στο να κατανοήσει ο πρώτος πώς σκέφτεται ο δεύτερος για το θέμα που ερευνάται, όσον αφορά σκέψεις, αντιλήψεις, αξίες, προθέσεις και συναισθήματα (Σαραφίδου, 2011). Η συνέντευξη είναι δυνατό να φτάσει σε σημεία που δύσκολα άλλα ερευνητικά εργαλεία μπορούν να προσεγγίσουν και επιτρέπει στον ερευνητή να διερευνήσει απόψεις, προκαταλήψεις, στάσεις, εμπειρίες και αναπαραστάσεις των συμμετεχόντων ελεύθερα και σε βάθος (Wellington, 2000). Ο ερευνητής επιχειρεί να σχηματίσει μια ολοκληρωμένη ιδέα σχετικά με το νοητικό και συναισθηματικό υλικό του αποκρινόμενου, αποκτώντας πρόσβαση στο τι διαδραματίζεται στο μυαλό του και στον τρόπο που έχει βιώσει σχετικές εμπειρίες (Kvale, 1996).

Καθώς η παρούσα έρευνα εστιάζεται στη διερεύνηση προσωπικών ιδεών, απόψεων και αντιλήψεων η τεχνική της συνέντευξης αποτελεί το καταλληλότερο ερευνητικό εργαλείο. Κατ' αυτόν τον τρόπο είναι δυνατό να συλλάβουμε το πώς βλέπουν τον κόσμο τους οι αποκρινόμενοι, με τους δικούς τους όρους, τις δικές τους αξίες και πολυπλοκότητες των εμπειριών και αντιλήψεων τους, μέσα από τα δικά τους μάτια. Ειδικότερα, επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, η οποία περιέχει προκαθορισμένες ερωτήσεις αλλά η διάταξη τους μπορεί να τροποποιηθεί, η διατύπωση μπορεί να αλλάξει και να δοθούν εξηγήσεις, κάποιες ερωτήσεις να παραληφθούν ή να περιληφθούν πρόσθετες ερωτήσεις (Robson, 2007). Η ημιδομημένη συνέντευξη, με δεδομένο την ευελιξία που διαθέτει, δίνει τη δυνατότητα να αποκτηθεί μια λεπτομερέστατη εικόνα σχετικά με τις πεποιθήσεις και τις απόψεις ενός ατόμου. Έγινε η επιλογή της κατά πρόσωπο ημιδομημένης συνέντευξης, ώστε η διερεύνηση να επιτευχθεί με ένα μοναδικό τρόπο, τροποποιώντας τη διερευνητική κατεύθυνση, δίνοντας διευκρινήσεις, παίρνοντας εξηγήσεις, λαμβάνοντας υπόψη και μη λεκτικές ενδείξεις.

Η παρούσα ημιδομημένη συνέντευξη, ανεξάρτητη από την αυστηρή δόμηση και τυποποίηση, περιλαμβάνει εισαγωγικά σχόλια, βασικές ερωτήσεις (εισαγωγικές, περιγραφικές, ερωτήσεις γνώμης, ερωτήσεις συναισθημάτων, συμπερασματικές

κ.λπ.) που τίθενται υπό ορισμένες επικεφαλίδες θεμάτων, ένα σύνολο από σχετικές διερευνητικές ερωτήσεις και καταληκτικά σχόλια. Οι ερωτήσεις είναι κατά κύριο λόγο ανοιχτού τύπου ενώ υπάρχει και ένας περιορισμένος αριθμός ερωτήσεων κλειστού τύπου. Το είδος της συνέντευξης στην παρούσα έρευνα στοχεύει στη διαμόρφωση μιας σφαιρικής και ολοκληρωμένης εικόνας των απόψεων των συμμετεχόντων.

4.3 Δείγμα

Η επιλογή των συμμετεχόντων στην ποιοτική προσέγγιση γίνεται με προσεκτική και «στοχοθετημένη επιλογή» (purposive) περιπτώσεων (Σαραφίδου, 2011). Στη σκόπιμη δειγματοληψία (purposeful sampling) ο ερευνητής επιλέγει εκ προθέσεως άτομα ή τοποθεσίες προκειμένου να κατανοήσει το κεντρικό φαινόμενο (Creswell, 2011). Στην παρούσα έρευνα ο εντοπισμός των συμμετεχόντων έγινε με την τεχνική της «χιονοστιβάδας» (snowball sample) ή «δικτύωσης», η οποία αποτελεί συνήθη μέθοδο δειγματοληψίας στην ποιοτική έρευνα (Κυριαζή, 2006, Σαραφίδου, 2011). Η χρήση της συγκεκριμένης μεθόδου συνιστάται στο ότι δεν υπήρχαν ικανοποιητικά δίκτυα επικοινωνίας με τον υπό έρευνα πληθυσμό και ήταν δύσκολος ο εντοπισμός του από την ερευνήτρια. Αρχικά εντοπίστηκε μια μικρή ομάδα γονέων, η οποία διέθετε τα απαραίτητα χαρακτηριστικά για την έρευνα. Στη συνέχεια τα συγκεκριμένα άτομα χρησιμοποιήθηκαν ως πληροφοριοδότες και έφεραν την ερευνήτρια σε επαφή με άλλα άτομα που κατέχουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για να ενταχθούν στην έρευνα. Τα άτομα αυτά με τη σειρά τους υπέδειξαν στην ερευνήτρια νέα άτομα και ούτω καθεξής, ώσπου να συγκεντρωθεί ένας ικανοποιητικός αριθμός συμμετεχόντων.

Το δείγμα της παρούσας έρευνας αποτελούν 17 γονείς παιδιών που φοιτούν στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι 6 είναι άνδρες, οι 11 γυναίκες και η ηλικία τους κυμαίνεται από 37 έως 50 ετών. Ειδικότερα, από το σύνολο των γονέων οι 9 έχουν παιδιά που φοιτούν στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι 8 έχουν παιδιά που φοιτούν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Οι τάξεις στις οποίες φοιτούν τα παιδιά τους καλύπτουν σχεδόν όλο το Δημοτικό, Γυμνάσιο και Λύκειο. Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων παρουσιάζει ποικιλομορφία, καθώς υπάρχουν γονείς με ανώτερη και ανώτατη μόρφωση ενώ δεν λείπουν και γονείς που έχουν λάβει τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Συγκεκριμένα, 5 γονείς είναι απόφοιτοι ΑΕΙ, ένας εκ των

οποίων διαθέτει και μεταπτυχιακό δίπλωμα εκπαίδευσης, 7 γονείς είναι απόφοιτοι ΤΕΙ και 5 γονείς είναι απόφοιτοι Λυκείου. Η πλειοψηφία των γονέων εργάζεται, ενώ ένας μόνο γονέας είναι άνεργος αυτό το διάστημα.

4.4 Διεξαγωγή Έρευνας

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μέσα στο πρώτο τρίμηνο του 2017 στην πόλη των Ιωαννίνων. Διήρκησε περίπου 40 ημέρες, καθώς ξεκίνησε τέλος Ιανουαρίου και ολοκληρώθηκε αρχές Μαρτίου. Διεξήχθη αρχικά μια μικρή πιλοτική έρευνα σε ένα δοκιμαστικό στάδιο, περιλαμβάνοντας ένα πολύ μικρό αριθμό δείγματος -2 άτομα -, προκειμένου να γίνει μια σαφής αξιολόγηση του ερευνητικού εργαλείου και να διορθωθούν τυχόν σφάλματα ή παραλείψεις. Κατά τη διάρκεια διεξαγωγής της κύριας έρευνας τηρήθηκαν όλα τα προαπαιτούμενα, ώστε να κυλίσει ομαλά και χωρίς προβλήματα η διαδικασία.

Αρχικά, εξασφαλίστηκε η συναίνεση των συμμετεχόντων και συμφωνήθηκε ο κατάλληλος χώρος και χρόνος για τη διεξαγωγή της συνέντευξης. Παράλληλα, έγινε ενημέρωση για τα τεχνικά μέσα που θα χρησιμοποιηθούν και εξηγήθηκε ο λόγος χρήσης τους. Κατά την πρώτη επαφή, δόθηκαν όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για το αντικείμενο και το σκοπό της έρευνας, τη διαδικασία επιλογής των συγκεκριμένων ατόμων και εγγυήθηκε η ανωνυμία και η εχεμύθεια, ώστε να εξασφαλιστεί εμπιστοσύνη. Πριν την έναρξη της συνέντευξης η ερευνήτρια συστήθηκε δίνοντας επαρκή στοιχεία για τον εαυτό της και το ρόλο της στην έρευνα.

Σε όλη τη διάρκεια της συνέντευξης οι ερωτήσεις και απαντήσεις μαγνητοφωνήθηκαν, ενώ υπήρχε μέριμνα να κρατούνται απαραίτητες σημειώσεις σε όλες τις συναντήσεις. Έγινε προσπάθεια εκ μέρους της ερευνήτριας να ακούει περισσότερο και όχι να μιλάει, να θέτει τις ερωτήσεις με έναν ευθύ και ξεκάθαρο τρόπο, πάντα με σαφήνεια. Μέσω των κατάλληλων ερωτήσεων επιχειρήθηκε να αποσαφηνιστούν και να αναπτυχθούν όσο γίνεται περισσότερο οι ιδέες των συμμετεχόντων. Ο χρωματισμός της φωνής και η έκφραση του προσώπου είναι απαραίτητα στοιχεία για την διεξαγωγή μιας ενδιαφέρουσας συνέντευξης. Δόθηκε μεγάλη έμφαση ώστε η διαδικασία να εμπίπτει στα πλαίσια του επαγγελματισμού, αποφεύγοντας οποιεσδήποτε ενέργειες θα οδηγούσαν στο αντίθετο αποτέλεσμα. Η ευγένεια και ο σεβασμός απέναντι στον συνομιλητή ήταν ουσιαστικής σημασίας για

τη διεξαγωγή της συνέντευξης. Στο τέλος, ευχαριστήσαμε τους συμμετέχοντες και διαβεβαιώθηκε η εμπιστευτικότητα των απαντήσεων. Στη συνέχεια οι γονείς πρότειναν άλλα άτομα για συνέντευξη και φρόντιζαν να φέρουν την ερευνήτρια σε επαφή μαζί τους.

Οι συναντήσεις και η διεξαγωγή των συνεντεύξεων στο σύνολό τους δεν παρουσίασαν ιδιαίτερα προβλήματα ή δυσκολίες. Οι περισσότεροι γονείς ήταν πρόθυμοι να συμμετέχουν, εκδηλώνοντας αμέσως ενδιαφέρον. Η κατά πρόσωπο επαφή ήταν πολύ σημαντική, καθώς αναδύονταν πολλά στοιχεία για την προσωπικότητα του συμμετέχοντος και υπήρχε η δυνατότητα παρατήρησης των μη λεκτικών πληροφοριών. Το γεγονός αυτό προσέφερε ακόμη περισσότερα δεδομένα στην ερευνήτρια.

4.5 Ανάλυση Δεδομένων Έρευνας

Η διαδικασία της ανάλυσης απαιτεί μια προετοιμασία που συνίσταται στη μεταγραφή των δεδομένων, δηλαδή στη μεταφορά του υλικού σε μορφή επεξεργάσιμη. Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν από τις συνεντεύξεις απομαγνητοφωνήθηκαν και έλαβαν τη μορφή κειμένου. Η ανάλυση των δεδομένων έγινε με τη μέθοδο ανάλυσης περιεχομένου. Η ανάλυση περιεχομένου απέκτησε νόημα για τις κοινωνικές επιστήμες στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, μέσα από μια σειρά ποσοτικών αναλύσεων των εφημερίδων, στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το συγκεκριμένο είδος ανάλυσης περιεχομένου επεκτάθηκε στη συνέχεια, συμπεριλαμβάνοντας το ραδιόφωνο, την τηλεόραση ακόμα και διαφημίσεις (Robson, 2007). Η ανάλυση περιεχομένου (content analysis) είναι μια μέθοδος δευτερογενούς ανάλυσης ποιοτικού υλικού, το οποίο μετατρέπεται σε μορφή ποσοτικών δεδομένων. Παρότι η μέθοδος εφαρμόζεται κυρίως στην ανάλυση γραπτού και προφορικού λόγου στα πλαίσια των μέσων μαζικής επικοινωνίας (εφημερίδες, περιοδικά, τηλεόραση, ραδιόφωνο), ωστόσο μπορεί να εφαρμοστεί και στην ανάλυση άλλων τύπων κειμένου και ποιοτικού υλικού γενικότερα (συνεντεύξεις, επιστολές, ημερολόγια, λογοτεχνικά κείμενα κ.λπ.) (Κυριαζή, 2006).

Η ανάλυση περιεχομένου στην ουσία είναι μια διαδικασία κατηγοριοποίησης και κωδικοποίησης των δεδομένων (Κυριαζή, 2006). Στην παρούσα μελέτη γίνεται ανάλυση περιεχομένου που είναι σύμφωνη με την ποιοτική μέθοδο. Ειδικότερα,

συνίσταται σε μια τεχνική συνάρθρωσης της ποιοτικής και ποσοτικής προσέγγισης αναφορικά με το επίπεδο της ανάλυσης. Η ανάλυση του υλικού εξελίσσεται σε βήματα που καθορίζονται από κανόνες. Σε πρώτο στάδιο γίνεται η επιλογή της μονάδας καταγραφής και ανάλυσης, δηλαδή της ποσότητας του κειμένου που θα αποτελέσει τη βάση για την κατηγοριοποίηση. Το δεύτερο στάδιο αφορά τον προσδιορισμό και τον λειτουργικό ορισμό των εννοιολογικών κατηγοριών στις οποίες κατατάσσονται τα ποιοτικά δεδομένα. Το τρίτο στάδιο, άμεσα αλληλένδετο και πολλές φορές ταυτόχρονο με το προηγούμενο, είναι αυτό της κωδικοποίησης του υλικού εντός κάθε κατηγορίας και μεταξύ διαφορετικών κατηγοριών.

Οι κατηγορίες οι οποίες τροποποιήθηκαν και οριστικοποιήθηκαν μέσω της ανάλυσης είναι οι εξής: πρώτον, προφίλ γονέων, δεύτερον, φοίτηση αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, τρίτον, αποδοχή αλλοδαπών μαθητών, τέταρτον, συνύπαρξη αλλοδαπών και Ελλήνων μαθητών, πέμπτον αποδοχή αλλοδαπών πολιτών και έκτον στερεότυπα και προκαταλήψεις.

4.6 Εγκυρότητα και Αξιοπιστία Έρευνας

Οι έννοιες της εγκυρότητας και της αξιοπιστίας μπορούν να ιδωθούν από πολλές πλευρές, καθώς υπάρχουν πολλοί και διαφορετικοί τύποι, επομένως, υπάρχουν και αρκετοί τρόποι με τους οποίους μπορούμε να καταπιαστούμε με τις παραπάνω έννοιες. Η ποιοτική έρευνα, με την απόρριψη της ιδέας μιας καθολικής αντικειμενικής πραγματικότητας, εστιάζει στη σημασία της πραγματικότητας μέσα από τις υποκειμενικές οπτικές και επομένως αντιμετωπίζει με διαφορετικό τρόπο τα ζητήματα διασφάλισης της ποιότητας της έρευνας (Σαραφίδου, 2011). Τα κριτήρια, συνεπώς, που χρησιμοποιούνται για να κρίνουν μια ποιοτική μελέτη ως έγκυρη και αξιόπιστη δεν είναι απαραιτήτως ίδια με αυτά που αξιολογούν μια ποσοτική μελέτη.

Η εγκυρότητα αποτελεί βασικό παράγοντα μιας αποτελεσματικής έρευνας. Αν μια ερευνητική μελέτη δεν είναι έγκυρη, δεν έχει απολύτως καμία αξία. Όσον αφορά τα ποιοτικά δεδομένα, η εγκυρότητα μπορεί να διασφαλιστεί μέσω της ειλικρίνειας, του βάθους, του πλούτου και του περιεχομένου των δεδομένων που συλλέγονται, μέσω των συμμετεχόντων που προσεγγίζονται, μέσω της έκτασης της τριγωνοποίησης καθώς και μέσω της ανιδιοτέλειας του ερευνητή (Cohen, Manion & Morrison, 2008). Σύμφωνα με τον Maxwell (1992) και τους Guba και Lincoln (1989),

η έννοια της εγκυρότητας στην ποιοτική έρευνα πρέπει να αντικατασταθεί με την έννοια της αυθεντικότητας. Στην ποιοτική έρευνα, ο Maxwell (1992) συνιστά ότι ο όρος «κατανόηση» είναι περισσότερο δόκιμος από τον όρο «εγκυρότητα». Το μέλημα της ερευνητικής διαδικασίας είναι να αποκαλύψει ακριβώς τις απόψεις των άλλων ανθρώπων, αυτό που έχει σημασία είναι το νόημα που το κάθε άτομο αποδίδει στα δεδομένα και τα συμπεράσματα που εξάγονται από αυτό.

Ο Maxwell (1992) καταλήγει σε πέντε είδη εγκυρότητας στην ποιοτική έρευνα. Η περιγραφική εγκυρότητα αναφέρεται στην τεκμηριωμένη ακρίβεια με την οποία περιγράφονται οι παρατηρήσεις και οι εμπειρίες που κατέγραψε ο ερευνητής. Η ερμηνευτική εγκυρότητα αφορά στο κατά πόσον η απόδοση του νοήματος του υλικού από τον ερευνητή θα μπορούσε να επιβεβαιωθεί από τους ίδιους τους συμμετέχοντες στην έρευνα. Η θεωρητική εγκυρότητα αναφέρεται στην έκταση στην οποία η έρευνα εξηγεί τα φαινόμενα. Η γενικευσιμότητα αφορά στη χρησιμότητα της διατυπωμένης θεωρίας σε αντίστοιχες καταστάσεις, ενώ η αξιολογική εγκυρότητα αφορά την εφαρμογή ενός αξιολογικού πλαισίου με μια κριτική διάθεση απέναντι σε αυτό που ερευνάται.

Η αξιοπιστία στην ποιοτική μέθοδο περιλαμβάνει την αφοσίωση στην πραγματικότητα, στο περιεχόμενο και στην ιδιαιτερότητα της κατάστασης, στην αυθεντικότητα, στην αντιληπτικότητα, στη λεπτομέρεια, στην ειλικρίνεια, στο βάθος της απάντησης και στη μεστότητα περιεχομένου προς τους απαντώντες (Cohen, Manion & Morrison, 2008). Πολλοί ερευνητές υιοθέτησαν μια γενική έννοια «αξιοπιστίας», η οποία συνίσταται σε διαδικασίες που θα μπορούσαν να γίνουν ώστε να επιτευχθεί η όσο το δυνατό μεγαλύτερη πειστικότητα των ευρημάτων (Hammersley, 1987, Lincoln & Guba, 1985).

Μια από τις σημαντικότερες συνιστώσες της έννοιας της αξιοπιστίας είναι η «φερεγγυότητα», την οποία εξασφαλίζουν οι ακόλουθες διαδικασίες: πρώτον, η παρατεταμένη παραμονή του ερευνητή στο πεδίο, ώστε να δημιουργηθούν σχέσεις εμπιστοσύνης, να έρθει σε επαφή με τον «κόσμο» των υπό μελέτη ατόμων και να είναι σε θέση να ελέγξει ενδεχόμενη παραπληροφόρηση, δεύτερον, η επίμονη παρατήρηση προς εντοπισμό των χαρακτηριστικών και του κοινωνικού σκηνικού του θέματος που ερευνάται, τρίτον, η χρησιμοποίηση πολλαπλών πηγών και μεθόδων συλλογής δεδομένων, τέταρτον, η επανάληψη της ανάλυσης μέρους του υλικού από κάποιον ανεξάρτητο ερευνητή ή από το ίδιο άτομο που διεξάγει την έρευνα σε μεταγενέστερο χρόνο, πέμπτον, η ανάλυση αρνητικών περιπτώσεων και έκτον, ο

έλεγχος των αναλυτικών κατηγοριών, συμπερασμάτων και ερμηνειών με τα μέλη του μελετώμενου σκηνικού. Η δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων αντικαθίσταται από την έννοια της μεταφερσιμότητας, δηλαδή από το εάν η έρευνα παρέχει μια λεπτομερή, πυκνή, εις βάθος περιγραφή, που επιτρέπει στον αναγνώστη να αποφασίσει το βαθμό στον οποίο τα ευρήματα μπορούν να μεταφερθούν σε άλλα πλαίσια (Holloway, 1997). Τέλος, η δυνατότητα επιβεβαίωσης αφορά το κατά πόσον τα ευρήματα αντικατοπτρίζουν την πραγματικότητα των συμμετεχόντων και όχι τα κίνητρα και τις πιθανές μεροληψίες του ερευνητή (Lincoln & Guba, 1985).

Προκειμένου να εξασφαλιστεί η εγκυρότητα και η αξιοπιστία της παρούσας έρευνας, γίνεται μια λεπτομερής, ακριβής και εις βάθος περιγραφή της συνολικής διαδικασίας διεξαγωγής της έρευνας. Παράλληλα, η ερευνήτρια φρόντισε για τη διαρκή παραμονή της στο ερευνητικό πεδίο, ούτως ώστε να γνωρίσει τα υπό μελέτη υποκείμενα, να αναπτυχθούν σχέσεις εμπιστοσύνης και να εξασφαλιστεί η εχεμύθεια. Η αυτοπαρουσίαση της ερευνήτριας έγινε με απόλυτα ειλικρινή τρόπο, δόθηκαν εξηγήσεις και διευκρινήσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης, αποφεύγοντας τυχόν παρερμηνείες, ενώ έγινε προσπάθεια το κάθε άτομο να κατανοήσει την ερώτηση με τον ίδιο τρόπο. Η πιλοτική εφαρμογή της συνέντευξης σε δύο άτομα έδωσε τη δυνατότητα τροποποίησης και διόρθωσης πιθανών σφαλμάτων, ενισχύοντας την εγκυρότητα και την αξιοπιστία. Έγινε πλήρης απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων για την ακριβέστατη καταγραφή των συζητήσεων και συμπεριλήφθηκαν στη μελέτη αρκετά αυτοτελή αποσπάσματα των ερωτηθέντων, προκειμένου να ενισχυθεί ο βαθμός ακρίβειας και περιεκτικότητας των δεδομένων. Τέλος, ένα βασικό στοιχείο που διασφαλίζει την ποιότητα στην παρούσα έρευνα είναι η τήρηση εκ μέρους της ερευνήτριας αναλυτικών σημειώσεων καθ’ όλη τη διάρκεια της έρευνας. Καταγράφηκαν τα στάδια μελέτης και τα σημεία κλειδιά που αφορούν τις εκάστοτε επιλογές, καθώς και οι εντυπώσεις που δημιουργήθηκαν στα διάφορα στάδια. Έγιναν, επίσης, καταγραφές από τη διαδικασία των συνεντεύξεων οι οποίες συνέβαλαν στην κατηγοριοποίηση και ερμηνεία των δεδομένων.

4.7 Περιορισμοί Έρευνας

Στην παρούσα έρευνα υπάρχουν αδυναμίες αναφορικά με τους περιορισμούς που προκύπτουν ως προς τη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Το δείγμα των ατόμων έχει επιλεγεί με τα κριτήρια της σκόπιμης δειγματοληψίας, είναι μικρό και δεν είναι αντιπροσωπευτικό ενός ευρύτερου πληθυσμού. Τα συμπεράσματα, επομένως, δεν μπορεί παρά να αναφέρονται μόνο στο συγκεκριμένο δείγμα χωρίς να είναι εφικτή η γενίκευσή τους. Μια άλλη αδυναμία είναι η απουσία επαναληψιμότητας. Στην ποιοτική έρευνα είναι δυνατό δύο διαφορετικοί ερευνητές που μελετούν το ίδιο φαινόμενο να καταλήξουν σε αρκετά διαφορετικά συμπεράσματα. Παρόλα αυτά είναι δυνατό τα ευρήματα και των δύο να είναι αξιόπιστα. Σύμφωνα με την Kvale (1996), κατά τη διαδικασία της συνέντευξης, είναι πιθανό να υπάρχουν τόσες διαφορετικές ερμηνείες των ποιοτικών δεδομένων όσοι είναι και οι ερευνητές που συμμετέχουν σε αυτή. Επιλογικά, παρά τους προφανείς περιορισμούς επιχειρήθηκε η επίτευξη μιας όσο το δυνατόν αξιόπιστης, έγκυρης και αξιόλογης προσπάθειας για την επιτυχή διερεύνηση του σκοπού της παρούσας έρευνας.

Κεφάλαιο Πέμπτο: Παρουσίαση Ευρημάτων

5.1 Φοίτηση Αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

Όλοι οι γονείς οι οποίοι έλαβαν μέρος στην έρευνα έχουν παιδιά που φοιτούν σε σχολεία στα οποία εμφανίζεται έντονα η εθνοπολιτισμική ετερότητα. Οι περισσότεροι γονείς, ιδιαίτερα αυτοί που έχουν παιδιά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, έχουν μεγάλη εμπειρία όσον αφορά την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στο πλαίσιο του σχολείου, καθώς σχεδόν όλα τα χρόνια της σχολικής φοίτησης των παιδιών τους υπήρχε μεγάλη εθνοπολιτισμική ποικιλία μαθητών. Η συντριπτική πλειοψηφία των γονέων αναφέρει ότι φοιτούν αλλοδαποί μαθητές στα σχολεία των παιδιών τους. Η πλειονότητα των μαθητών αυτών κατάγεται από την Αλβανία, ενώ υπάρχουν και μαθητές με καταγωγή από την Ινδία, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και τη Συρία. Ειδικότερα, οι γονείς αναφέρουν: «*Ναι έχουμε αρκετά παιδιά και φέτος στο σχολείο μας. Υπάρχουν μεταναστόπουλα, τα οποία κυρίως κατάγονται από την Αλβανία, οι περισσότεροι δηλαδή*», «*Βεβαίως και φοιτούν αλλοδαποί μαθητές. Όλα τα χρόνια υπήρχαν αυτοί οι μαθητές στο σχολείο και συνήθως τύχαινε να είναι μαζί με την κόρη μου. (…) από την Αλβανία είναι τα πιο πολλά παιδιά. Έχουμε όμως και δυο παιδιά που είναι από τη Συρία, ήρθαν σχετικά πρόσφατα, τον τελευταίο χρόνο δεν ήταν παλιότερα*», «*Εεε ναι. Είναι αρκετά παιδιά. Από Αλβανία περισσότερο, υπάρχει όμως και παιδί που είναι από τη Ρουμανία. Δεν γνωρίζω για κάποια άλλη εθνικότητα*». Όσον αφορά την τάξη στην οποία φοιτούν τα παιδιά τους, οι περισσότεροι γονείς του δείγματος αναφέρουν ότι φοιτούν στο τμήμα των παιδιών τους αλλοδαποί μαθητές, ενώ ελάχιστοι αναφέρουν ότι δεν υπάρχουν αλλοδαποί μαθητές στο τμήμα του παιδιού τους: «*Ναι ναι στο τμήμα των παιδιών υπάρχουν Αλβανάκια*», «*Στο τμήμα της δεν υπάρχουν αλλοδαποί μαθητές, αλλά είναι στο άλλο τμήμα. Έτυχε έτσι και είναι απέναντι*».

Ζητώντας από τους γονείς του δείγματος να εκτιμήσουν συγκριτικά, σύμφωνα με τις γνώσεις τους, το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών που φοιτούν στην Ελλάδα με αυτό των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών, οι αναφορές των γονέων διίστανται. Μια μερίδα γονέων εκτιμά ότι το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα είναι μεγαλύτερο σε σχέση με το ποσοστό των άλλων ευρωπαϊκών χωρών: «*Πιστεύω ότι*

είναι μεγαλύτερο το ποσοστό στην Ελλάδα. Ειδικά τώρα… λόγω βέβαια και του μεταναστευτικού θεωρώ ότι έχουν αυξηθεί πάρα πολύ», «*Απ' όσο γνωρίζω νομίζω ότι είναι πολύ υψηλότερο… είναι αρκετά μεγάλο ναι, γιατί έχουν έρθει πάρα πολλοί ξένοι στην Ελλάδα, Αλβανοί κυρίως*», «*Έχω παρατηρήσει ότι σε κάποια σχολεία υπάρχει μεγαλύτερος αριθμός σε κάποια άλλα όχι. Αλλά στο σύνολο πρέπει να είναι μεγαλύτερο το ποσοστό των μαθητών στην Ελλάδα*».

Μια εξίσου σημαντική μερίδα του δείγματος αναφέρει ότι το ποσοστό των αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα είναι μικρότερο σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες: «*Έχω την εντύπωση ότι είναι μικρότερο σε σύγκριση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες*», «*Νομίζω ότι είναι μικρότερο. Τώρα δε ξέρω αν έχει αλλάξει με την κατάσταση που έγινε από το καλοκαίρι και μετά με τους πρόσφυγες. Θεωρούσα όλα τα χρόνια ότι είναι μικρότερο γιατί στο εξωτερικό είναι αλλιώς τα πράγματα και έχουν περισσότερους μετανάστες*», «*Είναι μικρότερο. Λογικά μικρότερο γιατί είναι μικρότερη και η Ελλάδα σε έκταση, οπότε δεν έχουμε τόσο μεγάλο ποσοστό όπως οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες*».

Πολύ λίγοι γονείς του δείγματος εκτιμούν ότι τα ποσοστά κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα σε όλες τις χώρες: «*Εεε πιστεύω ότι κάπου κυμαίνεται στον ίδιο βαθμό σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες, δε νομίζω ότι υπάρχει κάποια μεγάλη διαφορά. Ίσως τώρα λόγω του ότι έχουν έρθει πολλοί μετανάστες στην Ελλάδα, αλλά δε νομίζω ότι φοιτούν ακόμη στα σχολεία, οπότε πιστεύω ότι είμαστε στα ίδια επίπεδα*», «*Νομίζω πως ίσως τα τελευταία χρόνια πρέπει να είναι το ίδιο. Παλιότερα ήταν μικρότερος στα ελληνικά σχολεία, αλλά τώρα το ίδιο πρέπει να είναι*», «*Θεωρώ και νομίζω ότι είναι το ίδιο σε όλες τις χώρες το ποσοστό, δεν υπάρχει κάποια διαφορά*».

Η συντριπτική πλειοψηφία των γονέων του δείγματος πιστεύει ότι κατά τη διάρκεια της επόμενης πενταετίας ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της Ελλάδας θα αυξηθεί. Την αύξηση αυτή αιτιολογούν, σύμφωνα με τους γονείς, η μεγάλη εισροή προσφύγων στην Ελλάδα, η συνεχόμενη μετανάστευση προς την Ελλάδα, καθώς και η ένταξη νέων παιδιών στα σχολεία. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «*Σίγουρα θα αυξηθεί ο αριθμός των αλλοδαπών παιδιών λόγω και του πολέμου στη Συρία… ότι έχουν έρθει κι άλλοι από κει οπότε θα αυξηθεί*», «*Νομίζω ότι θα είναι αυξημένος. Από την κρίση δηλαδή τώρα και τον πόλεμο στη Συρία... ερχόμενοι όλοι αυτοί εδώ πέρα λογικό είναι ότι θα υπάρχει και αύξηση αλλοδαπών μαθητών*», «*Νομίζω ότι θα αυξηθεί με τα δεδομένα που έχουμε τώρα, με όλα αυτά τα κύματα είτε μετανάστευσης είτε προσφύγων*», «*Θα μεγαλώνει σίγουρα ο αριθμός γιατί έρχονται όλο*

και περισσότεροι μετανάστες και πρόσφυγες κάθε χρόνο, επομένως και τα παιδιά αυτά θα πηγαίνουν στο σχολείο», «*Πιστεύω ότι θα αυξηθεί πάρα πολύ, γιατί τώρα ήδη είναι κάποια παιδιά τα οποία δεν έχουν μπει στα σχολεία… δεν έχουν ενταχθεί ακόμη στη σχολική κοινότητα, θα ενταχθούν τα επόμενα χρόνια. Επομένως, θα μπουν αυτά τα παιδιά στα σχολεία συν ο καινούριος αριθμός των μεταναστών που θα έρθουν στη χώρα. Θα αυξηθεί ο αριθμός*», «*Αν… με βάση αν υπάρξουν υποδομές και ενταχθούν και τα νέα παιδάκια που έχουν έρθει εδώ πέρα προφανώς θα αυξηθεί πάρα πολύ… βέβαια δε ξέρω αν θα είναι στο ίδιο σχολείο τις ίδιες ώρες ή αν θα υπάρχουνε διαφορετικές ώρες και σχολεία, πάντως σίγουρα θα έχουμε πιο πολλά αλλοδαπά παιδιά*», «*Νομίζω πως θα αυξηθούν κατά πολύ οι αλλοδαποί μαθητές γιατί άτομα που δεν έχουν ενταχθεί ακόμη στη σχολική κοινότητα θα ενταχθούν τα επόμενα χρόνια*». Δεν έλειψε, ωστόσο, και η άποψη ότι η αύξηση των αλλοδαπών μαθητών θα επέλθει ως συνέπεια των αυξημένων γεννήσεων των αλλοδαπών σε σχέση με τους Έλληνες: «*Θα είναι συνεχώς αυξανόμενος ο αριθμός πιστεύω, γιατί αυτοί (δηλ. οι αλλοδαποί) γεννούν παιδιά περισσότερα σε σχέση με εμάς…*».

5.2 Αποδοχή Αλλοδαπών μαθητών

Αναφορικά με την παρουσία και τη φοίτηση των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία της χώρας μας, οι περισσότεροι γονείς του δείγματος εκφράζουν αντιρρήσεις και προβληματισμούς, αντιμετωπίζοντας αρνητικά το συγκεκριμένο γεγονός. Ειδικότερα, οι γονείς πιστεύουν ότι το διαφορετικό εθνοπολιτισμικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ανατρέφονται οι αλλοδαποί μαθητές δεν συνάδει με τον κυρίαρχο ελληνικό πολιτισμό και την επικρατούσα κουλτούρα. Η ετερότητα, η οποία εκφράζεται μέσω της διαφορετικής κουλτούρας, γλώσσας και θρησκείας, αποτελεί, σύμφωνα με τους γονείς, βασική αιτία για τη δημιουργία επικοινωνιακών και μαθησιακών προβλημάτων στο σχολικό πλαίσιο και στέκεται εμπόδιο στην ομαλή συνύπαρξη και συμπόρευση Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Χαρακτηριστικά, γονείς αναφέρουν: «*Θεωρώ ότι δεν μπορούν να συμβαδίσουν αυτοί που έχουν έρθει από μέσα, από Αλβανία και λοιπά… να συμβαδίσουν με τα παιδιά τα δικά μας που έχουν γεννηθεί εδώ πέρα και έχουν μάθει την ίδια γλώσσα, έχουν τα δικά μας έθιμα όλα αυτά. Είναι ξένοι προς αυτό πιστεύω. Όπως επίσης ότι οι γονείς τους επειδή είναι αλλοδαποί τα παιδιά τους τα μεγαλώνουν με τα δικά τους ιδεώδη, οπότε δεν μπορούν να συμβαδίσουν*

πιστεύω. Θα σου πω ένα παράδειγμα ότι τώρα στη γιορτή τη χριστουγεννιάτικη το Αλβανάκι δεν πήρε μέρος, δεν μπορούσε ας πούμε να πάρει μέρος επειδή δεν πίστευε. Δεν είχε θρησκεία το χριστιανισμό για να κάνει τη γιορτή τη χριστουγεννιάτικη, οπότε αναγκαστικά από μόνο του έμεινε απ' έξω. Δεν ήθελε. Ούτε στη γιορτή ήρθε, ούτε ανέλαβε κάποιο ποίημα ή τραγουδάκι ή οτιδήποτε. Άρα βλέπουμε ότι δεν γίνεται να συμφωνήσουν αυτά τα πράγματα, δηλαδή ένας Αλβανός ή οτιδήποτε να… να συμβαδίσει με τα ελληνικά στοιχεία, με τα ελληνικά πράγματα», «Εντάξει τώρα υπάρχουν κάποιες αντιρρήσεις… υπάρχουν. Δεν είναι δυνατόν να συμβαδίσουν αυτοί οι μαθητές με τα ελληνόπουλα… είναι δύσκολο γιατί τα παιδιά αυτά είναι σε άλλες συνθήκες μεγαλωμένα, είναι διαφορετική η κουλτούρα των λαών αυτών. Η θρησκεία παίζει σημαντικό ρόλο και γενικώς στο θέμα προσαρμογής στο σχολείο, στα μαθήματα σε όλα. Θεωρώ ότι έτσι υπάρχουν προβλήματα», «Μάλλον αρνητικά θα έλεγα ότι βλέπω αυτό το γεγονός. Με προβληματίζει πιο πολύ γιατί δε ξέρω κατά πόσο θα μπορούν να συνυπάρξουν όλα τα παιδιά, τα Ελληνάκια με τα αλλοδαπά παιδιά, να συνυπάρξουν δηλαδή στην ίδια τάξη. Αυτά τα παιδιά έχουν διαφορετική νοοτροπία και έτσι προκύπτουν προβλήματα και μέσα στην τάξη με τα μαθήματα και λοιπά, αλλά και γενικά στο πώς θα προσαρμοστούν και θα ταιριάξουν με τα Ελληνόπουλα και την ελληνική νοοτροπία…», «Επειδή είναι και διαφορετική η θρησκεία μας και η κουλτούρα θεωρώ ότι υπάρχουν και θα υπάρξουν προβλήματα και γενικά θα έπρεπε να υπάρχουν γι' αυτά τα παιδιά κάποια άλλα σχολεία, τα οποία θα έχουν να κάνουν με τη δική τους θρησκεία, τη δική τους γλώσσα και όπως θέλουν αυτά να λειτουργήσουν. Γιατί δεν είναι τόσο εύκολο όταν έχεις μεγαλώσει διαφορετικά με άλλα πιστεύω, άλλες συνήθειες… όλο αυτό έρχεται αντιμέτωπο, δηλαδή δεν μπορεί να συμβαδίσει με τα ελληνικά δεδομένα. Ένα παιδάκι που είναι π.χ. από το Πακιστάν πώς θα αντιμετωπίσει εδώ το γεγονός της θρησκείας ας πούμε που είναι και το πιο προφανές. Τι θα γίνει; Θα κάνουμε τα ελληνικά σχολεία σχολεία μουσουλμάνων; Είναι δύσκολο όλο αυτό και γι' αυτό είμαι αντίθετη βασικά».

Κάποιοι γονείς δηλώνουν ότι δυσκολεύονται να αποδεχτούν την παρουσία των μεταναστόπουλων στα σχολεία της χώρας, ωστόσο προσπαθούν αναγκαστικά να συνηθίσουν σε αυτήν την κατάσταση. Υπάρχουν βέβαια και γονείς οι οποίοι ανέχονται την ύπαρξη των μεταναστόπουλων στο σχολικό περιβάλλον, χωρίς ωστόσο να επιθυμούν απαραίτητα τη φοίτηση τους στα ελληνικά σχολεία: «*Εεε στην αρχή δε μου άρεσε καθόλου, δυσκολεύτηκα να συνηθίσω και αυτά τα παιδιά… τώρα όμως αναγκαστικά το συνηθίζω, θέλοντας και μη δηλαδή. Δεν μπορώ να κάνω κάτι γι' αυτό,*

να το αποτρέψω ή οτιδήποτε», «*Στην αρχή δυσκολεύτηκα να τα συνηθίσω, δυσκολεύτηκα αρκετά… αλλά ντάξει παιδιά είναι και νομίζω ότι έχουν το δικαίωμα να βρίσκονται στο σχολείο με τα παιδιά μας*», «*Πώς μου φαίνεται… ντάξει πλέον το έχουμε συνηθίσει αλλά… δε μου αρέσει αυτό, δε μου αρέσει, δηλαδή δεν θα ήθελα να φοιτούν στα ελληνικά σχολεία αν γινόταν (…)*».

Εν αντιθέσει, αρκετοί γονείς του δείγματος θεωρούν ότι το γεγονός της παρουσίας των μεταναστόπουλων στα σχολειά της χώρας είναι μια αποδεκτή κατάσταση, η οποία δεν προκαλεί ουδεμία ενόχληση ή περεταίρω προβλήματα. Συγκεκριμένα, οι γονείς παρουσιάζονται σύμφωνοι με τη φοίτηση των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, την οποία θεωρούν αυτονόητη και απαραίτητη. Πιστεύουν ότι όλα τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και τονίζουν ορισμένα θετικά στοιχεία που προκύπτουν από την παρουσία των μεταναστόπουλων στο σχολείο, όπως η αλληλογνωριμία λαών και πολιτισμών. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «*Έχει θετικά αυτό το γεγονός… περισσότερο θετικά το βλέπω, γιατί θα μάθουν κιόλας τα παιδιά από τους μετανάστες κάποια άλλα πράγματα που δεν τα είχαν δει, θα μάθουν για άλλους πολιτισμούς και λοιπά… και φυσικά πρέπει να βρίσκονται και αυτά τα παιδιά στα σχολεία ώστε να γίνει σωστή εκπαίδευσή τους*», «*Εντάξει καλό είναι δεν με ενοχλεί… ας βρίσκονται δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα. Δεν μου δημιουργεί κανένα απολύτως πρόβλημα ούτε σε μένα ούτε στο παιδί μου. Από τη στιγμή που βρίσκονται στην Ελλάδα και αυτοί κάπου πρέπει να σπουδάσουν... να εκπαιδευτούν*», «(…) *Το θεωρώ ότι είναι ένα καλό φαινόμενο... καλό με την έννοια ότι αφού τα παιδιά αυτά έχουνε μάθει τη γλώσσα και μπορούν να ανταποκριθούν στον ίδιο βαθμό και μπορούν να συνυπάρξουν σε μια ίδια τάξη όσον αφορά τη γλώσσα, ώστε να μπορούν να συνεννοηθούν, φυσικά και δεν υπάρχει κανένα απολύτως θέμα. Είναι ευπρόσδεκτα και αυτά τα παιδιά στο σχολείο, πρέπει να μορφωθούν και τα ίδια όπως ακριβώς και τα ελληνόπουλα*».

Ορισμένοι γονείς κρίνουν θετικά την παρουσία των μεταναστόπουλων στα σχολεία της χώρας υπό συγκεκριμένες, ωστόσο, προϋποθέσεις σχετικά με το θεσμό της εκπαίδευσης και την ικανότητα προσαρμογής των ίδιων των μαθητών σε νέες συνθήκες. Τονίζουν, συγκεκριμένα, τη σωστή οργάνωση και μεθοδικότητα που πρέπει να διέπει το θεσμό της εκπαίδευσης, καθώς και την προσπάθεια που πρέπει να επιδείξουν οι αλλοδαποί μαθητές ώστε να εξοικειωθούν και να εναρμονιστούν στο νέο περιβάλλον. Ειδικότερα, γονείς αναφέρουν: «*Θεωρώ ότι δεν υπάρχει πρόβλημα με αυτά τα παιδιά στο σχολειό αρκεί βέβαια από την πλευρά της εκπαίδευσης, του θεσμού*

δηλαδή, να γίνουν κάποιες σωστές δομές ώστε να ενταχθούν σωστά και να συνεχίσουν την εκπαίδευσή τους», «*Προσπαθούν να προσαρμοστούν τα μεταναστόπουλα… ντάξει παιδάκια είναι… καλό είναι αυτό το γεγονός πρέπει, όμως, να προσαρμοστούν τα ίδια στις συνθήκες μας για να μπορέσουν να συνεχίσουν. Όσο πιο γρήγορα και αποτελεσματικά γίνει αυτό τόσο το καλύτερο για όλους νομίζω*», «*Δεν το βλέπω κακό αρκεί να υπάρχει μεθοδικότητα από όλες τις πλευρές, κυρίως της εκπαίδευσης και… ουσιαστικά εκείνα να προσαρμόζονται στα ελληνικά δεδομένα, κάπως έτσι δηλαδή*».

Σχετικά με τον κατάλληλο τύπο σχολείου για τα παιδιά των μεταναστών στη χώρα μας, η πλειονότητα των γονέων του δείγματος υποστηρίζει την ξεχωριστή εκπαίδευση Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Οι περισσότεροι εξ αυτών πιστεύουν ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να εγγράφονται σε οποιοδήποτε σχολείο, αλλά να βρίσκονται σε ειδικά τμήματα για αλλοδαπούς, ενώ οι υπόλοιποι πιστεύουν ότι πρέπει να εγγράφονται μόνο σε ξεχωριστά σχολεία, ειδικά για αλλοδαπούς μαθητές. Αν και οι αλλοδαποί μαθητές βρίσκονται στο γενικό σχολειό μαζί με τα Ελληνόπουλα, οι γονείς θεωρούν ότι πρέπει να εγγράφονται σε ειδικά τμήματα, προκειμένου να γίνεται αποτελεσματικότερα και χωρίς προβλήματα το μάθημα των Ελλήνων μαθητών, να μην καθυστερούν το τμήμα λόγω της χαμηλής τους σχολικής επίδοσης και να μπορέσουν οι ίδιοι να ενταχθούν ομαλά και με καλύτερο τρόπο τόσο στη σχολική κοινότητα όσο και στην ευρύτερη κοινωνία: «*Θα μπορούσαν να είναι στο ίδιο σχολείο, αλλά σε ένα ειδικό τμήμα όλα τα αλλοδαπά παιδιά. Σε ένα ξεχωριστό τμήμα. Γιατί σε ένα άλλο σχολείο που είναι εδώ στα Γιάννενα από όσο γνωρίζω από μια συνάδελφο είναι η πλειονότητα σε ένα τμήμα, είναι 20 παιδάκια Αλβανοί και 2 παιδάκια Ελληνάκια. Δηλαδή, τι μάθημα να γίνει τώρα, δηλαδή δεν μπορούν να συμβαδίσουν αυτά τα πράγματα. Πώς να γίνει σωστό μάθημα με τόσα αλλοδαπά παιδιά; Είναι αδύνατο έτσι θεωρώ*», «*Το καλύτερο θα ήταν σε οποιοδήποτε γενικό σχολείο να υπάρχουν και να ήταν μόνο σε ειδικά τμήματα, να μην είναι δηλαδή όλοι μέσα στην ίδια τάξη, ώστε να γίνεται πιο καλά το μάθημα. Γιατί… έχουν πιο χαμηλό επίπεδο, επειδή το αντιμετωπίσαμε αυτό στο δημοτικό και όντως δεν… έμεναν πίσω και ο δάσκαλος πάντα πάει με βάση των μαθητών την πλειοψηφία προχωράει και τα παιδάκια αυτά έμειναν πολύ πίσω και ένιωθαν και άσχημα. Έτσι και καθυστερούσε το τμήμα, αλλά ένιωθαν και μειονεκτικά*», «(…) *Αν και τώρα μέσα σε ένα κανονικό σχολείο υπάρχει ειδική τάξη θεωρώ ότι είναι καλύτερα για να μην τα απομονώσεις. Να μην θεωρηθούν ότι δεν μετέχετε της ελληνικής παιδείας σε καθαρά δημοτικό σχολείο, πηγαίνετε σε πολυπολιτισμικό. Αν γίνεται και μέσα εκεί ναι, να έχουν και τους φίλους*

τους από την τάξη τους την κανονική αλλά να έχουν κάποια βασικά μαθήματα στο δικό τους τμήμα το ειδικό για να αρχίσουν να μπαίνουν στην ελληνική κοινωνία, γιατί βλέπεις ότι και έρχονται και δεν φεύγουνε, δεν προωθούνται πουθενά αλλού. Οπότε μέσα στα ειδικά τμήματα θα βοηθηθούν αρκετά, χωρίς να επηρεάζονται και οι Έλληνες μαθητές».

Η εγγραφή των αλλοδαπών μαθητών σε ειδικά σχολεία θεωρείται κατάλληλη πρακτική από τους υπόλοιπους γονείς, οι οποίοι δεν επιθυμούν την επαφή και αλληλεπίδραση Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Επιπροσθέτως, πιστεύουν ότι θα υπάρχει καλύτερη εκπαίδευση των μεταναστόπουλων σε ειδικά διαμορφωμένα σχολεία, προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες τους, ειδικά όσον αφορά το θέμα της γλώσσας, έτσι ώστε να μην επηρεάζεται το επίπεδο της εκπαίδευσης των Ελλήνων μαθητών: «*Να γράφονται σε σχολεία που είναι ειδικά για αλλοδαπούς, να μην έρχονται έτσι σε επαφή με τα ελληνόπουλα. Να κάνουν εκεί το δικό τους μάθημα*», «*Αυτό είναι θέμα του κράτους, εφόσον ήρθαν στην Ελλάδα και είναι παιδιά μεταναστών, και οι δικοί μας έφυγαν και πήγαν μετανάστες, δεν τα εντάξαν κάπου έξω υπήρχαν ελληνικά σχολεία, όπως και μένα τα ξαδέρφια μου πήγαν σε ελληνικά σχολεία π.χ. στη Γερμανία. Θεωρώ ότι εξίσου πρέπει να γίνει κάτι το ίδιο και εδώ. Να πηγαίνουν σε διαφορετικό σχολείο και να μην είναι μαζί με τα δικά μας τα παιδιά. Διαφορετικά και μεις σιγά σιγά θα αφανιστούμε σαν έθνος, δεν θα υπάρχει η Ελλάδα*», «*Το ειδικό σχολείο για αλλοδαπούς είναι το κατάλληλο, θεωρώ ότι πρέπει να υπάρχουν ξεχωριστές τάξεις για να γίνεται και καλύτερη εκπαίδευση και για τους αλλοδαπούς σε σχέση με τα Ελληνάκια που ξέρουν τη γλώσσα καλύτερα. Και τα άλλα παιδάκια βέβαια θα μάθουν τα ελληνικά απλά θεωρώ ότι θα είναι δύσκολο να συνυπάρξουν στην ίδια τάξη. Ειδικά από την άποψη της γλώσσας που δεν θα την ξέρουν τόσο καλά και δεν θα καταλαβαίνουν τις έννοιες. Μέσα στο ειδικό σχολείο θα είναι καλύτερα για όλους πιστεύω και δεν θα μένουν πίσω στα μαθήματα και τα δικά μας τα παιδιά*», «*Το καλύτερο είναι να γράφονται σε ένα σχολείο που φοιτούν μόνο αλλοδαποί μαθητές, να μην είναι μαζί με τους Έλληνες. Καταρχάς είναι παιδιά που δεν ξέρουν καλά την ελληνική γλώσσα και δεν μπορούν να συνυπάρξουν μέσα σε ένα τμήμα με άλλα παιδάκια που ξέρουν και την ορολογία που χρησιμοποιείται στα μαθήματα. Επομένως, σίγουρα δεν θα είναι καλό για τα παιδιά που είναι εδώ στην Ελλάδα ούτε και για τα ίδια τα παιδιά που δεν ξέρουν τη γλώσσα και δεν μπορούν να επικοινωνήσουν μες το τμήμα*».

Λίγοι είναι οι γονείς του δείγματος οι οποίοι τάσσονται υπέρ της εγγραφής των αλλοδαπών μαθητών σε οποιοδήποτε σχολείο μαζί με τα Ελληνόπουλα. Οι ίδιοι

θεωρούν ότι μια αντίθετη ενέργεια θα οδηγήσει στην περιθωριοποίηση των αλλοδαπών μαθητών, γεγονός το οποίο εκλαμβάνεται ως απαράδεκτο και μη αποδεκτό. Σημειώνουν, επίσης, ότι πρέπει να υπάρχει ένα κλίμα άμεσης επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης μεταξύ των μαθητών, χωρίς να υπάρχουν διακρίσεις στον τρόπο εκπαίδευσης: «*Πιστεύω στο γενικό σχολείο μαζί με τα Ελληνόπουλα, γιατί θεωρώ το ειδικό σχολείο θα ήταν σαν γκέτο… θα υπήρχε γκετοποίηση το οποίο είναι απαράδεκτο και δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να υφίσταται*», «*Εγώ πιστεύω ότι θα πρέπει να είναι σε οποιοδήποτε σχολείο σαν τα άλλα παιδιά, ώστε να συνυπάρξουν όλοι μαζί και να εκπαιδευτούν όλοι μαζί. Δεν θεωρώ δηλαδή ότι με το να χωρίσεις τα παιδιά θα πετύχεις κάτι καλύτερο στο κομμάτι της μάθησης ή οτιδήποτε. Αυτή είναι η άποψή μου*», «*Νομίζω πως θα πρέπει να έχουν δικαίωμα να γράφονται σε οποιοδήποτε σχολείο μαζί με τα υπόλοιπα παιδιά, ώστε να υπάρχει έτσι επικοινωνία και αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Να μην απομονώνονται δηλαδή*», «*Φυσικά να γράφονται σε όποιο σχολείο επιθυμούν. Στο γενικό σχολείο μαζί με τα παιδιά ελληνικής καταγωγής. Να κάνουν όλοι μαζί μάθημα, όπως γίνεται και τώρα. Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα και δεν είναι σοφό να στερήσεις αυτό το δικαίωμα από τα μεταναστόπουλα. Αντιθέτως, αν χωρίσεις τα παιδιά και απομονώσεις τους μεν από τους δε, τότε προκύπτουν τα προβλήματα… Διάκριση, ξενοφοβία όλα αυτά*».

Υπάρχει βέβαια και η άποψη ότι οι ίδιοι οι μαθητές ανάλογα με τις ιδιαιτερότητές τους μπορούν να αποφασίσουν ατομικά σε ποιον τύπο σχολείου θα ήθελαν να φοιτήσουν: «*Πιστεύω ότι και οι αλλοδαποί έχουν τις ιδιαιτερότητές τους, άλλοι μπορούν να προσαρμοστούν εύκολα σε ένα σχολείο γενικό μαζί με τα δικά μας παιδιά, άλλοι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν τόσο εύκολα, οπότε πρέπει να υπάρχουν διακυμάνσεις κατά τη δικιά μου άποψη, τις οποίες όμως να τις διαχωρίζουν οι ίδιοι, ότι μπορώ να ανταπεξέλθω σε αυτό το σχολείο ή δεν μπορώ να ανταπεξέλθω. Γιατί θεωρώ ότι ένα παιδί το οποίο έχει γεννηθεί εδώ, από αλλοδαπούς μεν γονείς, μπορεί να μπει σε ένα γενικό σχολείο, αλλά ένα παιδάκι που έρχεται από μια ξένη χώρα ξαφνικά σήμερα να μπει να μάθει και τη γλώσσα, να συναγωνιστεί στην ίδια τάξη το θεωρώ λίγο δύσκολο*», «*Αυτό εξαρτάται από τους ίδιους τους μαθητές, δηλαδή αν τα παιδάκια αυτά έχουν ξεκινήσει το σχολείο από μικρά στην Ελλάδα, μιλάνε τη γλώσσα την ελληνική και μπορούν να συνεννοούνται με τα ελληνικά νομίζω ότι μπορούν να πάνε στο ίδιο σχολείο με τα δικά μας παιδιά. Αν όμως δεν έχουν μάθει και είναι ας πούμε σε μεγαλύτερη ηλικία οπότε αναγκαστικά σίγουρα πρέπει να πάνε ή να μάθουν τη γλώσσα*

ή να μπορέσουν να μάθουν μαθήματα στη δική τους τη γλώσσα σε κάποια ειδικά σχολεία. Αυτοί θα το κρίνουν αυτό».

Στην πλειονότητά τους οι γονείς θεωρούν ότι τα μεταναστόπουλα πρέπει να μαθαίνουν και τη μητρική τους γλώσσα στο σχολείο πέρα από τα ελληνικά. Πιο συγκεκριμένα, εκφράζονται θετικά ως προς την εκμάθηση της μητρικής γλώσσας στο σχολείο, καθώς θεωρούν ότι είναι άκρως απαραίτητη, αποτελεί δικαίωμα των αλλοδαπών μαθητών και συμβάλει στη διατήρηση των πολιτισμικών ριζών τους. Ειδικότερα, δηλώνουν: «*Εφόσον το επιθυμούν ναι. Είναι δικαίωμά τους. Ο κάθε άνθρωπος έτσι κι αλλιώς, κι εμείς έχουμε το δικαίωμα να μάθουμε όσες ξένες γλώσσες θέλουμε. Τώρα αν τα παιδάκια θέλουν να μάθουν και τη μητρική τους γλώσσα βεβαίως γιατί όχι; Δεν θα πρέπει να ξεχάσουν τη μητρική τους γλώσσα*», «*Ναι σαφέστατα πρέπει, γιατί όχι; Οι ρίζες πρέπει να μένουν. Δεν έχει σημασία αν είναι Αλβανοί ή οτιδήποτε. Τις ρίζες τους δεν μπορούν να τις ξεχάσουν*», «*Αν υπάρχει η δυνατότητα να προσλάβει κάποιον που ξέρει πακιστανικά και λοιπά ναι βέβαια γιατί όχι; Ας τη μαθαίνουν, χρειάζεται και αυτή. Είτε αλβανικά. Είναι βέβαια Αλβανός στην καταγωγή αλλά θέλει να μάθει και αυτή τη γλώσσα όχι μόνο τα ελληνικά, γιατί όχι; Βέβαια αυτά τα παιδιά τη μιλάνε στο σπίτι τους τη γλώσσα, αλλά ντάξει δεν ξέρουν τη γραμματική τους όλα αυτά, την ξέρουν μόνο σε προφορικό λόγο. Ας μάθουν γραμματική, ας μάθουν και την ιστορία της χώρας τους, κακό δεν είναι καθόλου*», «*Ναι ναι και τη μητρική τους γλώσσα. Να υπάρχουν και ώρες διδασκαλίας για τη μητρική τους γλώσσα. Δεν είναι σωστό να αποκοπούν εντελώς από τα δικά τους στοιχεία και από το δικό τους… πολιτισμό*», «*Πιστεύω ναι πως θα πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα αυτή να μαθαίνουν και τη μητρική τους γλώσσα. Θεωρώ ότι θα τους βοηθήσει να έχουν και μια επαφή με τη γλώσσα τους. Ίσως δεν θα νιώθουν και τόσο απομονωμένα, οπότε ίσως και να είναι κάτι θετικό το να μάθουν και τη γλώσσα τους*», «*Θεωρώ ότι και τη μητρική τους γλώσσα πρέπει να τη μαθαίνουν, φυσικά. Αν μπορεί να γίνει αυτό δεν είμαι αντίθετος καθόλου*».

Από την άλλη πλευρά, κάποιοι γονείς είναι αρνητικοί μπροστά στο ενδεχόμενο εκμάθησης της μητρικής γλώσσας των μεταναστόπουλων στο σχολείο. Την άρνηση αυτή αιτιολογούν, καθώς δεν βρίσκουν απαραίτητη την εκμάθησή της από τη στιγμή που οι αλλοδαποί μαθητές βρίσκονται στην Ελλάδα. Επίσης, θεωρούν ότι δεν είναι εφικτή η μάθηση της μητρικής γλώσσας στο ελληνικό σχολείο, καθώς εμποδίζει την ομαλή λειτουργία του, παρεκκλίνοντας από το βασικό πρόγραμμα, γεγονός που έχει δυσμενή αντίκτυπο στην αποτελεσματική ροή της εκπαίδευσης των

Ελληνόπουλων. Δεν λείπει και η άποψη ότι η εκμάθηση της μητρικής γλώσσας πρέπει να γίνεται αποκλειστικά σε άλλους χώρους εκτός σχολείου. Χαρακτηριστικά, οι γονείς δηλώνουν: «*Νομίζω ότι καλό είναι να μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα μόνο, εκεί που στην ουσία ανήκουνε. Δεν υπάρχει λόγος να μαθαίνουν και τη μητρική τους γλώσσα στο ελληνικό σχολείο*», «*Όχι δεν νομίζω ότι πρέπει να μάθουν και τη γλώσσα τους τα μεταναστόπουλα. Αφού ήρθαν στην Ελλάδα, φοιτούν στα ελληνικά σχολεία θα μάθουν τη δική μας γλώσσα, ώστε να προσαρμοστούν κιόλας. Δεν βρίσκω κάποιο λόγο να μαθαίνουν και τη δικιά τους γλώσσα. Αν το θέλουν ας τη μάθουν στο σπίτι τους με τους γονείς τους*», «*Στο σχολείο που διδάσκονται τα ελληνικά όχι δεν μπορούν να μάθουν και τη μητρική τους. Θα ακολουθήσουν ένα πρόγραμμα. Μπορούν να παίρνουν έξτρα ώρες και να πηγαίνουν όπως και οι Έλληνες που πήγαιναν στη Γερμανία και μάθαιναν τα ελληνικά σε δεύτερη φάση, άλλη ώρα εκτός του σχολείου. Αυτό είναι το πρέπον, γιατί αλλιώς ίσως εμποδίζεται και η λειτουργία του υπόλοιπου σχολείου αλλά και η εκπαίδευση των Ελληνόπουλων. Θα δημιουργηθεί σύγχυση πιστεύω με τόσες γλώσσες*», «*Νομίζω ότι το σχολείο πρέπει να έχει στάνταρντ. Αυτά είναι τα στάνταρντ, αν αρέσει το σχολείο μας το παρακολουθούν, αν δεν αρέσει... τώρα ντάξει νομίζω ότι πρέπει να υπάρχει διαφορετικό σχολείο για να μαθαίνουν τη γλώσσα τους. Έτσι θεωρώ. Μέσα στο ελληνικό σχολείο δύσκολο... δεν μπορώ να το σκεφτώ δηλαδή στον ίδιο χώρο να μαθαίνουν και τη δικιά τους γλώσσα. Θα φέρει έτσι μια αναστάτωση όλο αυτό στον τρόπο που λειτουργεί το ελληνικό σχολείο, δεν… θα υπάρχουν προβλήματα πιστεύω, γι' αυτό πρέπει να ακολουθούμε το κανονικό πρόγραμμα του σχολείου*», «*Αν πάνε κάπου άλλου εκτός σχολείου να τη μάθουν, γιατί αν είναι μαζί με τα δικά μας παιδιά θα πρέπει και τα δικά μας να μάθουν τη γλώσσα τους; Δεν γίνεται αυτό. Τα δικά μας παιδιά δηλαδή αφού είμαστε σε μια ευρωπαϊκή χώρα αντί να μάθουν π.χ. αγγλικά, γερμανικά, γαλλικά ποια γλώσσα θα πρέπει να μάθουν; Κάπως περίπλοκο μου φαίνεται αυτό, οπότε καλύτερα να μη μάθουν τη μητρική τους γλώσσα μέσα στο ελληνικό σχολείο*».

Περνώντας στο ζήτημα των εθνικών εορτών και την ύψωση της ελληνικής σημαίας στις παρελάσεις, στην πλειονότητά τους οι γονείς του δείγματος δηλώνουν αντίθετοι με την ύψωση της σημαίας από έναν αριστούχο αλλοδαπό μαθητή, προβάλλοντας έντονες αντιδράσεις. Συγκεκριμένα, θεωρούν ότι μόνο Έλληνας μαθητής πρέπει να σηκώσει τη σημαία, διότι αποτελεί εθνικό σύμβολο και ανήκει αποκλειστικά στην Ελλάδα: «*Δεν θα συμφωνούσα να σηκώσει την ελληνική σημαία κάποιος αλλοδαπός μαθητής, γιατί θεωρώ ότι το σύμβολο της πατρίδας μας πρέπει να το σηκώνει Έλληνας, καθαρά ελληνικής καταγωγής. Θεωρώ ότι είναι κάτι που ανήκει*

μόνο στην Ελλάδα… το σύμβολο… θεωρώ, έτσι νομίζω αυτή είναι η άποψή μου», «*Εεε αυτό το θέμα... νομίζω ότι θα διαφωνούσα να τη σηκώσει, γιατί πρέπει να τη σηκώσει ένας Έλληνας, γιατί είναι το εθνικό μας σύμβολο η ελληνική σημαία. Δε νομίζω ότι μπορεί να τη σηκώσει ένα παιδί ξένης καταγωγής*», «*Αυτό είναι ένα θέμα λίγο δύσκολο. Προσωπικά δεν θα μου άρεσε αλλοδαπός μαθητής να σηκώνει την ελληνική σημαία, γιατί είναι σύμβολο καθαρά των Ελλήνων. Αποτελεί το εθνικό μας σύμβολο, το σύμβολο των αγώνων μας και… θεωρώ ότι δεν είναι ωραίο… η ελληνική σημαία ανήκει στους Έλληνες και μόνο*».

Επίσης, ορισμένοι γονείς του δείγματος ενοχλούνται από τη συγκεκριμένη πράξη, καθώς θεωρούν ότι η ελληνική σημαία πέρα από εθνικό σύμβολο έχει και έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα, γεγονός το οποίο έρχεται άμεσα αντιμέτωπο με τους, μουσουλμάνους κυρίως, αλλοδαπούς μαθητές: «*Ε ναι αυτό είναι ένα θέμα, γιατί το συζητούσα με το γιο μου προχθές και μου το ρώτησε εκείνος, του λέω εσύ θα είχες θέμα, πρώτα εσύ αν δεν έχεις θέμα… εεε έχει να κάνει, επειδή η σημαία έχει και ένα, πέρα από το εθνικό σύμβολο, έχει και ένα θρησκευτικό σύμβολο, θα ήταν νομίζω υποκριτικό να τη σηκώσει. Δε ξέρω είναι λίγο… θα είχα θέμα για να είμαι απόλυτα ειλικρινής, θα με ενοχλούσε. Δε μπορώ να σηκώσω εγώ μια σημαία με την ημισέληνο, δηλαδή αν δεν... αν είχε να κάνει χωρίς το θρησκευτικό κομμάτι δε θα υπήρχε θέμα αν είχε την ελληνική υπηκοότητα και όλα αυτά, αλλά μόνο και μόνο από αυτή την άποψη δε συμφωνώ*», «*Ε τώρα αυτό είναι λίγο δύσκολο. Το κοινό αίσθημα νομίζω ότι θα αντιδράσει... όλοι μας θα αντιδράσουμε. Τώρα βέβαια αν είναι αριστούχος τι να κάνεις, το σύνταγμα όμως έχει σαφή άποψη σε αυτό ότι οι μετέχοντες της ελληνικής παιδείας μπορούν να σηκώσουν τη σημαία. Τώρα η σημαία όμως είναι σύμβολο πίστης, έχει το σταυρό είναι μουσουλμάνος... θα βρεθούν κάποιες ακραίες φωνές που θα αντιδράσουν. Εντάξει αν είναι καλός μαθητής δεν μπορείς να τον αποκλείσεις, απλώς σαν σύμβολο εκτός της πατρίδας είναι και της πίστης με το σταυρό, νομίζω ότι θα υπάρχει θέμα. Μουσουλμάνος με ένα χριστιανικό σύμβολο κάπως το βλέπω λίγο δύσκολο, με ενοχλεί προσωπικά. Θεωρώ ότι είναι λίγο ξενικό. Ακόμα μερικές κοινωνίες είναι πίσω σ' αυτό. Δεν το αντιλαμβάνονται*».

Υπάρχει, επιπλέον, η άποψη ότι οι αλλοδαποί μαθητές έχουν διαφορετικά ιδανικά και πιστεύω σε σύγκριση με τους Έλληνες και δεν είναι σε θέση να αντιληφθούν και να νιώσουν το συμβολισμό της ελληνικής σημαίας: «*Τώρα αυτό είναι λίγο δύσκολο, ένα θέμα… όχι θα ήθελα να είναι Έλληνας αυτός που θα τη σηκώσει, γιατί ο μετανάστης δεν μπορεί να νιώσει σαν Έλληνας, δεν μπορεί να*

αισθανθεί αυτό που συμβολίζει η ελληνική σημαία σε καμία περίπτωση», «*Να σας πω. (…) Επειδή οι περισσότεροι έρχονται, ζουν εδώ, βρίσκουν δουλειά, τρώνε εδώ και συνυπάρχουνε, αλλά πάντα σαν πιστεύω πιστεύουν κάτι άλλο δεν πιστεύουν στη θρησκεία μας και σαν χώρα τους δεν θεωρούν τη δικιά μας θεωρούν την Αλβανία π.χ., αυτό με πειράζει… δε θα συμφωνούσα. Δεν νιώθουν τη σημασία που φέρει η σημαία*», «*Οχι, δεν συμφωνώ. Η πατρίδα του είναι άλλη. Το ότι βρίσκεται εδώ πέρα τυχαία ή από επιλογή αυτό δε σημαίνει ότι έχει ιδανικό την ελληνική σημαία, κάτι συμβολίζει αυτό το πράγμα, πώς θα τη σηκώσει αλλοδαπός; Δεν θα μου άρεσε*».

Κάποιοι γονείς του δείγματος, ωστόσο, συμφωνούν με το να σηκώσει την ελληνική σημαία ένας αριστούχος αλλοδαπός μαθητής. Πιστεύουν ότι εφόσον έχει αριστεύσει, επιθυμεί και αισθάνεται να προβεί σε αυτήν την πράξη δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος να μην το κάνει. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι γονείς δεν φέρνουν καμία αντίρρηση και υποστηρίζουν την πράξη αυτή. Χαρακτηριστικά, γονείς αναφέρουν: «*Δεν θα είχα θέμα. Αν το παιδάκι αυτό ζούσε σε αυτή τη χώρα και αγαπούσε αυτή τη χώρα και ένιωθε ότι είναι πολίτης αυτής της χώρας και εφόσον διάβαζε και μπορούσε να τα καταφέρει τόσο καλά για ποιο λόγο να μη το κάνει;*», «*Θα συμφωνούσα αν το ήθελε και ο ίδιος να τη σηκώσει, αν αισθανόταν περήφανος να σηκώσει την ελληνική σημαία δεν θα είχα καμία απολύτως αντίρρηση*», «*Θα συμφωνούσα να σηκώσει την ελληνική σημαία γιατί είναι καταρχήν… του δίνεται αυτή η ευκαιρία γιατί είναι ο πρώτος μαθητής και από τη στιγμή που αρίστευσε και είναι αυτοί οι κανόνες, δηλαδή ο πρώτος μαθητής κρατάει τη σημαία, λογικά νομίζω ότι θα μπορούσε και αυτός κάλλιστα να την κρατήσει, εφόσον το θέλει. Δεν έχει καμία σχέση δηλαδή ότι κρατώντας την ελληνική σημαία, αυτός είναι Έλληνας περισσότερο από τους άλλους, από τα Ελληνόπουλα*», «*Αν νιώθει το παιδί και θέλει να τη σηκώσει, να τη σηκώσει. Από κει και πέρα για να φτάσει σε σημείο να σηκώσει την ελληνική σημαία σημαίνει ότι είναι εξίσου και πολύ καλός μαθητής. Αυτά τα παιδιά αξίζει να είναι εκεί που είναι. Έφτασε με τον κόπο του εκεί πέρα που έφτασε, οπότε ναι ας σηκώσει τη σημαία*».

Αναφορικά με τις απαραίτητες ενέργειες στις οποίες πρέπει να δοθεί προτεραιότητα, ώστε να επιτευχθεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο η ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στη σχολική κοινότητα οι απόψεις των γονέων ποικίλουν. Ειδικότερα, σχετικά με τις ενέργειες που πρέπει να γίνουν εκ μέρους του θεσμού της εκπαίδευσης και των ίδιων των εκπαιδευτικών, η πλειοψηφία των γονέων του δείγματος θεωρεί την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών ως ένα βασικό παράγοντα για

την αποτελεσματικότερη ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στη σχολική κοινότητα: «*(…) Θεωρώ ότι και οι εκπαιδευτικοί πρέπει να επιμορφωθούν πάνω στα θέματα σχετικά με τη συμπεριφορά και την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών. Είναι πολύ βασικό αυτό για να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν καλύτερα σε αυτό που έχουν να κάνουν*», «*Καλό θα ήταν να επιμορφωθούν πάνω σε αυτό το θέμα οι δάσκαλοι. Να ζητήσουν περισσότερα εκπαιδευτικά σεμινάρια για την αντιμετώπιση ίσως αυτών των μαθητών και με αυτό τον τρόπο να τα εντάξουν όσο καλύτερα γίνεται*», «*(…) νομίζω επίσης χρειάζεται περισσότερη εκπαίδευση στους εκπαιδευτικούς, επιμόρφωση δηλαδή… σχετικά με τους μετανάστες μαθητές, ώστε να μπορέσουν να είναι πιο αποτελεσματικοί στην τάξη και να βοηθήσουν τα παιδιά αυτά για να ενταχθούν μέσα στο σύνολο*».

Επόμενη ενέργεια η οποία κρίνεται κατάλληλη σύμφωνα με τους γονείς του δείγματος είναι η πρακτική των ειδικών τμημάτων για αλλοδαπούς μαθητές, μέσα στα οποία θα τους προσφερθεί κατάλληλη βοήθεια και θα είναι σε θέση να ενταχθούν πιο ομαλά στη σχολική κοινότητα ενώ, παράλληλα, θα τους δίνεται η δυνατότητα να κάνουν μαθήματα και στη δική τους γλώσσα: «*Από τους εκπαιδευτικούς αλλά νομίζω και το κράτος γενικά… αυτό έχει να κάνει πάλι με αυτό που είπα ότι θα πρέπει να υπάρχει ειδικό τμήμα, ώστε να μπορέσουν τα παιδιά αυτά να τα εντάξουν και οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί στις συνήθειες και στον τρόπο ζωής των υπόλοιπων παιδιών. Δηλαδή αν είναι μέσα σε ένα γενικότερο τμήμα λίγο δύσκολο ο εκπαιδευτικός να μπορέσει να δουλέψει πάνω σε αυτά τα παιδιά, ενώ σε ένα ειδικό τμήμα θα μπορούσε ο εκπαιδευτικός να δώσει βάση, να σέβεται μεν τις συνήθειές τους αλλά να μπορέσει να τα εντάξει καλύτερα και στον δικό μας τρόπο ζωής*», «*Να διοργανώνουν ειδικά τμήματα για αλλοδαπά παιδιά και βέβαια να τους... και να κάνουν τα μαθήματα που πρέπει να κάνουν και τη γλώσσα τους να μαθαίνουν και εκεί να γίνεται για αυτούς ειδικό μάθημα (…)*», «*Καλύτερα να έρθουν δάσκαλοι περισσότεροι, να χωριστούν ώστε να υπάρχει ένα ξεχωριστό τμήμα για αυτά τα παιδιά. Πρέπει να έρθουν δάσκαλοι, να γίνουν υποδομές, να κάνουν και τη γλώσσα τους, δεν είμαι αντίθετη. Ας κάνουν σε αυτό το τμήμα τη γλώσσα τη δικιά τους και τα ελληνικά παράλληλα και ό,τι μάθημα θέλουν*».

Ορισμένοι γονείς του δείγματος διατυπώνουν, επίσης, την άποψη ότι οι εκπαιδευτικοί οφείλουν να είναι αντικειμενικοί και να τηρούν την ίδια απόσταση από όλους τους μαθητές, αντιμετωπίζοντάς τους ισότιμα, ενώ, παράλληλα, δεν λείπει και η αντίληψη ότι οι εκπαιδευτικοί πρέπει να προσφέρουν ουσιαστική βοήθεια στοχεύοντας περισσότερο στο μαθησιακό επίπεδο των αλλοδαπών μαθητών. «*Θα*

πρέπει οι εκπαιδευτικοί να μη ξεχωρίζουν τα παιδιά Ελλήνων και αλλοδαπών. Να προσπαθούν όσο γίνεται να ενσωματώνουν τα παιδιά για να μη φαίνεται ο διαχωρισμός. Γενικά να μην τα ξεχωρίζουν δηλαδή ώστε να υπάρχει ισότητα», «*Οι εκπαιδευτικοί να συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο και στους αλλοδαπούς μαθητές, να μην υπάρχουν διακρίσεις, να προσπαθούν να ενώνουν τα παιδιά και να δείξουν το ίδιο ενδιαφέρον για όλους… και αυτό τα παιδιά θα το εκλάβουν (…)*», «*Νομίζω ότι οι εκπαιδευτικοί, είναι λίγο δύσκολη η θέση τους δεν μπορούν να διαχωρίσουν τα παιδιά, ακόμη και μαθησιακές δυσκολίες να έχουν δεν μπορούν να διαχωρίσουν τα παιδιά να πουν ότι από δω είναι οι καλοί από εδώ είναι οι κακοί. Πρέπει να μάθουν όλοι να συνυπάρχουν σε ένα κοινωνικό σύνολο. Αυτό που θα μπορούσε ίσως να γίνει, ίσως τις ώρες του ολοημέρου που πολλά παιδάκια κάθονται, δηλαδή εκεί θα μπορούσαν να βοηθήσουν τα παιδάκια αυτά και από θέμα προφοράς, γιατί πολλά έχουν και πρόβλημα προφοράς στο πως μιλάνε, αλλά και στο μαθησιακό κομμάτι να τα βοηθήσουν, γιατί αυτά τα παιδιά συναντούν δυσκολία και μόνο και μόνο το ότι οι γονείς τους δε ξέρουν να διαβάζουν ελληνικά. Είναι και λίγο δύσκολο και για τα παιδιά, αλλά πιστεύω ότι οι δάσκαλοι σε αυτό το κομμάτι θα μπορούσαν να βοηθήσουν*». Ακολουθεί, τέλος, η συχνότερη και ουσιαστική επαφή των δασκάλων όχι μόνο με τους αλλοδαπούς μαθητές, αλλά και με την οικογένειά τους, ούτως ώστε να προσφερθεί πολύπλευρη βοήθεια και ενίσχυση απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους: «*Είναι πολύ σημαντικό θεωρώ οι εκπαιδευτικοί να έχουν πιο στενές σχέσεις με τους μαθητές τους αλλοδαπούς και με τους γονείς έτσι ώστε να δουν σε τι κατάσταση βρίσκονται και έτσι να τους βοηθήσουν περισσότερο… και στα μαθήματα αλλά και στο κοινωνικό κομμάτι να μην νιώσουν απομόνωση και να ενταχθούν*».

Όσον αφορά τις ενέργειες που πρέπει να κάνουν οι ίδιοι οι γονείς προκειμένου να διευκολύνουν την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στη σχολική κοινότητα, η πλειονότητα τάσσεται υπέρ της ευαισθητοποίησης των παιδιών μέσω του διαλόγου. Ειδικότερα, οι γονείς θεωρούν ότι με την ουσιαστική συζήτηση και επικοινωνία με τα παιδιά τους είναι δυνατό να επιτευχθεί ο σεβασμός, η αποδοχή και η ισότιμη αντιμετώπιση των αλλοδαπών μαθητών, συμβάλλοντας στην ομαλή ένταξή τους: «*Απλώς νομίζω κουβεντιάζοντας στα παιδιά τους στο σπίτι, πάντα με την έννοια του ότι ο ξένος μαθητής, και ο ξένος εν γένει, δεν είναι ο κακός, δεν είναι ο κλέφτης, δεν είναι ο 'μπαμπούλας'… από αυτή την έννοια. Έτσι τα παιδιά θα μάθουν να αποδέχονται το διαφορετικό χωρίς να υπάρχουν προβλήματα, οπότε να αναπτυχτεί μια άμυλα και φιλικές σχέσεις ανάμεσα σε Έλληνες και αλλοδαπούς μαθητές*», «*Θα πρέπει οι γονείς*

να συζητούν με τα παιδιά τους στο σπίτι ότι δεν έχουν κάτι διαφορετικό, ότι είναι όπως τα υπόλοιπα παιδιά, ότι σεβόμαστε τις συνήθειές τους για να σεβαστούν και αυτά τις δικές μας. Να υπάρχει επικοινωνία με τα παιδιά ώστε να καταλάβουν ότι δεν είναι κάτι διαφορετικό και να μην τα αντιμετωπίζουν και τα ίδια τα παιδιά σαν κάτι περίεργο στο σχολείο. Αν από το σπίτι δηλαδή γίνει καλή δουλειά θα αποφεύγονται και στο σχολείο άσχημες ή ρατσιστικές συμπεριφορές», «*Οι γονείς δεν θα πρέπει να φοβούνται τους αλλοδαπούς, να μην τους αντιμετωπίζουν με φόβο και να μιλάνε στα παιδιά τους πάντα θετικά έτσι ώστε να ενταχθούν κανονικά οι μαθητές οι αλλοδαποί»*, «*(...) Να συζητήσεις δηλαδή με τα παιδιά σου και να μπορούν να δεχτούν μερικά πράγματα, αλλά κατά τη γνώμη μου και να δώσουν πράγματα δικά μας. Δεν είναι ανάγκη μόνο να μαθαίνουμε των ξένων τα πράγματα, να προσπαθήσουν να κάνουν φιλίες, αλλά να δίνουν και να παίρνουν συγχρόνως. Αυτό είναι το ιδανικό*».

Κάποιοι γονείς τονίζουν τη σημασία του Συλλόγου γονέων, θεωρώντας ότι αποτελεί ένα σημαντικό μέσο για τη δημιουργία στενότερων σχέσεων με τους αλλοδαπούς μαθητές και την οικογένειά τους, προσφέροντας την απαραίτητη ενημέρωση και βοήθεια με σκοπό την ένταξη στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον: «*Κοίταξε ο σύλλογος γονέων και κηδεμόνων που υπάρχει στο σχολείο πρέπει να τα δεχτεί, να μην τα αποκλείσει, δηλαδή να καλέσει και τους γονείς μαζί με τους εκπαιδευτικούς, να τους ενημερώσει να τους πει τι σκέφτονται να κάνουν για να ενσωματωθούν καλύτερα τα παιδιά αυτά στο σχολικό περιβάλλον. Να βοηθήσουμε όλοι μαζί, κάνοντας ο καθένας ό,τι μπορεί, χωρίς να τους απομονώνουμε*», «*Κοιτάξτε να δείτε εμείς στο δικό μας το σχολείο έχουμε αυτό το σύλλογο γονέων και κηδεμόνων που μπορούμε να βρεθούμε και στο δικό μας το σύλλογο έχουν έρθει... δηλαδή συνήθως τις περισσότερες φορές αδιαφορούνε όσοι είναι από την Αλβανία. Στο δικό μας το σχολείο όμως τους βλέπω ότι και έρχονται και θέλουν να ενημερώνονται. Αυτό δηλαδή το βρίσκω σωστό. Αλλά και εμείς από την πλευρά μας, από τη στιγμή που έρχονται που ενημερώνονται, δε θα ήταν καλό να τους παραγκωνίσουμε να τους βάλουμε στην άκρη. Πρέπει να βοηθήσουμε με τη σειρά μας για να ενταχθούν και αυτά τα παιδιά. Ή ακόμα και εκεί που περιμένουμε τα παιδιά έξω από το σχολείο, δηλαδή βλέπεις ότι στήνονται πηγαδάκια, κάποιες που είναι Αλβανίδες κάνουν πηγαδάκια κάποιες... δηλαδή αν σε ρωτήσει κάτι η μία μάνα ξέρω γω μπορούμε να πλησιάσουμε και να της μιλήσουμε. Δεν είναι ανάγκη να της μιλήσουμε απότομα και να της γυρίσουμε την πλάτη. Πιστεύω ότι αυτό είναι καλό. Μια επαφή, γιατί έτσι κι αλλιώς τα παιδιά μας συναναστρέφονται οπότε δε νομίζω ότι είναι και ωραίο να διατηρούμε εμείς παγωμένες τις σχέσεις*».

Ορισμένοι από τους γονείς του δείγματος δηλώνουν ότι υπάρχουν επιφυλάξεις και καχυποψία αναφορικά με την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, χωρίς να υπάρχει η απαραίτητη αποδοχή και ευαισθητοποίηση είτε στο γενικότερο σύνολο των γονέων είτε, ειδικότερα, εκ μέρους τους: «*Απλώς θεωρώ ότι οι γονείς γενικότερα, όταν έρχονται ας πούμε ξένα παιδάκια ίσως είναι λίγο επιφυλακτικοί γενικότερα και είναι ως ένα βαθμό σωστό με την έννοια ότι όντως το κράτος δεν κάνει και πολλά πράγματα οπότε και οι γονείς απογοητεύονται και λένε ότι θα είναι δύσκολα και πώς γίνεται τα παιδιά τα αλλοδαπά να είναι στην ίδια τάξη με το παιδί μου. Απλώς ίσως και οι γονείς θα πρέπει να είναι λίγο πιο υπομονετικοί… εντάξει να μην κατηγορήσουν κατ' ευθείαν όχι να μη μπουν κτλ. Αν υπάρξει θέληση πιστεύω ότι όλα γίνονται*», «*Καταρχάς θα πρέπει πρώτα να αποδεχτούμε το γεγονός των μεταναστών γιατί τώρα δεν έχουμε αποδεχτεί το γεγονός. Εγώ πριν είπα ότι με πειράζει να είναι πολλά παιδιά μεταναστών στο σχολείο. Θα πρέπει πρώτα να αποδεχτούμε το γεγονός αυτό. Πώς θα γίνει; από την πολιτεία, μέσω των ΜΜΕ δε ξέρω. Απλά πρέπει να αποδεχτούμε το γεγονός ότι υπάρχουν μετανάστες γενικώς και μετά θα αποδεχτούμε και τα παιδάκια στο σχολείο*», «*Το να συζητάμε στο σπίτι όσο μπορούμε και να λέμε στα παιδιά μας να τα βλέπουν το ίδιο και αυτά τα παιδιά, να μην τα κοροϊδεύουν και τα εκμεταλλεύονται νομίζω ότι είναι σωστό. Βέβαια εντάξει εμένα είναι η αλήθεια, όπως είπα και πριν, με πειράζει να έχουν πολύ στενή επαφή με τα παιδιά μου, έχω τις επιφυλάξεις μου αλλά τι να κάνουμε;*».

Λίγοι είναι οι γονείς του δείγματος οι οποίοι δεν επιθυμούν την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στις σχολικές κοινότητες, θεωρώντας τη χαρακτηριστικά ως «*τραγικό γεγονός*», εκφράζοντας αντιρρήσεις που έχουν να κάνουν με την καθαριότητα και την εγκληματικότητα των αλλοδαπών: «*Οι γονείς δυστυχώς θα πρέπει να προσπαθήσουν να καταπιούν αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα. Αυτό το τραγικό γεγονός με τους αλλοδαπούς και τους μαθητές. Εγώ προσωπικά θα προτιμούσα να μην ενταχθούν στα ελληνικά σχολεία. Να έχουν αν θέλουν δικό τους σχολείο. Αυτή είναι η δικιά μου άποψη. Δεν μπορεί τώρα ο κάθε μετανάστης και λοιπά να έρχεται σε όποιο σχολείο θέλει και να κάνει ό,τι θέλει. Όχι διαφωνώ πλήρως… με την ένταξη*», «*Δε θεωρώ ότι μπορεί να γίνει κάτι για να ενταχθούν αυτά τα παιδιά στη σχολική κοινότητα καλύτερα. (…) Αλλά πέραν από κει όμως θα πρέπει να το δούμε λίγο γιατί αυτά τα παιδιά το κυριότερο που έχω να πω είναι ότι είναι ανεμβολίαστα. Έχουν σταματήσει ήδη και τα δικά μας τα παιδιά από πέρυσι, το παιδί μου δεν έχει εμβολιαστεί στο σχολείο έχει σταματήσει αυτό το πράγμα και δεν ξέρω γιατί, όποτε από*

κει και πέρα όταν βλέπεις ότι αυτοί οι άνθρωποι, οι μετανάστες, λειτουργούν διαφορετικά σε κάποια πράγματα, από θέμα βρομιάς από θέμα καθαριότητας, ε δεν είναι δυνατόν αυτό το πράγμα εγώ να το δεχτώ εκεί που είναι τα παιδιά μου;», «*Δε ξέρω οι γονείς με αυτά που βλέπουν κατά πόσο θα ήθελαν να ενταχθούν αυτά τα παιδιά στη σχολική κοινότητα. Όταν ένας γονέας βλέπει πως λειτουργούν αυτοί οι μετανάστες έξω είτε είναι Πακιστανοί, είτε Σύριοι, είτε Αλβανοί ή οτιδήποτε άλλο, όταν βλέπουμε ότι διάφορα… να λεηλατούν, να μπαίνουν μέσα σε εκκλησίες να κάνουν διαφορά, βιασμοί να γίνονται που έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια πάρα πολύ και όλα αυτά, δε ξέρω κατά πόσο οι γονείς θα συναινέσουν σε αυτό το πράγμα και όταν ξέρουμε ότι είναι διαφορετικής εθνικότητας άνθρωποι. Εγώ προσωπικά δεν συμφωνώ σε καμία περίπτωση*».

5.3 Συνύπαρξη Αλλοδαπών και Ελλήνων μαθητών

Εξετάζοντας το γεγονός της συνύπαρξης των αλλοδαπών μαθητών με τα παιδιά των γονέων του δείγματος, διατυπώνονται απόψεις από διάφορες οπτικές. Η πλειοψηφία των γονέων του δείγματος δηλώνει αντίθετη με το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού μεταναστόπουλων στο σχολείο όπου φοιτά το παιδί τους, εκφράζοντας μάλιστα ιδιαίτερη ενόχληση. Συγκεκριμένα, οι γονείς δεν επιθυμούν τη συνύπαρξη των παιδιών τους με τους εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές, θεωρώντας ότι η εθνοπολιτισμική ετερότητα, η οποία συνίσταται στα ήθη, έθιμα, παραδόσεις, κουλτούρα, θρησκεία και γλώσσα, έρχεται σε αντίθεση με το κυρίαρχο ελληνικό στοιχείο και αποτελεί σημαντικό εμπόδιο στην ανάπτυξη ουσιαστικής επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Επίσης, πιστεύουν ότι τα διαφορετικά εθνοπολιτισμικά ερεθίσματα που δέχονται οι γηγενείς από τους αλλοδαπούς μαθητές επηρεάζουν αρνητικά τα Ελληνόπουλα, ασκώντας τους επιβλαβείς επιρροές τόσο σε μαθησιακό όσο και σε ευρύτερα κοινωνικό επίπεδο. Ειδικότερα, γονείς αναφέρουν: «*Θα με ενοχλούσε η περίπτωση να υπάρχουν στο σχολείο του παιδιού μου αρκετοί αλλοδαποί. Εεε επειδή τώρα, επειδή μιλάμε για μια συγκεκριμένη χώρα που έρχεται (Αλβανία) έχει άλλα ήθη, άλλα έθιμα, άλλα πιστεύω και δε θα μου άρεσε αυτό… να συνυπάρχουνε δηλαδή μαζί με τα δικά μου παιδιά, από αυτήν την άποψη. Γιατί και τα παιδιά μου θα δέχονταν άλλα ερεθίσματα που είναι εντελώς διαφορετικά με αυτά της ελληνικής παιδείας και κουλτούρας*», «*Λοιπόν, τα αλλοδαπά παιδιά είναι σε ένα*

επίπεδο λίγο πιο χαμηλά από τα παιδιά... απ' το επίπεδο των παιδιών των δικών μας, δηλαδή δεν το θεωρώ ας πούμε σαν επίπεδο οικονομικό ότι τα δικά μας είναι πιο πλούσια, αλλά πιστεύω ότι έχουν μεγαλώσει διαφορετικά και ίσως, κατά τη γνώμη μου, θα επηρεαζόταν αρνητικά τα παιδιά μας. Προσωπικά δεν μου αρέσει το γεγονός να φοιτούν αρκετοί αλλοδαποί στο σχολείο. Γιατί πιστεύω ότι είναι παιδιά που προέρχονται από μια διαφορετική κουλτούρα, έχουν μεγαλώσει διαφορετικά, έχουν διαφορετικά πιστεύω, διαφορετική θρησκεία και είναι κάτι το οποίο έρχεται αντιμέτωπο με τη δική μας την κουλτούρα. Αρνητικά αντιμέτωπο, γιατί θεωρώ ότι δεν είχαν τόσο καλό επίπεδο παιδείας όσο η δική μας η χώρα, επομένως πιστεύω ότι δεν είναι κάτι που θα προσφέρει στα δικά μας τα παιδιά, ούτε στο σχολείο ούτε στον τρόπο σκέψης ή συμπεριφοράς ας πούμε», «Θα με ενοχλούσε. Θα με ενοχλούσε πάρα πολύ. Γιατί δεν μου αρέσουν, δεν μου αρέσουν. Δεν έχουν οι αλλοδαποί το επίπεδό μας, την κουλτούρα μας. Όχι όχι. Θα ήταν καταστροφικό αυτό για τα παιδιά μου προσωπικά. Δεν γίνεται να συνυπάρξουν όλοι μαζί και ειδικά να είναι περισσότεροι οι αλλοδαποί. (...) Προκύπτουν άλλα θέματα και προβλήματα στις σχέσεις των παιδιών, τσακωμοί, φασαρίες… γιατί; Γιατί δεν συμβαδίζουν ο πολιτισμός και η κουλτούρα μας, το επίπεδο μας», «Θα αντιδρούσα, δεν θα πήγαινα το παιδί μου σε σχολείο όπου υπάρχουν πολλοί αλλοδαποί μαθητές. Θα με ενοχλούσε, γιατί είναι διαφορετική η θρησκεία, γιατί είναι διαφορετική η νοοτροπία και γιατί έτσι ρίχνουν το επίπεδο των παιδιών των δικών μας. Είναι ανεμβολίαστα παιδιά. Δεν είναι δυνατό να συνυπάρξουν και δεν θέλω κιόλας αυτό για το παιδί μου».

Κάποιοι γονείς αναφέρουν ότι δεν υπάρχουν κοινά σημεία επαφής και επικοινωνίας μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, τόσο σε πολιτισμικό επίπεδο όσο και γενικότερα στον τρόπο αντίληψης και συμπεριφοράς, γεγονός που αποτελεί, σύμφωνα με τους ίδιους, αιτία δημιουργίας προβλημάτων, αποτρέποντάς τους στο να συναινέσουν με το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο των παιδιών τους: «*Θα με ενοχλούσε πιστεύω γιατί δεν θα μπορούσαν να συνεργαστούν μεταξύ τους, δεν θα καταλάβαινε το παιδί μου τη γλώσσα τους και έτσι θα δημιουργούνταν προβλήματα μεταξύ τους. Να τσακώνονται, να διαφωνούν. Όταν έχεις διαφορετική κουλτούρα, θρησκεία και λοιπά είναι λογικό να υπάρχουν προστριβές, οπότε είναι κάτι που δεν μου αρέσει*», «*Σίγουρα θα με ενοχλούσε, δεν θα μου άρεσε. Γιατί έχουν άλλες… άλλη κουλτούρα, άλλα είναι διαφορετικά μεγαλωμένα, άλλες αντιλήψεις, άλλες συνήθειες, άλλη θρησκεία τα περισσότερα παιδιά. Δεν υπάρχουν και πολλά κοινά. Δεν υπάρχει κάτι κοινό, άλλη νοοτροπία, άλλα ήθη… πώς*

να ταιριάξουν;», «*Θα φρόντιζα να επιλέξω κάποιο σχολείο που θα είναι περισσότερα τα Ελληνόπουλα, δεν θα ήθελα να φοιτά το παιδί μου σε ένα τέτοιο σχολείο. Υπάρχουν διαφορές που δεν μπορούν να ξεπεραστούν ας το πούμε. Άλλη θρησκεία, άλλη νοοτροπία, διαφορετικές παραδόσεις. Δημιουργείται έτσι ένα χάσμα, δεν βρίσκεις κάτι κοινό, διάφορα προβλήματα και μαθησιακά και συμπεριφοράς. Πώς να συνυπάρξουν όλα αυτά τα παιδιά; Είναι δύσκολο πολύ πιστεύω*».

Υπάρχει, συγχρόνως, και η άποψη ότι σημαντικός αριθμός αλλοδαπών μαθητών σε ένα σχολείο επιφέρει αλλοιώσεις και διαβρώνει τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική παιδεία, γεγονός που βρίσκει αντιμέτωπους ορισμένους γονείς του δείγματος: «*Μεγάλος αριθμός... ίσως να με ενοχλούσε αν ήταν πιο πολλά σε σχέση με τα Ελληνόπουλα, γιατί αλλοιώνονται μετά και άλλα πράγματα. Τα ήθη, έθιμα, συνήθειες γι' αυτό το λόγο. Αλλοιώνεται στην ουσία ο πολιτισμός και μπλέκονται και άλλα στοιχεία τα οποία είναι ξενικά και έρχονται σε αντίθεση με το ελληνικό στοιχείο*», «*Θεωρώ ότι αν συνέβαινε κάτι τέτοιο και πόσο μάλλον στο παιδί μου θα με ενοχλούσε πάρα πολύ. Καταρχήν θα διαβρωνόταν παντελώς η ελληνική παιδεία… η δομή θα άλλαζε οριστικά δεν θα ήταν η ίδια. Άλλος πολιτισμός, άλλη νοοτροπία… μετά θα καταντούσαν οι Έλληνες μειοψηφία και θα είχαν φθαρεί τα πάντα. Πώς να συνεχίσει έτσι ένα έθνος αν χάσει την παιδεία του και τον πολιτισμό του. Είναι σοβαρό θέμα αυτό*», «*Θα με ενοχλούσε, γιατί θα ήθελα να είμαστε πιο πολλοί εμείς οι Έλληνες από την άποψη να έχουνε συναναστροφές τα παιδιά μας και να δέχονται ερεθίσματα από τη δική μας νοοτροπία. Να κρατήσουμε λίγο τα όρια της δικής μας παιδείας, ώστε να μην αλλοιωθεί. Δεν με ενοχλούν τα παιδιά σαν παιδιά απλά θέλω να κρατήσουμε τα δικά μας όρια, να μην χαθούμε ας το πω έτσι*».

Αντιθέτως, μερικοί γονείς του δείγματος δεν προβάλλουν αντιρρήσεις στο ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο όπου φοιτά το παιδί τους. Πιο συγκεκριμένα, δεν έχουν πρόβλημα όσον αφορά τη συνύπαρξη του παιδιού τους με έναν αλλοδαπό μαθητή, τονίζοντας τις ίσες ευκαιρίες και το δικαίωμα όλων των παιδιών στην εκπαίδευση, καθώς και τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για τα παιδιά τους μέσα από αυτή τη σχέση: «*Δεν θα είχα θέμα. Εφόσον υπήρχε συνεννόηση και καταλάβαιναν τα παιδάκια την ελληνική γλώσσα δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα. Όλα τα παιδιά, όπως και τα δικά μου έτσι και τα μεταναστόπουλα έχουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση*», «*Δεν θα με ενοχλούσε καθόλου αυτό. Ίσα ίσα που τα παιδιά θα είχαν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με τα μεταναστόπουλα και να πάρουν πράγματα από αυτό. Να μάθουν όχι μόνο για άλλους*

πολιτισμούς και λοιπά, αλλά να ακούσουν και διαφορετικά βιώματα, να δουν δηλαδή και από την πλευρά αυτών των παιδιών. Τα παιδιά είναι παιδιά και έχουν όλα τα ίδια δικαιώματα. Δεν θα αποκλείσουμε κάποια παιδιά από το σχολείο επειδή τυχαίνει να κατάγονται από άλλη χώρα», «*Εεε δεν έχει να κάνει… ειδικά στις ηλικίες που είναι τώρα τα παιδιά μου δεν θα είχα αντιρρήσεις αν πήγαιναν ας πούμε σε ένα σχολείο με αρκετούς αλλοδαπούς μαθητές. Δεν το βρίσκω κακό όλο αυτό. Όλα τα παιδιά πρέπει σίγουρα να μορφωθούν και από κει και πέρα αν υπάρχει οργάνωση και θέληση τότε δεν προκύπτει κανένα πρόβλημα πιστεύω*», «*Δεν θα είχα κανένα πρόβλημα αν υπήρχε μεγάλος αριθμός μεταναστόπουλων. Θεωρώ ότι όλα τα παιδιά είναι… πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο, να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και στο σχολείο και στην κοινωνία γενικότερα… δεν πιστεύω ότι η εθνικότητα παίζει κάποιο ρόλο σε αυτό, δηλαδή και τα μεταναστόπουλα τα βλέπω όπως ακριβώς και τα ελληνόπουλα και σαφέστατα θα συνυπάρξουν με τα δικά μας παιδιά μέσα στα πλαίσια του σχολείου. Εγώ προσωπικά δεν ενοχλούμαι και δεν βλέπω κάτι αρνητικό σε αυτή την περίπτωση, οπότε θετικά το βλέπω δεν έχω να πω κάτι*».

Εστιάζοντας στην αμεσότερη συνύπαρξη Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, μέσα στα πλαίσια της σχολικής τάξης, η πλειοψηφία των γονέων του δείγματος δεν συναινεί με το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο ίδιο τμήμα με το παιδί τους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ενόχληση σε αυτήν την περίπτωση είναι μεγαλύτερη σε σχέση με το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο ίδιο σχολείο, καθώς αρκετοί γονείς οι οποίοι ήταν σύμφωνοι και δεν ενοχλούνταν από την προαναφερθείσα κατάσταση, με τα νέα δεδομένα, στην περίπτωση της σχολικής τάξης, εμφανίζονται αρνητικοί και σε κάποιο βαθμό ενοχλημένοι.

Οι κύριοι λόγοι για τους οποίους οι περισσότεροι γονείς του δείγματος ενοχλούνται και αντιδρούν είναι ίδιοι και αποτυπώνονται στις προηγούμενες αναφορές τους σχετικά με το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο ίδιο σχολείο με το παιδί τους. Προσθέτουν, επίσης, ως ένα βασικό λόγο το χαμηλό μαθησιακό επίπεδο των αλλοδαπών μαθητών. Θεωρούν ότι οι συγκεκριμένοι μαθητές δεν παρουσιάζουν υψηλή σχολική επίδοση και αντιμετωπίζουν πολλές μαθησιακές δυσκολίες σε γλωσσικό επίπεδο, βρισκόμενοι σε ένα κατώτερο επίπεδο σε σχέση με τους Έλληνες μαθητές, γεγονός που καθυστερεί το τμήμα στο σύνολό του. Οι γονείς αναφέρουν χαρακτηριστικά: «*Και εδώ θα αντιδρούσα… θα με ενοχλούσε για τους ίδιους λόγους που είπα και πριν και για το*

επίπεδο των αλλοδαπών μαθητών που είναι πιο χαμηλό και αναγκαστικά επηρεάζει την τάξη. Επειδή υπάρχουν δυσκολίες και με τη γλώσσα μένουν πιο πίσω και καθυστερούν και τα υπόλοιπα παιδιά», «Ναι, εεε θα με ενοχλούσε το ίδιο, το ίδιο θα μου φαινόταν… και μες την τάξη με ενοχλεί διότι είναι... όχι ότι η δικιά μου είναι άριστη, αλλά σαν επίπεδο μαθητών είναι πιο χαμηλό από ότι τα παιδιά τα δικά μας, ίσως επειδή δεν γνωρίζουν πολύ καλά τη γλώσσα, ίσως γιατί... και πάντα τραβάνε πίσω και τα άλλα τα παιδιά στο τμήμα, στο να μπορεί η δασκάλα να προχωρήσει πιο κάτω να κάνει μια άσκηση παραπάνω. Αυτό με ενοχλεί δηλαδή, όχι ότι με ενοχλεί το παιδί σαν παιδάκι. Υπάρχουν βέβαια και παιδάκια που έχουν περάσει απ' τις τάξεις, πάλι Αλβανάκια, γιατί αυτά στην ουσία είναι που έχουμε εδώ στην πόλη μας, τα οποία δεν έχουν ενοχλήσει ποτέ από θέμα συμπεριφοράς, από θέμα όμως πάλι μαθησιακό και αυτά δυσκολεύονται», «Πάλι αρνητικά το βλέπω, γιατί μπορεί να μην προχωράει τόσο έγκαιρα η εκπαίδευσή τους και να είναι υποχρεωμένα και τα παιδιά μου να περιμένουν μέχρι να φτάσουν στο ίδιο επίπεδο και τα παιδιά που προέρχονται από άλλες χώρες. Θα έμεναν πίσω πολύ. Άσε που σε αυτήν την περίπτωση η αλλοίωση του πολιτισμού θα επηρεαζόταν περισσότερο ακόμα. Δηλαδή αν μέσα στο τμήμα ήταν 15 αλλοδαποί μαθητές και 5 Έλληνες, καταλαβαίνεις τι θα γινόταν εκεί μέσα. Τα δικά μας τα παιδιά θα είχαν εξαφανιστεί. Θα εξαφανιζόταν το ελληνικό στοιχείο, τίποτα δεν θα υπήρχε. Ποιο ελληνικό σχολείο; Έπρεπε να είναι αλβανικό ή πακιστανικό κτλ.», «(…) Τώρα η ενόχληση θα είναι να μην μένουμε εμείς πίσω από τη δικιά μας γλώσσα από τα μαθήματα. Αν ήταν 25 παιδιά, γιατί το τμήμα και της κόρης και του γιου μου είναι 25 παιδιά, αν τα 15 ήταν μεταναστόπουλα γιατί αυτοί γεννάνε και πολλά παιδιά, δεν μένουν στο ένα δύο που είμαστε εμείς οι Έλληνες, σαφέστατα και θα με ενοχλούσε. Τι θα γινότανε; Θυμάμαι και παλαιότερα όταν είχαν πρωτοέρθει οι Αλβανοί, εγώ τότε ήμουν πιο μικρή, γονείς είχανε φέρει αντιρρήσεις από ότι θυμάμαι. Εγώ τότε ήμουν στη σχολή, αλλά θυμάμαι ότι άκουγα τον αδερφό μου που είχε τα παιδιά του εκεί και ότι και αυτοί φώναζαν. Πάντως ένα σκηνικό θυμάμαι ότι μια δασκάλα είχε πολλά Αλβανάκια στο σχολείο σε μία τάξη, η οποία της είχε βγει η ψυχή. Ούρλιαζε, δεν καταλάβαιναν τίποτε δηλαδή μες την τάξη. Έλεγε ονόματα ξένα, την ακούγαμε είχε ανοιχτό το παράθυρο, αυτή να το επαναλαμβάνει να το επαναλαμβάνει και ντάξει είχε πελαγώσει, το θυμάμαι αυτό. Δεν γίνεται να είναι τόσα παιδιά αλλοδαπά μέσα σε ένα τμήμα».

Υπάρχουν, ωστόσο, κάποιοι γονείς του δείγματος οι οποίοι εμφανίζονται εν μέρει ενοχλημένοι με την ύπαρξη σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στην τάξη των παιδιών τους. Χαρακτηριστικό αποτελεί ότι οι συγκεκριμένοι γονείς είναι

θετικά προσκείμενοι στην παρουσία σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο του παιδιού τους και η ενόχληση σε επίπεδο τμήματος αφορά καθαρά το μαθησιακό κομμάτι, στην περίπτωση που οι αλλοδαποί μαθητές αντιμετωπίζουν δυσκολίες με την ελληνική γλώσσα, χωρίς να γίνεται αναφορά σε εθνοπολιτισμικούς λόγους: «*Αν τα παιδιά αυτά είχαν γεννηθεί εδώ και γνώριζαν καλά τα ελληνικά δε θα με πείραζε, αλλά πιστεύω ότι αν δεν γνωρίζουν καλά την ελληνική γλώσσα καθυστερεί τον υπόλοιπο αριθμό των παιδιών στο τμήμα, οπότε εκεί θα με πείραζε ναι... από θέμα γλώσσας καθαρά*», «*Εν μέρει θα με πείραζε κάπως… σε ότι έχει να κάνει με αυτά που πρέπει να διδαχτούν και να μπορέσει να αφομοιώσει το παιδί μου και να μη μείνει πίσω και κάποια στιγμή πάει γυμνάσιο και έχει προβλήματα. Κανένα άλλο λόγο δεν θα είχα. Απλά να μην υπάρχουν δυσκολίες σε θέμα γλώσσας και κατανόησης γιατί αυτό αποτελεί ένα φαύλο κύκλο και επηρεάζει όσο και να είναι το τμήμα*».

Μικρότερος είναι ο αριθμός των γονέων που αντιλαμβάνεται διαφορετικά την κατάσταση, χωρίς να σημειώνεται σχετική ενόχληση ή αρνητική αντίδραση μπροστά στο γεγονός της συνύπαρξης του παιδιού τους με αρκετούς αλλοδαπούς μαθητές στο ίδιο τμήμα. Ειδικότερα, οι γονείς σημειώνουν την αξία της μάθησης ενός διαφορετικού τρόπου ζωής και αντίληψης, καθώς και τη σπουδαιότητα της γνωριμίας ενός άλλου πολιτισμού ενώ, παράλληλα, δίνουν σημασία στην αλληλεπίδραση μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών: «*Ούτε σε αυτή την περίπτωση θα με ενοχλούσε... πιστεύω ότι και τα παιδιά ελληνικής καταγωγής θα μάθαιναν αρκετά πράγματα από τα αλλοδαπά παιδιά σε σχέση με ήθη, έθιμα, άλλες παραδόσεις… δεν το βλέπω αρνητικό όλο αυτό ούτε θεωρώ ότι θα αντιδρούσα σε κάτι. Νομίζω ότι αξίζει και τα παιδιά μας να μαθαίνουν και πράγματα που δεν τα έχουν δει ή δεν έτυχε να έχουν άμεση επαφή, όπως π.χ. με διάφορα ξένα έθιμα που μπορεί κάπου να το έχουν ακούσει, αλλά να μην το έχουν δει στην πράξη. Καλό είναι να εμπλουτίζουμε του ορίζοντές μας με διάφορους τρόπους*», «*Δεν θα είχα πρόβλημα πάλι, αρκεί να μπορούσαν να μιλάν ελληνικά, δηλαδή να υπήρχε συνεννόηση μες την αίθουσα και προς τους καθηγητές να μπορούν να διδάξουν τα μαθήματα στα ελληνικά, αλλά και μεταξύ των συμμαθητών για να μπορούν να παίζουν μαζί, να μιλάν μαζί όλα αυτά… Εφόσον υπάρχει αυτό και συνεννοούνται όλοι μεταξύ τους δεν έχουμε κάποιο πρόβλημα*», «*Δεν θα με ενοχλούσε καθόλου με το ίδιο σκεπτικό που είπα και πριν. Είναι ωραίο να βλέπεις όλα τα παιδιά να συνυπάρχουν μαζί και στα μαθήματα και στο παιχνίδι και παντού. Όπως συμβαίνει με τα Ελληνόπουλα το ίδιο συμβαίνει και με τα αλλοδαπά παιδιά ασχέτως αν είναι περισσότερα ή λιγότερα σε μια τάξη ή σε ένα σχολείο*».

Εστιάζοντας στις υφιστάμενες σχέσεις των παιδιών με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους, γίνεται φανερή η ύπαρξη ή μη φιλικών σχέσεων με παιδιά άλλης εθνικότητας, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνονται αυτό το γεγονός οι γονείς του δείγματος. Σύμφωνα με τη συντριπτική πλειοψηφία των γονέων τα παιδιά τους συναναστρέφονται με εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές, αναπτύσσοντας στενές φιλικές σχέσεις. Οι μαθητές αυτοί είναι κυρίως Αλβανικής καταγωγής ενώ υπήρξε περίπτωση και με μαθητή από τη Ρουμανία. Η συναναστροφή Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών λαμβάνει χώρα κυρίως στο σχολείο ενώ υπάρχουν περιπτώσεις που η συναναστροφή γίνεται μέσα στα πλαίσια εξωσχολικών δραστηριοτήτων, στην παιδική χαρά και λοιπά. Ειδικότερα, οι γονείς δηλώνουν: «*Ναι ο γιος μου παίζει με αυτό το Αλβανάκι. Μη σου πω ότι ήταν και ο πρώτος του φίλος. Είναι μαζί από το νηπιαγωγείο και κάνουν αρκετή παρέα*», «*Ναι με το Αλβανάκι που είναι στο άλλο τμήμα κάνουν παρέα, παίζουν μπάλα μαζί. Έχουν έρθει έτσι πιο κοντά*», «*Ναι ναι… συναναστρέφεται στο ποδόσφαιρο ας πούμε, στην παιδική χαρά. Έχει φίλους που είναι από άλλες χώρες, από Αλβανία βασικά ναι*», «*Ναι στο σχολείο... μπορεί να μην έχει στο τμήμα της, αλλά με παιδιά άλλων τμημάτων που υπάρχουν συναναστρέφεται και παίζουν μαζί, κάνουν παρέα*», «*Ναι βεβαίως συναναστρέφεται. Έχει φίλους από Αλβανία, είναι μαζί και στο σχολείο. Από κει δηλαδή γνωρίστηκαν και κάνουν παρέα*».

Οι περισσότεροι γονείς δηλώνουν πως δεν έχουν πρόβλημα με το γεγονός ότι τα παιδιά τους συναναστρέφονται με αλλοδαπούς μαθητές, αντιλαμβανόμενοι με τον ίδιο τρόπο τη συναναστροφή των παιδιών τους είτε με Έλληνα είτε με αλλοδαπό. Εφόσον ο χαρακτήρας των αλλοδαπών παιδιών τούς επιτρέπει να δρουν και να συμπεριφέρονται ορθώς, επικοινωνώντας αποτελεσματικά με τα παιδιά τους, χωρίς να δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα, οι περισσότεροι γονείς δεν κρίνουν σκόπιμο να φέρουν αντιρρήσεις και αποδέχονται την υφιστάμενη κατάσταση: «*Ε δεν με ενοχλεί το βλέπω το ίδιο όπως συναναστρέφεται με τα Ελληνόπουλα. Δεν μου φαίνεται κακό αυτό. Αφού το επιθυμεί και ταιριάζει, με τον οποιονδήποτε θα μπορούσε να συναναστρέφεται*», «*Δεν είναι κάτι που θα το αποτρέψω ή θα το… αν κολλάει με κάποιο παιδάκι. Δεν με ενοχλεί δηλαδή να κάνει παρέα αν έχει κάποια στοιχειώδη έτσι στάνταρντ που έχει να κάνει με την καθαριότητα, με το οικογενειακό περιβάλλον. Ό,τι δηλαδή θα πρόσεχα και σε αυτό, θα πρόσεχα και σε ένα Ελληνόπουλο. Δεν έχει διαφορά*», «*Δεν με πειράζει αρκεί να είναι καλά παιδιά. Από τη στιγμή που δεν δημιουργούνται φασαρίες ή τσακωμοί και λοιπά δεν έχω πρόβλημα*», «*Είναι ήσυχα παιδιά και δεν έχουν δημιουργήσει πρόβλημα. Δεν με πειράζει καθόλου και δεν έχω*

φέρει και ποτέ αντιρρήσεις ή να έρθω σε αντιπαράθεση γιατί κάνει αυτόν παρέα ή τον άλλο… όχι όχι», «*Δεν έχω κανένα απολύτως θέμα που κάνει παρέα με αυτή την κοπέλα από την Αλβανία. Αφού τα βρίσκουν μεταξύ τους, ταιριάζουν δεν έχω πρόβλημα. Ούτε έχει προκύψει έτσι κάποιο θέμα για να πω ότι κάτι δεν πάει καλά. Οπότε…*».

Αξίζει, ωστόσο, να σημειωθεί η άποψη ενός γονέα, ο οποίος δεν ενοχλείται από τη μεμονωμένη φιλική σχέση του παιδιού του με έναν Αλβανό μαθητή, θεώρει όμως, ότι η συνύπαρξη του παιδιού του με αρκετούς Αλβανούς μαθητές θα έχει ως αποτέλεσμα τη διάβρωση της προσωπικότητάς του. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «*Εντάξει δεν με ενοχλεί. Μεμονωμένα δηλαδή δεν με ενοχλεί, αλλά τα πολλά μαζί κάπως δεν… ακόμη και τη διάβρωση του ίδιου του παιδιού μου, της προσωπικότητάς του και του χαρακτήρα του, από μια συγκεκριμένη εθνικότητα τώρα, Αλβανούς που έχουμε εδώ πέρα κυρίως*».

Λιγότεροι είναι οι γονείς του δείγματος, οι οποίοι αντιμετωπίζουν αρνητικά τη σχέση των παιδιών τους με παιδιά άλλης εθνικότητας, υποστηρίζοντας πως τα παιδιά αυτά έχουν κάποια ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά, όσον αφορά γενικά την προσωπικότητά τους, τα οποία δρουν ως ανασταλτικός παράγοντας στη συναίνεσή τους με αυτή τη σχέση. Επίσης, οι γονείς προτιμούν τα παιδιά τους να συναναστρέφονται με Ελληνόπουλα, προκειμένου όπως αναφέρουν να υπάρχει η ίδια νοοτροπία και κουλτούρα, ώστε να συνυπάρχουν ομαλά. Δεν λείπουν, βέβαια, και οι έντονες αντιρρήσεις εκ μέρους των γονέων, προκειμένου να διακόψουν τα παιδιά τους τις σχέσεις τους με παιδιά άλλης εθνικότητας. Συγκεκριμένα, γίνονται οι εξής αναφορές: «*(…) Εγώ δεν θα ήθελα βέβαια, αλλά συναναστρέφεται. Είναι κάτι το οποίο με ενοχλεί… με ενοχλεί… γιατί είναι άλλης νοοτροπίας, έχουν άλλη νοοτροπία... πιστεύω ότι δεν ταιριάζουν. Κατά βάθος έχουν πονηριά και άλλα χαρακτηριστικά που δεν μ' αρέσουν, όπως… δεν είναι τίμιοι, προσπαθούν να σε εκμεταλλευτούν, ίσως να κλέψουν και λοιπά… ειδικά οι Αλβανοί*», «*(…) επειδή όμως λίγο αυτά τα παιδιά είναι λίγο πιο απαιτητικά... έχουνε, δεν μιλάν τόσο όμορφα είναι λίγο εριστικά… είναι λίγο απότομα, θέλουν να είναι αρχηγοί, ίσως επειδή και αυτά αισθάνονται μειονεκτικά και θέλουν να αποδείξουν έτσι τη δύναμή τους με αυτόν τον τρόπο, αυτό με ενοχλεί. Με ενοχλεί δηλαδή γιατί έχω θέμα με την κόρη μου τη μικρή, με ένα κοριτσάκι που είναι από την Αλβανία, με την οποία... δημιουργεί προβλήματα αρκετά στην τάξη και στην παρέα. Γιατί δεν είναι πολλά κοριτσάκια είναι τέσσερα κοριτσάκια και δημιουργεί πρόβλημα συνέχεια. Αυτό με ενοχλεί πολύ και δεν θέλω η κόρη μου να κάνει παρέα μαζί της γιατί δεν είναι για το καλό της*», «*Εεε έχω φέρει κάποιες αντιρρήσεις...*

προσπαθώ, δεν τα καταφέρνω όμως, να τους κάνω να μην έχουν επαφές, αλλά δεν είναι εύκολο. Τα παιδιά δέχονται πιο εύκολα τα άλλα παιδιά, τους αλλοδαπούς... ε θα συνηθίσουμε και εμείς σιγά σιγά. (…) Επειδή η κόρη μου έτυχε να κάνει κολλητή παρέα με κοπέλα από την Αλβανία, με ζόρισε. Θα ήθελα να έχει κολλητή μια κοπέλα από την Ελλάδα, για να έχουν την ίδια νοοτροπία και επίπεδο… γιατί αυτή μπορεί να φύγει να πάει στην Αλβανία και θα μείνει μόνη της, δεν θα έχει έναν άνθρωπο να συναναστρέφεται. Έφερα αντιρρήσεις, σε σημείο τσακωμού, αλλά… 'βρες και καμία άλλη κοπέλα, κάνε και με άλλους παρέα', αλλά όχι. Η κολλητή έμεινε κολλητή. Ντάξει τώρα πλέον δεν μπορώ να κάνω κάτι», «Ε ντάξει δεν μ' αρέσει και τόσο πολύ αλλά τι να κάνουμε… θα προτιμούσα να κάνει με Έλληνα παρέα. Για να έχουμε έτσι κοινή αντίληψη και νοοτροπία. Να έχει το παιδί μου τις δικές μας επιρροές… και να μην επηρεάζεται από κάθε ξένη εθνικότητα ας πούμε. Αυτό».

Είναι αξιοσημείωτο ότι από τους λίγους γονείς που δήλωσαν ότι τα παιδιά τους δεν συναναστρέφονται με παιδιά άλλης εθνικότητας, οι περισσότεροι εμφανίζονται θετικοί στο ενδεχόμενο ανάπτυξης στενών φιλικών σχέσεων των παιδιών τους με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Οι ίδιοι τόνισαν ότι η εθνικότητα του παιδιού δεν θα αποτελούσε κανένα εμπόδιο στη συνύπαρξη με το παιδί τους, ενώ πρόβαλαν τη σημασία και την αξία της προσωπικότητας και του χαρακτήρα κάθε ατόμου. Δύο μόνο γονείς εξέφρασαν την άρνησή τους στο ενδεχόμενο ανάπτυξης στενών φιλικών σχέσεων του παιδιού τους με κάποιο παιδί άλλη εθνικότητας, αναφέροντας ότι λόγω διαφορετικής κουλτούρας και νοοτροπίας δεν μπορούν να ταιριάξουν. Συγκεκριμένα, οι γονείς δηλώνουν τα εξής: «*Θα μου φαινόταν μια χαρά. Αυτό θα ήταν το τελευταίο που θα με ενοχλούσε... θα προτιμούσα δηλαδή να ήταν σωστός χαρακτήρας, καλός άνθρωπος και το τελευταίο που θα με ενοχλούσε θα ήταν η εθνικότητα*», «*Θεωρώ ότι σ' αυτό, στη φιλία παίζει ρόλο ο χαρακτήρας. Άμα το παιδί το οποιοδήποτε, οποιασδήποτε εθνικότητας ήταν καλό δεν θα με ενοχλούσε να κάνει παρέα με το παιδί μου*», «*Ίσως και ναι να με ενοχλούσε αυτό. Ίσως γιατί ο τρόπος σκέψης… διαφορετική νοοτροπία... Θεωρώ ότι δεν μπορούνε να τα βρούνε τα παιδιά και γι' αυτό δεν θα ήθελα να κάνουν στενή παρέα τα παιδιά μου*», «*Δεν θα μου άρεσε να κάνει παρέα με αλλοδαπούς γιατί δεν ταιριάζει το επίπεδο, η κουλτούρα, η νοοτροπία και όλα... δεν είναι σύμφωνα με τα δικά μας (…)*».

Παρά τη διάχυτη ανησυχία που εκφράζουν οι γονείς αναφορικά με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία και τη συνύπαρξη με τα παιδιά τους, στην ερώτηση αν η παρουσία των παιδιών αυτών έχει δημιουργήσει

προβλήματα στη σχολική κοινότητα η πλειονότητα των γονέων απάντησε αρνητικά: «*Προς το παρόν όχι. Δεν έχω ακούσει και δεν μου έχει προκύψει κάποιο πρόβλημα*», «*Όχι όχι σε μας καθόλου, φέτος από όσο ξέρω. Και στο δημοτικό δηλαδή που είχαμε σε όλο το δημοτικό παιδιά δεν είχαν δημιουργήσει κάποιο πρόβλημα*», «*Όχι όχι. Δε θεωρώ ότι... τα παιδιά είναι παιδιά δεν θεωρώ ότι δημιουργούν προβλήματα. Και στο σχολείο μας δεν είχαμε κανένα θέμα*», «*Όχι όχι ντάξει κανονικά. Μπορώ να σου πω ότι ενσωματώθηκαν. Τα Αλβανάκια έχουν ενσωματωθεί, δεν τα ξεχωρίζεις εκτός και αν μιλήσουν, αλλά ένα Συριάκι ή δύο που βλέπω ντάξει δεν, δεν υπάρχει πρόβλημα ούτε φασαρίες ούτε τίποτα*», «*Όχι όχι. Από όσο γνωρίζω δεν έχει υπάρξει κάποιο πρόβλημα*».

Λίγοι γονείς του δείγματος ανέφεραν ότι προκλήθηκαν προβλήματα στο σχολείο από την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών. Τα προβλήματα αυτά είναι, ως επί το πλείστον, τσακωμοί και φασαρίες μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών ενώ αναφέρονται και προβλήματα επιθετικότητας. Ελάχιστοι από τους γονείς δήλωσαν ότι εμπλέκονται και τα παιδιά τους σε συγκεκριμένα περιστατικά, τα οποία προκλήθηκαν από αλλοδαπούς μαθητές. Αποσπασματικά, αναφέρονται: «*Ναι από ότι έχω ακούσει έχουν δημιουργηθεί κάποια προβλήματα που φθάσανε και στον διευθυντή του σχολείου για να επιλυθούν. (...) πιο πολύ μεταξύ των παιδιών, δηλαδή τσακωμός, φασαρίες τέτοια προβλήματα. Τσακωμοί μεταξύ των παιδιών δηλαδή, μεταξύ αλλοδαπών και Ελλήνων*», «*Ναι ναι είχαν δημιουργηθεί, αλλά έφυγαν από το σχολείο για δικούς τους οικονομικούς λόγους. Αυτά τα παιδιά ήταν λίγο πιο επιθετικά, δεν μπορούσαν να παρακολουθήσουν, το σπίτι λογικό είναι να μην μπορεί να τα βοηθήσει στα μαθήματα, τα παιδιά γινόταν πιο επιθετικά και επειδή ήταν δίδυμα, θυμάμαι χαρακτηριστικά στον έναν τα δύο κορίτσια από τη Ρουμανία και δύο αγόρια από την Αίγυπτο, και ξαφνικά δηλαδή φεύγοντας ηρέμησε η τάξη... ναι υπήρχαν θέματα, άλλα ίσως να μην έχει να κάνει με τα παιδιά αυτά καθαυτά, ίσως να ήταν και το οικογενειακό περιβάλλον να μην ήταν σωστό*», «*Ναι ναι έχει δημιουργήσει και μάλιστα στο δικό μου το παιδί. Είναι ένα κοριτσάκι από την Αλβανία το οποίο δημιουργεί συνεχώς θέματα στην παρέα και στο παιδί μου. Για παράδειγμα κάνει τάχα ότι δεν την παίζουν ενώ την παίζουνε, πάει ενοχλεί την κυρία λέει ότι δεν με παίζουν, πάει παίρνει τη μία λέει ψέματα για την άλλη και θέλει να δημιουργεί μια ίντριγκα, ώστε να βγαίνει αυτή στην επιφάνεια και αυτές μετά αρχίζουνε και λένε εσύ γιατί είπες για μένα, εσύ γιατί για μένα και δημιουργείται ένα τέτοιο θέμα. Και έρχονται μετά στο σπίτι και αρχίζουν τα παρατράγουδα. Οπότε γίνονται τέτοιου είδους δηλαδή προβλήματα*», «*Ναι*

ναι. Είχανε… με το παιδί μου, τώρα δε ξέρω ακριβώς, πώς ακριβώς ξεκίνησε, είχαν μια φιλονικία μεταξύ τους, με ένα άλλο κοριτσάκι από την Αλβανία. Υπήρχαν εντάσεις αρκετές, ώσπου λύθηκε το θέμα και με την παρέμβαση των καθηγητών».

5.4 Αποδοχή Αλλοδαπών πολιτών

Εστιάζοντας στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, πέραν της σχολικής κοινότητας η οποία φαίνεται να αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας, η παρουσία των αλλοδαπών πολιτών στη χώρα μας - είτε πρόκειται για μετανάστες είτε για πρόσφυγες - προκαλεί πληθώρα συναισθημάτων και αντιδράσεων που κυμαίνονται από μια θετική έως άκρως αρνητική κλίμακα. Οι γονείς εμφανίζουν πολυποίκιλες απόψεις και αντιλήψεις, σκιαγραφώντας μια πιο ολοκληρωμένη εικόνα για τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον «Άλλο» μέσα σε μια πολύχρωμη κοινωνία.

Σχεδόν όλοι οι γονείς του δείγματος πιστεύουν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα είναι αρκετά μεγάλος σε σχέση με την έκταση και τον πληθυσμό της χώρας. Με την έλευση των προσφύγων και την παραμονή τους στην Ελλάδα, θεωρούν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών αυξάνεται συνεχώς με ραγδαίους ρυθμούς. Πιο συγκεκριμένα, γονείς αναφέρουν: «*Ε ναι ναι… Θεωρώ ότι είναι αρκετά μεγάλος σε σχέση με τον πληθυσμό της Ελλάδος, πιστεύω ότι είναι αρκετά μεγάλο το ποσοστό των αλλοδαπών στη χώρα μας*», «*Για την έκταση της χώρας θεωρώ ναι ότι είναι πολύ μεγάλος ο αριθμός των ξένων. Η Ελλάδα είναι μια μικρή χώρα, οπότε αναλογικά θα 'πρεπε να χει μικρότερο αριθμό μεταναστών και λοιπά*», «*Ο αριθμός είναι πολύ μεγάλος, είναι σε σχέση με τους Έλληνες, πάρα πολύ*», «*Ε τώρα ντάξει πιστεύω είναι… Πιστεύω ότι μια χώρα 10.000.000 έχει πολύ μεγάλο αριθμό μεταναστών. Η αναλογία νομίζω ότι είναι μεγάλη. Αλλιώς να πάνε όλοι αυτοί στη Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία που είναι πιο πολλοί και αλλιώς σε μας. Το ίδιο ισχύει και για τους πρόσφυγες, δεν μπορούν να απορροφηθούν εδώ*», «*Σίγουρα είναι πάρα πολύ μεγάλος… ειδικά τώρα με τον ερχομό των προσφύγων έχουμε μεγάλη αύξηση. Απλώς και αυτοί οι άνθρωποι δε θεωρώ ότι ήρθαν εδώ πέρα με σκοπό να μείνουν εδώ, κάποιοι σίγουρα ήθελαν να φύγουν αλλά απλώς εγκλωβίστηκαν εδώ πέρα*», «*Αν κρίνω από τότε… είναι πολύ μεγάλος ο αριθμός των αλλοδαπών στη χώρα μας, ειδικά και με τους πρόσφυγες που ήρθαν. Η ελληνική κοινωνία σαν να ασφυκτιά κάπως μου φαίνεται... θα εκραγεί με τόσο μεγάλο αριθμό μεταναστών*».

Κάποιοι από τους γονείς του δείγματος θεωρούν τόσο μεγάλο τον αριθμό των αλλοδαπών στην Ελλάδα, γεγονός που έχει ως αποτέλεσμα, κατά τη γνώμη τους, τον αφανισμό του έθνους. Δεν λείπει και η άποψη ότι η χώρα πρέπει να κλείσει τα σύνορά της, ακλουθώντας το παράδειγμα άλλων κρατών, ώστε να εμποδίσει τόσο την είσοδο επιπρόσθετων μεταναστών και προσφύγων όσο και τα προβλήματα που αυτή η είσοδος επιφέρει. Ειδικότερα, γονείς αναφέρουν: «*Είναι αρκετά μεγάλος ο αριθμός των αλλοδαπών στην Ελλάδα. Κοντεύουμε να διαβρωθούμε εμείς οι Έλληνες και να αφανιστεί το έθνος μας. Είναι πάρα πολλοί εδώ και αυξάνονται συνεχώς*», «*Είναι πάρα πολύ μεγάλος αυτός ο αριθμός και θα γίνει και τα επόμενα χρόνια, γιατί κάπου διάβαζα ότι το 2020 κάτι όχι 20… δε θυμάμαι δε θυμάμαι, ο ελληνικός πληθυσμός θα καταλήξει να είναι στα πέντε εκατομμύρια, οπότε θα κατοικηθούν και είναι μεθοδευμένα να κατοικηθούν από άλλες φυλές και άλλες εθνικότητες. Θα αφανιστεί το έθνος μας όσο έρχονται και έρχονται. Δυστυχώς…*», «*Εγώ θεωρώ ότι είναι πάρα πολύ μεγάλος και θεωρώ ότι είμαστε από τα κράτη που έχουμε τους περισσότερους και με αυτούς που βάλαμε τώρα μέσα περισσότεροι και συνεχώς περισσότεροι. Όλοι πάνε να φράξουν τα σύνορά τους και μεις τα χουμε ανοιχτά… αντί να τα κλείσουμε και μεις. Γιατί; Γιατί είναι οι επιδοτήσεις, γιατί είναι τα χρήματα… και κατά τα άλλα να έρχεται ο καθένας εδώ μέσα και σιγά σιγά να χαθούμε εμείς οι ίδιοι*».

Ελάχιστοι γονείς ανέφεραν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών στη χώρα μας δεν είναι αρκετά μεγάλος. Για την ακρίβεια θεωρούν ότι η αναλογία μεταξύ Ελλήνων και αλλοδαπών είναι μεγάλη ενώ αναφέρουν τα ΜΜΕ ως ένα παράγοντα που τροφοδοτεί και ενισχύει την άποψη ότι ο αριθμός των αλλοδαπών στη χώρα μας έχει μεγάλες διαστάσεις: «*Να σας πω. Δεν μου φαίνεται μεγάλος ο αριθμός. Μεγάλος σε σχέση με τον πληθυσμό μας; Νομίζω ότι δεν είναι, όχι δε θεωρώ ότι είναι αρκετά μεγάλος ο αριθμός των αλλοδαπών στη χώρα*», «*Πιστεύω ότι δεν είναι και τόσο μεγάλος όσο έχει παρουσιαστεί από τα ΜΜΕ. Θεωρώ δηλαδή ότι τα ΜΜΕ παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερο τον αριθμό από ότι είναι στην πραγματικότητα. Προσωπικά θεωρώ τον αριθμό των αλλοδαπών στην Ελλάδα φυσιολογικό*».

Η παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα προκαλεί ως επί το πλείστον αρνητικές εντυπώσεις και συναισθήματα στους γονείς του δείγματος. Η πλειονότητα των γονέων κατακλύζεται από ανησυχία, φόβο και έντονη δυσαρέσκεια αναφορικά με την παρουσία των μεταναστών στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, ενοχλούνται από την παρουσία αλλοδαπών στην ελληνική κοινωνία, αντιμετωπίζοντας μεγάλη δυσκολία αποδοχής της υφιστάμενης κατάστασης. Σύμφωνα με τους γονείς, η

πρόκληση των αρνητικών συναισθημάτων για τους αλλοδαπούς πολίτες οφείλεται σε ορισμένους παράγοντες. Βασικό παράγοντα αποτελεί το γεγονός των οξυμένων προβλημάτων που δημιουργούνται στην κοινωνία από τον ερχομό και την παρουσία των μεταναστών, αλλά και των προσφύγων, στην Ελλάδα.

Το κυριότερο πρόβλημα είναι η αύξηση της εγκληματικότητας και της βίας, η οποία αυτόματα μειώνει το αίσθημα ασφάλειας και προστασίας των Ελλήνων πολιτών: «*(...) διάφορα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στη χώρα... Τώρα ίσως ακόμη και εγκλήματα, αύξηση της εγκληματικότητας. Ίσως μας φαίνεται πιο πολύ γιατί ακούμε πιο πολύ και στα μέσα και γενικώς ότι αλλοδαπός έκανε κάτι…*», «*(…) και ότι ήρθαν στη χώρα μας μαζί με κάποιους αλλοδαπούς που είχαν ανάγκη και κάποιοι οι οποίοι δεν είχαν και τα καλύτερα στοιχεία, οπότε δημιουργούνται κάποια προβλήματα στην κοινωνία μας όπως κλοπές, παραβατικές συμπεριφορές που μας δημιουργούν προβλήματα και μας αφήνουν άσχημη εντύπωση γι' αυτούς*», «*Τα αισθήματα που προκαλούνται δεν είναι… δεν είναι καθόλου καλά. Θα προτιμούσα να μην συνέβαινε όλο αυτό το γεγονός με τους μετανάστες (...) να έχουμε και μείς προστασία γιατί υπάρχουν πολλοί μετανάστες εγκληματίες, κλέφτες. Φοβάσαι δηλαδή με αυτό το πράγμα. Ειδικά στην Αθήνα στο κέντρο τα πράγματα είναι ακόμη πιο δύσκολα από ότι ξέρω…*», «*(...) Είναι όμως και άλλοι άνθρωποι που έρχονται από χώρες που έχουν πολύ άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Αυτοί ζουν οι άνθρωποι σαν σκλάβοι. Δεν έχω πρόβλημα οι άνθρωποι να βρεθούν σε μια καλύτερη κατάσταση, αλλά θα προτιμούσα αυτό να γίνει στη χώρα τους. Δηλαδή μου φαίνεται παράξενο να σηκωθούν όλοι να φύγουν και ο καημός τους ο μεγάλος να πάνε στην Ευρώπη, δηλαδή το πρόβλημα δε θα λυθεί αν θα φύγουν όλοι να πάνε στην Ευρώπη, γιατί και στην Ευρώπη που έρχονται δεν είναι ότι τελικά φτιάχνουν… φτιάχνουν τις συνθήκες διαβίωσης, αλλά δεν είναι και οι καλύτερες. Δηλαδή, δημιουργώντας γκέτο σε μια περιοχή που επόμενο είναι να αυξηθεί η εγκληματικότητα, ναρκωτικά, βία και διάφορα τέτοια... αυτό εντάξει αρνητικά αισθήματα προκαλεί, γιατί πιστεύω είναι μεγάλος και ο αριθμός. Ασφάλεια για τους πολίτες δεν υπάρχει…*», «*(...) κάποιες ανησυχίες ναι, για την αύξηση της εγκληματικότητας που ούτως ή άλλως έχει συμβεί και αυτό έχει να κάνει με το ότι πολλοί από αυτούς για βιοποριστικούς λόγους καταφεύγουν εκεί. Δεν παύει όμως να είναι ένα σοβαρό θέμα που επηρεάζει την καθημερινότητά μας*».

Ένα άλλο σημαντικό πρόβλημα που προκύπτει από τον ερχομό των μεταναστών και των προσφύγων στη χώρα, σύμφωνα με τις απόψεις των γονέων, είναι η διατήρηση της καθαριότητας και η μετάδοση ασθενειών και νοσημάτων.

Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι εγκυμονούν κίνδυνοι για την υγεία των παιδιών τους: «*(…) Ντάξει είναι ένα θέμα. Με ανησυχεί από την άποψη ας πούμε σαν γονιός για ασθένειες, αν έχουν εμβολιαστεί τα παιδιά. Δυστυχώς το ελληνικό κράτος δεν μπορεί να, να εμβολιαστούν τα παιδιά αυτά που δεν έχουν εμβολιαστεί. Οι συνθήκες υγιεινής δεν είναι οι καλύτερες σε αυτούς τους ανθρώπους, οπότε προκύπτουν θέματα υγείας και ασθενειών…*», «*(…) Εεε το ότι στις δομές στις οποίες φιλοξενούνται δεν υπάρχει καθαριότητα, δεν υπάρχει περίθαλψη που θα έπρεπε να υπάρχει, αυτό προκαλεί κινδύνους για τη μετάδοση ασθενειών στα παιδιά μας ή και σε μας γενικότερα…*», «*Πιστεύω ότι έχουν δημιουργηθεί κάποια προβλήματα από τον ερχομό των μεταναστών, όπως κλοπές και θέματα υγείας και τέτοια (…)*».

Παράλληλα, έντονος είναι ο προβληματισμός σχετικά με τη συνέχιση του αναλλοίωτου ελληνικού έθνους και πολιτισμού. Κάποιοι γονείς υποστηρίζουν ότι η αδιάκοπη εισροή των αλλοδαπών στη χώρα έχει ως αποτέλεσμα τη σταδιακή σήψη του πολιτισμού: «*Στην αρχή ζοριστήκαμε με την είσοδό τους, χωρίς να ξέρω για ποιο λόγο… προσπαθούμε να το συνηθίσουμε σιγά σιγά βέβαια, απλώς με ζορίζει γιατί θέλω να είμαστε εμείς περισσότεροι αυτό. Θέλω να διατηρηθούμε περισσότεροι, να μη μας κλείσουνε, να μη μας σβήσουν, αυτό είναι που με φοβίζει… να μη μας σβήσουν σαν λαό. Γιατί δεν είμαστε και πάρα πολύ μεγάλη χώρα, δεν έχουμε μεγάλο πληθυσμό. Αν έρχονται συνέχεια αλλοδαποί και γίνει... φοβάμαι ότι δεν θα κρατήσουμε τα ήθη και τα έθιμά μας, θα αλλοιωθεί ο πολιτισμός μας. Αυτό είναι*», «*Τα αισθήματα δεν είναι τόσο καλά... γιατί κάποια στιγμή θα φτάσουν να είναι περισσότεροι από εμάς τους Έλληνες, οπότε αυτό δεν είναι και τόσο καλό. Θα χαθούν τα ήθη και έθιμα, οι παραδόσεις μας. Θα πάψουμε να υπάρχουμε ως έθνος*», «*(…) Θεωρώ ότι δεν γίνεται τυχαία όλο αυτό το πράγμα, ότι κάτι… κάπως θα εξελιχθεί αργότερα πιστεύω. Θα εξελιχθεί αρνητικά για εμάς για τη χώρα μας και για τους Έλληνες γενικότερα. Στον τομέα της θρησκείας και των παραδόσεών μας, όλα αυτά... είναι που είναι όλη η κοινωνία μας γενικότερα διαβρωμένη φαντάσου και όλους αυτούς τους ξένους που έχουν μπει εδώ μέσα… και φασαρίες πιθανόν να έχουμε και εξάλειψη της θρησκείας, του πολιτισμού…*».

Λιγότεροι είναι οι γονείς του δείγματος οι οποίοι αναφέρουν ότι με την είσοδο των μεταναστών στη χώρα μειώθηκαν οι θέσεις εργασίας για τους Έλληνες και αυξήθηκε η ανεργία: «*(…) και για τους οικονομικούς μετανάστες, όπως τα άτομα από την Αλβανία γιατί και εκείνοι φύγανε και ήρθαν σε μια χώρα τότε που ήμασταν καλύτερα και οικονομικά... βρήκαν δουλειά... βέβαια εντάξει ίσως για τη χώρα μας ήταν κάπως δύσκολο αυτό γιατί και οι θέσεις εργασίας μειώθηκαν για τους Έλληνες,*

πήγαν αλλοδαποί με πιο φθηνά εργατικά χέρια... όλα αυτά είχαν κάποιες αρνητικές επιπτώσεις στη χώρα μας», «*(…) Σαν κράτος ήρθαμε πιο πίσω, έχουν πέσει οι μισθοί στην Ελλάδα, Έλληνες έχουν χάσει τη δουλειά, ερχόταν αυτοί με πιο φθηνά εργατικά χέρια, δηλαδή ένας Έλληνας μπορεί να πάει να δουλέψει π.χ. με 40 ευρώ, ένας Αλβανός θα πάει να δουλέψει με 20 ευρώ. Τα 20 ευρώ δεν θα τα δώσει στο ελληνικό κράτος, θα τα μαζέψει να τα στείλει στην Αλβανία που το γνωρίζουμε πολύ καλά ότι αυτό συμβαίνει. Και οι περισσότεροι Αλβανοί που ξέρω, και από τη δουλειά του άντρα μου, έρχονται δούλευαν οικοδομή, δούλευαν 6 μήνες, μάζευαν τα χρήματα, τα έστελναν Αλβανία, μπαίναν άλλους 6 μήνες ταμείο ανεργίας και ήταν μέσα στην Αλβανία, καθόταν και το ελληνικό κράτος τους έβαζε τα χρήματα στην τράπεζα. Δεν υπήρχε δηλαδή όφελος για το ελληνικό κράτος (…)*». Υπάρχει και η άποψη ότι οι μετανάστες απασχολούνται κυρίως στη μαύρη εργασία, ζημιώνοντας το ελληνικό κράτος από τη μία και απολαμβάνοντας τις δωρεάν κοινωνικές παροχές από την άλλη: *«(…) Το κακό με αυτούς είναι ότι οι περισσότεροι από αυτούς κάνουν μαύρες δουλειές. Εμείς πληρώνουμε τη φορολογία και αυτοί απολαμβάνουν τα κοινωνικά τα… όλα αυτά τέλος πάντων που τους δίνει το κράτος δωρεάν ξέρω γω κάρτες σίτισης, επιδόματα κοινωνικής αλληλεγγύης και όλα αυτά. Πιστεύω ότι είναι τελικά οι μοναδικοί που μπορούν και τα απολαμβάνουν όλα αυτά και όχι εμείς*».

Η οικονομική κρίση αποτελεί έναν εξίσου σημαντικό παράγοντα στην αρνητικά διαμορφωμένη άποψη της πλειοψηφίας των γονέων του δείγματος σχετικά με τους μετανάστες, αλλά και με τους πρόσφατα ερχόμενους πρόσφυγες. Αρκετοί γονείς θεωρούν ότι η υπάρχουσα οικονομική κατάσταση της χώρας, με την αύξηση της ανεργίας και την έλλειψη πόρων, οδηγεί σε αρνητικά αισθήματα για τους αλλοδαπούς πολίτες, οι οποίοι δεν είναι δυνατό να απορροφηθούν στον εργασιακό τομέα, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται περεταίρω δυσκολίες και προβλήματα. Χαρακτηριστικά, αναφέρουν: «*(…) βεβαία αυτό τώρα το λέω γιατί στην κατάσταση που βρίσκεται η χώρα μας, υπάρχει οικονομική κρίση… υπάρχει επιβάρυνση και από το προσφυγικό... και εντάξει θεωρώ ότι υπάρχει κάποιο πρόβλημα και ένα θέμα για τη χώρα μας, κυρίως επειδή βρισκόμαστε σε αυτήν την οικονομική κρίση. Ο κόσμος το βλέπει αρνητικά... λόγω της κρίσης γιατί δεν υπάρχουν θέσεις εργασίας δεν δεν... και φαίνεται αρνητικά όλο αυτό. Δηλαδή και γω όπως είπα το βλέπω πιο πολύ έτσι αρνητικά*», «*Εεε πρώτον είναι, επειδή έρχονται σε μια άσχημη στιγμή για μας στην Ελλάδα… Στην Ελλάδα δηλαδή υπάρχει μια κρίση, οικονομική κρίση. Αυτοί οι άνθρωποι δεν έχουν δουλειές αναγκαστικά να βρουν, οπότε αναγκαστικά το πρώτο*

συναίσθημα που υπάρχει είναι φόβος. Αυτός ο άνθρωπος αν κάποια στιγμή πεινάσει δε θα κοιτάξει.. ή πεινάσει το παιδί του θα κοιτάξει από δίπλα να κλέψει και τα λοιπά από την στιγμή που δεν του δίνεται κάτι. Οπότε όλο αυτό προκαλεί έτσι φόβο και μια αρνητική αίσθηση...», «*Προκαλεί φόβο σίγουρα λόγω της οικονομικής κρίσης. Εάν δεν υπήρχε η οικονομική κρίση και υπήρχαν δουλειές να απασχολήσουν όλο αυτό τον κόσμο, δεν θα υπήρχε πρόβλημα. Το γεγονός ότι υπάρχει κρίση οικονομική και δεν μπορούν αυτοί οι άνθρωποι να εργαστούν κάπου, αυτό αυτόματα τους φέρνει σε δύσκολη θέση οπότε κάποια στιγμή θα αντιδράσουν, θα τα βάλουν με το ελληνικό κράτος που δεν μπορεί να τους απορροφήσει σε εργασία, απ' την άλλη είναι και οι ίδιοι οι Έλληνες που είναι άνεργοι και δεν μπορούν να βρουν εργασία και όλο αυτό θα δημιουργήσει σίγουρα πρόβλημα*», «*(...) Απλώς θεωρώ ότι στη σημερινή κατάσταση της χώρας μου και οικονομική και πολιτισμική και κοινωνική είναι δύσκολο. Δεν μπορούμε τώρα, προ κρίσης θα το έβλεπες πιο ευχάριστα. Τώρα δυσκολεύεσαι εσύ σαν Έλληνας βλέπεις ότι δεν υπάρχουν πόροι... και γενικά τώρα στην κοινωνία βλέπεις ότι δεν υπάρχουν δουλειές, πού θα απορροφηθούν όλοι αυτοί οι άνθρωποι, πού θα δουλέψουν, τί θα παράγουν; Και οι πρόσφυγες και οι μετανάστες που έρχονται τα τελευταία χρόνια από οπουδήποτε, δεν κάνουν τίποτε. Τώρα τίποτα δεν κάνουν, οι περισσότεροι Αλβανοί έχουν γυρίσει μέσα (...) Ντάξει πιστεύω ότι στην παρούσα φάση η Ελλάδα δεν αντέχει αυτό το κύμα το μεταναστευτικό και προσφυγικό, δεν το αντέχει*», «*(...) ήδη εμείς έχουμε πρόβλημα σαν εθνικότητα, ήδη έχουμε πρόβλημα εμείς σαν κράτος, έχουμε οικονομική κρίση. Δεν μπορούμε να απορροφήσουμε και όλους αυτούς μετανάστες και πρόσφυγες…*».

Μια μερίδα γονέων εκφράζει ανησυχίες και προβληματισμούς ως προς τον τρόπο ομαλής συνύπαρξης Ελλήνων και αλλοδαπών πολιτών ενώ, παράλληλα, τονίζει το πλήθος τους καθώς και τις ελλιπείς συνθήκες και υποδομές για την ομαλή ένταξή τους: «*Σίγουρα προκαλεί ανησυχία για το τι θα γίνει στη χώρα με όλους αυτούς τους ανθρώπους, οι οποίοι δυστυχώς είναι σε άθλιες συνθήκες αυτή τη στιγμή, και το πώς θα μπορέσουμε να συνυπάρξουμε όλοι μαζί… είναι δύσκολο δεν μπορούμε να ξέρουμε πως θα συνεχίσει η κατάσταση και πως θα καταλήξει, ειδικά με τον αυξανόμενο αριθμό. Το μέλλον θα δείξει*», «*Εντάξει μετανάστες... και οι δικοί μας οι παππούδες έχουν πάει μετανάστες και ντάξει δεν έφυγαν γιατί το ήθελαν έφυγαν εξ ανάγκης οι άνθρωποι, αλλά δεν υπάρχουν οι κατάλληλες υποδομές για να τους απορροφήσουμε και είναι πάρα πολλοί. Αυτό με προβληματίζει, με ανησυχεί πάρα πολύ και δεν ξέρω που θα καταλήξει*», «*Επειδή νομίζω ότι ήρθε πολύ μεγάλος αριθμός,*

ειδικά πρόσφατα με τους πρόσφυγες, και η χώρα μας δεν ήταν έτοιμη να δεχτεί τον αριθμό αυτό και δεν υπήρχαν κατάλληλες δομές, μάς προκαλεί αρνητικές εντυπώσεις, αρνητικά συναισθήματα για την ύπαρξή τους εδώ και μας ανησυχεί (...)», «*Μου προκαλεί λίγη ανησυχία για να πω την αλήθεια, γιατί είναι αρκετά μεγάλος ο αριθμός ήδη και θα αυξηθεί περισσότερο και δεν μπορούμε να ξέρουμε… ίσως να είναι δύσκολη η συνύπαρξη (...)*», «*Γενικά δεν έχω πρόβλημα με τους μετανάστες αν ήταν ένας αριθμός μικρός, ο οποίος θα μπορούσε να γίνει αποδεκτός, να απορροφηθούν από τη χώρα μας και να ενταχθούν. Αλλά ήταν κάτι το οποίο έγινε πολύ βίαια και γι' αυτούς και για μας, και όταν πρωτοήρθαν οι μετανάστες και τώρα με τους πρόσφυγες. Δεν υπάρχουν… αν δεν ενταχθούν κάπως θα έχουμε προβλήματα (...)*».

Αρκετοί γονείς του δείγματος επισημαίνουν τη δυσλειτουργία του κράτους και των μηχανισμών του καθώς και την ανυπαρξία οργάνωσης όσον αφορά το μεταναστευτικό και το προσφυγικό ζήτημα. Συγκεκριμένα, οι γονείς θεωρούν ότι το κράτος δεν παρέχει τις κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε να εξασφαλίσει τις ανάγκες τόσο των Ελλήνων πολιτών όσο και των αλλοδαπών, με αποτέλεσμα τα προβλήματα να αυξάνονται συνεχώς και να δημιουργείται μια δυσμενής εικόνα για μετανάστες και πρόσφυγες. Τονίζεται, ταυτόχρονα, ο αναγκαίος και ουσιώδης χαρακτήρας της συμβολής του κράτους στην κοινωνική ένταξη των αλλοδαπών πολιτών. Ειδικότερα, οι γονείς αναφέρουν: «*(...) θεωρώ δηλαδή ότι είναι ευθύνη πολλών φορέων. Κύρια ευθύνη έχει και το κράτος που δυστυχώς δεν βοηθάει πολύ. Αν ήταν δηλαδή πιο ομαλή η ένταξή τους και δεν ήταν τόσο βίαιη, ίσως ήταν αλλιώς τα πράγματα και γι' αυτούς πιο εύκολα και για μας ώστε να τους δεχτούμε (...) Πρέπει να γίνει προσπάθεια εκ μέρους του κράτους και εκ μέρους μας βέβαια…*», «*(...) θα πρέπει και το κράτος να βοηθήσει ώστε να γίνουν ορισμένα πράγματα για να υπάρχει καλύτερη οργάνωση και για μας και γι' αυτούς (...) να κάνει καλύτερη... πιο οργανωμένη την έλευση αυτών των ξένων από διάφορους τόπους, να πάνε αυτοί που θέλουν εκεί που θέλουν και να μην τους έχουμε εδώ πέρα με όλα τα προβλήματα και λοιπά…*», «*(...) Παρ' όλα αυτά, άμα και το κράτος βοηθήσει ουσιαστικά και όλοι μαζί.. θα μπορέσουμε να ζήσουμε αρμονικά. Αν το κράτος φροντίσει για την ένταξή τους και περιορίσει κάπως όλα αυτά τα ζητήματα που είπα τότε η κατάσταση ίσως βελτιωθεί*», «*(...) δεν δίνει λύση στο πρόβλημα. Δηλαδή πιστεύω και σαν πολιτεία πρέπει κάτι να κάνει, που κάνει βέβαια με αυτά τις ΜΚΟ που έχουν γίνει για τους πρόσφυγες κυρίως. Πιστεύω ότι αυτοί δηλαδή είναι σε καλύτερη μοίρα πολλές φορές από τους μετανάστες, γιατί αυτοί ίσως ζουν ακόμα χειρότερα…*», «*Αν ήταν κάποια πράγματα πιο μεθοδικά, γιατί και εμείς σαν λαός*

πήγαμε μετανάστες κάπου αλλού αλλά εκεί υπήρχαν συγκεκριμένες γραμμές που έπρεπε να ακολουθήσουν, είτε θείοι μας, είτε γονείς μας είτε κάποιοι από μας ακολουθούσαμε κάποια γραμμή, δηλαδή δεν μπορούσαμε να παρεκκλίνουμε... τώρα υπάρχει ασυδοσία και αυτό έχει να κάνει και με την ελληνική κοινωνία, ό,τι βλέπουν κάνουν. Θα μπορούσαν να είναι καλύτερα τα πράγματα και για αυτούς να προσαρμοστούν αλλά και εμείς να τους δεχτούμε έτσι πιο καλά αν... υπήρχαν υποδομές και αν εμείς ως Έλληνες και ως κράτος ήμασταν λίγο πιο οργανωμένοι και ξέραμε ουσιαστικά τι θέλουμε. Δηλαδή, θέλουμε να τους εκμεταλλευτούμε από τη μια μεριά να μας κάνουν τις δουλειές που δεν θέλουμε, απ' την άλλη μεριά θέλουμε και να εξαφανιστούν, οπότε δεν είναι… πρέπει το κράτος κυρίως να αναλάβει την ευθύνη του». Ορισμένοι γονείς, πέραν από την αναγκαιότητα της συμβολής του κράτους στην ένταξη των μεταναστών, τονίζουν ακόμα τη σημασία της επιθυμίας και της προσπάθειας των ίδιων να ενταχθούν και να προσαρμοστούν στην ελληνική κοινωνία: «*Σημαντικό απλά ότι πρέπει να γίνει προσπάθεια από όλες τις πλευρές και από εμάς αλλά και από τους μετανάστες που ζουν εδώ να ενταχθούν και να συμμορφώνονται με τα δικά μας δεδομένα. Να προσπαθήσουν να προσαρμοστούν στις συνθήκες μας όσο καλύτερα γίνεται και να μην εναντιώνονται ας το πούμε έτσι στον δικό μας τρόπο ζωής…*», «*(…) αλλά όμως θα πρέπει και αυτοί να κάνουν κάποιες υποχωρήσεις… να προσαρμοστούν εδώ χωρίς να δημιουργούν προβλήματα σε μας και τα παιδιά μας. Αν δεν θέλουν, τότε δεν υπάρχουν και πολλές λύσεις, ας πάνε κάπου αλλού…*».

Αξίζει να σημειωθεί ότι ένα μικρό μέρος των γονέων του δείγματος αντιδιαστέλλει τους μετανάστες από τους πρόσφυγες, εκφράζοντας πιο έντονη ανησυχία και δυσαρέσκεια για την είσοδο των προσφύγων στη χώρα, αντιμετωπίζοντας αρκετά μουδιασμένα και επιφυλακτικά το γεγονός αυτό. Σημειώνουν, επιπροσθέτως, ότι οι μετανάστες προϋπήρχαν στην ελληνική κοινωνία και έχουν ενσωματωθεί ως ένα βαθμό, παρά τις όποιες αρνητικές αντιδράσεις. Ο πρόσφυγας αντιμετωπίζεται από τους γονείς ως μια ξεχωριστή οντότητα που προκαλεί συναισθήματα έντονης αποδοκιμασίας και ενόχλησης, διότι εισβάλει βιαία στη χώρα μας, δεν δύναται να προσαρμοστεί στην ελληνική κοινωνία και συγχρόνως «κουβαλάει» μια άκρως διαφορετική πολιτισμική ταυτότητα. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς αναφέρουν: «*(…) Αν ήταν πιο ομαλή η εισροή τους στη χώρα και δεν ήταν τόσο βίαιη, γιατί στην ουσία βίαια ήρθαν, νομίζω ότι θα ήταν καλύτερα τα πράγματα. Τώρα μας ξενίζει λίγο η παρουσία τους και μας ενοχλεί. Το θεωρώ λογικό γιατί αυτοί οι άνθρωποι ανήκουν σε μια άλλη κατηγορία, έχουν διαφορετική νοοτροπία και θρησκεία*

που δύσκολα θα ενταχθούν πλήρως στην Ελλάδα. Και δεν ξέρω και αν θέλουν να ενταχθούν…», «(…) αλλά πιστεύω οι μετανάστες που έχουν έρθει από την Αλβανία θέλοντας και μη έχουν πια εγκλωβιστεί στο δικό μας σύνολο, δηλαδή έχουν βρει δουλειά, έχουν βρει σπίτι οπότε έχουν προσαρμοστεί στην καθημερινότητά μας, ενώ αυτοί που έχουν έρθει τώρα, οι πρόσφυγες, κάτι ξεχωριστό τους θεωρούμε, γι' αυτό ίσως και τους βλέπουμε και πιο απομακρυσμένα και πιο αρνητικά ίσως», «Δεν μου είναι καθόλου ευχάριστη όλη αυτή η παρουσία των μεταναστών και ειδικά και τον τελευταίο χρόνο με τους Σύριους πρόσφυγες και όλα αυτά. Θεωρώ ότι με τους πρόσφυγες έχει ξεφύγει το πράγμα και πάμε από το κακό στο χειρότερο. Δεν υπάρχει τίποτε κοινό και το βασικό πιστεύω είναι η θρησκεία. Όλο αυτό θα εξελιχθεί σίγουρα αρνητικά για εμάς…», «Και οι δικοί μας οι Έλληνες πήγαν μετανάστες εκείνα τα χρόνια στη Γερμανία, πήγαν, δούλεψαν, έμαθαν τη γλώσσα, λειτούργησαν διαφορετικά. Δεν πήγαν οι χιλιάδες όπως μας τους φέρνουν τώρα τους πρόσφυγες, γιατί παίρνουν τα χρήματα αυτά που παίρνουν. Όσον αφορά τους μετανάστες αυτοί προϋπήρχαν. Έχουν ενταχθεί πλέον στη ζωή μας, τους συνηθίσαμε. Πως είχαν ανοίξει τότε τα σύνορα και είχαν μπει πάρα πολλοί Αλβανοί. Δυσκολευτήκαμε, ζοριστήκαμε, ενταχθήκαν… κάπου όμως είχαμε ίσως και κάποια κοινά γιατί οι περισσότεροι ήταν Βορειοηπειρώτες. (…) δεν είναι κακό το να έρθουν όπως και μεις πηγαίναμε σε άλλες χώρες για να δουλέψουμε, όπως μπορούν να πάνε Αυστραλία π.χ. Έλληνες έτσι να ρθουν και σε μας, αλλά από κει και πέρα άλλο να γίνεται για κάποιο λόγο, άλλο να έρθει κύμα ολόκληρο, άλλο να γίνει αυτός ο χαμός που γίνεται τώρα με τους πρόσφυγες, γιατί βλέπουμε σιγά σιγά να επέρχεται η καταστροφή. Είναι δεδομένο πλέον αυτό. (…) το ελληνικό κράτος τους δίνει χίλιες δυο άλλες επιδοτήσεις και δεν μπορώ να καταλάβω για ποιο λόγο να τις δίνει. Βλέπεις έναν άνθρωπο έξω άστεγο και βλέπεις όλους τους πρόσφυγες να τους έχουν φτιάξει τα σπίτια που να μπαίνεις μέσα να πατάς ένα φως και να σου ανάβουν όλα ηλεκτρικά. Και οι δικοί μας οι άνθρωποι άστεγοι και να μην τους έχει μαζέψει κανένας. Ο άλλος στο νοσοκομείο άστεγος και φτάσαμε σε ένα σημείο να μην έχει αυτός ο άνθρωπος σπίτι και να έχουν οι πρόσφυγες. Το άλλο ακούγαμε στις ειδήσεις δίπλα ήταν ο άστεγος μαζί με την κόρη του και δίπλα ήταν ο καταυλισμός των προσφύγων και δεν τον άφηναν να μπουν μέσα… ήδη έχουμε τόσα προβλήματα σαν χώρα. Δεν γίνεται να έχουμε και όλους αυτούς εδώ πέρα. Πέραν του ότι είναι διαφορετική η θρησκεία. Πώς θα ενσωματωθούν εδώ; Θα μπορούσαν να πάνε σε κάποια άλλη χώρα».

Ορισμένοι γονείς του δείγματος παραδέχονται ξεκάθαρα ότι υπάρχει ρατσισμός και ξενοφοβία απέναντι στους αλλοδαπούς πολίτες της χώρας μας. Θεωρούν ότι το σύνολο της κοινωνίας, αλλά και οι ίδιοι ως ένα βαθμό, διακατέχονται από στερεότυπα που οδηγούν σε προκατειλημμένες και ξενοφοβικές συμπεριφορές. Αποσπασματικά, αναφέρουν: «*(…) Από ότι παρατηρώ όμως μέσα στην κοινωνία υπάρχει ρατσισμός μεταξύ των ατόμων και μάλιστα πολύ έντονος… από μεριάς των Ελλήνων πολύ έντονος ρατσισμός, πολύ έντονος και φαίνεται. Ίσως όλοι να τους αντιμετωπίζουμε πιο επιφυλακτικά και καμιά φορά αρνητικά, αλλά ντάξει μέχρι ενός σημείου… δεν θα καταφύγουμε σε ακραίες συμπεριφορές. Βέβαια συμβαίνουν δυστυχώς και αυτά…*», «*(…) πρέπει και εμείς βέβαια να τους δεχτούμε χωρίς να είμαστε προκατειλημμένοι. Γιατί όσο να 'ναι προκατάληψη υπάρχει το βλέπουμε, αλλά αν προσπαθήσουμε και μεις και αυτοί ίσως βελτιωθούν τα πράγματα*», «*(…) οι νέες γενιές, οι γενιές οι δικές σας ας πούμε, που έχετε μεγαλώσει με παιδιά από την Αλβανία είναι πιο εύκολο να το δεχτείτε και να κατακρίνετε κάποιες σκέψεις δικές μας. Ότι υπάρχει ξενοφοβία, υπάρχει γενικώς στις άλλες γενιές, σε εσάς ίσως λιγότερο. Έτσι νομίζω... ντάξει και πίσω από κάθε νέο υπάρχει μια οικογένεια, όμως ως επί το πλείστον θεωρώ ότι εμείς είμαστε πιο συντηρητικοί και γι' αυτό ίσως να μην έχουμε αποδεχτεί κάποια πράγματα*».

Πολύ λίγοι είναι οι γονείς του δείγματος, οι οποίοι έχουν μια διαφορετική οπτική και διακατέχονται αμιγώς από θετικά συναισθήματα όσον αφορά την ύπαρξη μεταναστών και προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. Όπως αναφέρουν, οι μετανάστες ήρθαν στην Ελλάδα για να χτίσουν ένα καλύτερο μέλλον, γεγονός που δεν ζημιώνει την ελληνική κοινωνία. Θεωρούν ότι οι μετανάστες είναι απαραίτητοι για την Ελλάδα και συνέβαλαν στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Προτείνουν να επικρατήσει η αλληλεγγύη και ο σεβασμός, ώστε να συμβιώσουν όλοι οι πολίτες ειρηνικά εντός κοινωνικού πλαισίου, ενώ γίνεται αντιστοιχία της σημερινής κατάστασης με τη μετανάστευση των Ελλήνων πολιτών σε άλλα κράτη. Χαρακτηριστικά σημειώνεται: «*Ε ντάξει δεν έχω αρνητικά αισθήματα... θετικά είναι τα αισθήματα. Δεν με ενοχλεί που έχει και τόσο μεγάλο ποσοστό αλλοδαπών. Δεν θεωρώ ότι είναι κάτι κακό για τη χώρα, απλώς ήρθαν για ένα καλύτερο μέλλον. Πρέπει όλοι να βοηθήσουμε και να στηρίξουμε αυτούς τους ανθρώπους και να φερθούμε με σεβασμό. Και κυρίως στους πρόσφυγες που έχουν περάσει πολύ δύσκολες καταστάσεις*», «*Δεν μου προκαλεί κανένα αίσθημα ότι θέλω να φύγουν... αυτό το ακραίο. Ότι θέλω να τους διώξουμε και τέτοια σε καμία περίπτωση. Δεν το βλέπω έτσι.*

Θεωρώ ότι όταν πρωτοήρθαν, υπήρχε ένα μεγάλο ρεύμα που ήρθε και βοήθησε μπορώ να πω εκείνη την εποχή την πατρίδα και οικονομικά και αυτό είναι πολύ βασικό. Έκαναν δουλειές τις οποίες οι Έλληνες δεν ήθελαν. Τώρα… πρέπει να… καταβάλουμε προσπάθεια και μεις και το κράτος ώστε να υπάρχει οργάνωση και να μην είναι στο περιθώριο. Γιατί και μεις, κάποιοι από μας προέρχονται από οικογένειες που υπήρξαν μετανάστες και έτσι μπορούμε να καταλάβουμε πώς νιώθουν», «*Σίγουρα είναι ένα πρόβλημα καταρχήν για τους ίδιους που εξαναγκάζονται και έρχονται εδώ στη χώρα μας, φεύγουν από τις εστίες τους λόγω πολέμου ή λόγω κακών οικονομικών συνθηκών που υπάρχουν στα κράτη τους. Έρχονται εδώ και πολλές φορές ζουν επίσης κάτω από αντίξοες συνθήκες. Από κει και πέρα είναι ένα πρόβλημα που σίγουρα χρήζει αντιμετώπισης συλλογικής από όλη την ευρωπαϊκή ένωση και σε τελική ανάλυση πρέπει όλοι μας να κάνουμε υπομονή γιατί προερχόμαστε από μια χώρα που και εμείς γευτήκαμε τη μετανάστευση των παππούδων μας, των πατεράδων μας. Πρέπει να σεβόμαστε και αυτούς τους ανθρώπους χωρίς να καταφεύγουμε σε ακραίες συμπεριφορές. Έτσι πρέπει να κινηθούμε*».

Όσον αφορά την παραμονή ή μη των αλλοδαπών μεταναστών που ζουν μόνιμα στη χώρα μας, οι απόψεις των γονέων ποικίλουν, χωρίς να εμφανίζεται συνολική αποδοχή. Κάποιοι γονείς του δείγματος θεωρούν ότι οι μετανάστες πρέπει να παραμείνουν στην Ελλάδα, γεγονός που κανείς δεν έχει δικαίωμα να το αποτρέψει. Πιο συγκεκριμένα, πιστεύουν ότι δεν υπάρχει λόγος απέλασης των μεταναστών, εφόσον οι άνθρωποι αυτοί επιθυμούν την παραμονή τους στη χώρα μας, εργάζονται και έχουν δημιουργήσει οικογένεια, θέτοντας συνεπώς τα θεμέλια για ένα πρόσφορο μέλλον. Τονίζουν, επίσης, ότι οι περισσότεροι μετανάστες έχουν ενταχθεί στο κοινωνικό σύνολο, όντας πολλά χρόνια στην Ελλάδα, δημιουργώντας συναισθηματικούς δεσμούς με τη χώρα. Χαρακτηριστικά αναφέρουν: «*Εεε ντάξει ναι να παραμείνουν δεν υπάρχει κάποιο πρόβλημα… Αφού ζουν μόνιμα και έχουν εδώ τις δουλειές τους ίσως και την οικογένειά τους και λοιπά ας μείνουν, σαφώς και να παραμείνουν*», «*Νομίζω ναι πρέπει… από τη στιγμή που οι ίδιοι το θέλουν δεν έχουμε δικαίωμα να τους διώξουμε γιατί ήρθαν για ένα καλύτερο μέλλον. Αφού είναι χρόνια εδώ και εργάζονται φαντάζομαι ότι τη θεωρούν δεύτερη πατρίδα την Ελλάδα, οπότε μπορούν να παραμείνουν*», «*Ναι γιατί... κάποιοι έχουν και την ελληνική υπηκοότητα, έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα, δεν υπάρχει κάποιος λόγος να φύγουν. Μένουν καιρό στην Ελλάδα έχουν τη ζωή τους εδώ, οπότε λογικό είναι να παραμείνουν εδώ πέρα, όπως και οι δικοί μας στη Γερμανία. Θα ήταν άδικο να τους διώξουν*», «*(…) Τώρα οι*

περισσότεροι άμα έχουν πάνω από 20 χρόνια θεωρούνται Έλληνες. Οι περισσότεροι θα έχουν παντρευτεί και θα έχουν γεννήσει τα παιδιά τους, θα έχουν και την ελληνική ιθαγένεια όχι απλώς την υπηκοότητα. Αν μπορούν να τα βγάλουν πέρα και να μη δημιουργείται πρόβλημα στην κοινωνία ας μείνουν βέβαια. Για ποιο λόγο να μην παραμείνουν».

Ορισμένοι γονείς του δείγματος θέτουν αυστηρές προϋποθέσεις για την παραμονή των μεταναστών που ζουν μόνιμα στη χώρα. Θεωρούν ότι πρέπει να παραμείνουν στην Ελλάδα μόνον εφόσον επιθυμούν να ενταχθούν πλήρως στην ελληνική κοινωνία και να εργαστούν σκληρά. Πέραν της επιθυμίας για απασχόληση, βασική προϋπόθεση για την παραμονή τους στη χώρα αποτελεί και η ύπαρξη θέσεων εργασίας. Ειδικότερα, γονείς αναφέρουν: «*Εεε αναλόγως... αν θελήσουν να εργαστούν σε αυτή τη χώρα, να μάθουν τη γλώσσα και να γίνουν μέλη της ελληνικής κοινότητας ναι να παραμείνουν. Αν απλώς θέλουν να μείνουν και σκέφτονται ότι μένω μέχρι να μπορέσω να φύγω τότε όχι, προφανώς θα πρέπει να παραστούν σε άλλες χώρες*», «*(...) Εφόσον έχουν ενσωματωθεί μέσα στην κοινωνία και θέλουν να μείνουν εδώ και να δουλέψουν, δεν θεωρώ ότι είναι λόγος να τους διώχνουμε. Αν όμως δεν θέλουν να ενταχθούν στα ελληνικά δεδομένα τότε θα είναι δύσκολο και ίσως θα πρέπει να φύγουν*», «*(…) δηλαδή αν υπήρχαν δουλειές στην Ελλάδα και οι άνθρωποι ήθελαν να μείνουν δεν θα υπήρχε η εγκληματικότητα σε αυξημένα επίπεδα, οπότε δεν θα είχα και πρόβλημα να μείνουνε. Όσοι θέλουν να φύγουν θα έπρεπε να φύγουνε και αν υπάρχουν και οι εγκαταστάσεις και οι συνθήκες ας μείνουν γιατί θα ήταν παράλογο να τους διώξουμε όλους και να μείνουμε μόνο οι έλληνες, από τη στιγμή που και εμείς αναγκαζόμαστε πλέον να πάμε έξω, θα ήταν άδικο να μας διώξουν. Αφού δεν υπάρχουν δουλειές δεν γίνεται και να μείνουν… μόνο υπό τις κατάλληλες συνθήκες δηλαδή*».

Μια μερίδα γονέων εκφράζει την άποψη ότι στην Ελλάδα πρέπει να παραμείνει μόνον ένας συγκεκριμένος αριθμός μεταναστών, ο οποίος είναι και αναγκαίος. Πιο συγκεκριμένα, οι γονείς του δείγματος πιστεύουν ότι ο αριθμός των μεταναστών που ζει στην Ελλάδα είναι πολύ μεγάλος, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να απορροφηθεί στην ελληνική αγορά εργασίας, ειδικότερα σε περίοδο οικονομικής κρίσης. Καταλήγουν στο συμπέρασμα πως οι μετανάστες οι οποίοι δεν είναι απαραίτητοι για την ελληνική οικονομία πρέπει να εγκαταλείψουν τη χώρα, ώστε να παραμείνει εν τέλει ένα καθορισμένο, μικρό και «χρήσιμο» ποσοστό αλλοδαπών. Γονείς σημειώνουν: «*Δεν πρέπει να παραμείνουν. Απλώς πρέπει να παραμείνουν οι απαραίτητοι, αυτούς που χρειαζόμαστε σαν οικονομικούς μετανάστες. Ένας*

συγκεκριμένος αριθμός μόνο. Κανείς άλλος», «*Εφόσον ο αριθμός είναι μεγάλος και δεν μπορεί να απορροφηθεί από την ελληνική κοινωνία όχι δεν θα πρέπει να παραμείνουν όλοι. Εφόσον δεν μπορούν να φύγουν όλοι, ας παραμείνει ένας μικρός αριθμός*», «*Στην Ελλάδα είναι πάρα πολλοί, δεν γίνεται (...) Τώρα όσοι δεν είναι αναγκαίοι, δηλαδή δεν μπορούν να απορροφηθούν ή δεν έχουν τις δεξιότητες και όλα αυτά να μπορούν να απασχοληθούν κάπου, προφανώς καλύτερα θα είναι να μπορέσουν να προωθηθούν κάπου που να μπορούν να είναι χρήσιμοι. Η Ελλάδα μπορεί μόνο ένα μικρό αριθμό να απασχολήσει, οπότε αυτοί ας μείνουν*», «*Αν έχουν χρόνια εδώ λογικό είναι να παραμείνουν. Όμως, εγώ πιστεύω ότι και λόγω της κρίσης που είπαμε θα υπάρχει πρόβλημα. Είναι πάρα πολλοί και δεν γίνεται να μείνουν εδώ. Κάποιοι λοιπόν θα πρέπει να επιστρέψουν στη χώρα τους εφόσον δεν μπορούν εδώ να δουλέψουν και να ενταθούν. Ας μείνει δηλαδή ένας μικρός αριθμός μεταναστών*».

Μια μικρή αλλά όχι αμελητέα μειοψηφία του δείγματος τάσσεται υπέρ της άμεσης απέλασης των μεταναστών, δηλώνοντας ότι πρέπει να γυρίσουν στη χώρα τους ή να παρευρεθούν σε άλλα κράτη. Οι κύριοι λόγοι είναι, σύμφωνα με τους γονείς, ο μεγάλος αριθμός των μεταναστών, η ύπαρξη οικονομικής κρίσης ενώ δεν λείπει και η άποψη ότι η παρουσία τους είναι εντελώς ανεπιθύμητη. Θεωρούν ότι οι μετανάστες είναι βάρος για την ελληνική κοινωνία και πρέπει να απομακρυνθούν άμεσα: «*Ε όχι όλοι αυτοί είναι πάρα πολλοί... μετά πρέπει να φύγουμε εμείς. Να φύγουν οι μετανάστες. Έτσι να ξαλαφρώσει λίγο η χώρα μας, γιατί δεν μπορεί να δεχτεί τόσο μεγάλο αριθμό (...) και λόγω οικονομικής κρίσης, τόσα προβλήματα, δεν υπάρχουν λεφτά, θέσεις… δεν μπορεί να μένουν τόσοι αλλοδαποί στην Ελλάδα, μια μικρή χώρα*», «*Όχι βέβαια! Δεν θα ήθελα να παραμείνουν. Έχουν και αυτοί πατρίδα... να γυρίσουν πίσω στην πατρίδα τους ή ας πάνε κάπου άλλου. Η Ελλάδα δεν αντέχει άλλο πια... δεν μπορούμε να έχουμε και τους μετανάστες εδώ όχι… να φύγουν, δηλαδή αν γίνεται αυτό μακάρι να φύγουν όλοι. Εγώ δεν θέλω να βρίσκονται στη χώρα μας*», «*Αν περνάνε καλά θα παραμείνουν από μόνοι τους. Αν δεν περνάνε καλά έχουν εξασφαλίσει ήδη τόσα χρόνια που η Ελλάδα ήταν μια χαρά, πήγαιναν πολύ καλύτερα τα πράγματα και δεν είχε έρθει αυτή η κρίση, θα σηκωθούν μόνοι τους και θα φύγουν και θα περάσουν πάρα πολύ καλύτερα και στη χώρα που θα είναι. Η δικιά μου η άποψη προσωπικά είναι να φύγουν, να γυρίσουν στη χώρα τους. Μια χαρά θα είναι και εκεί. Δεν υπάρχει λόγος να βρίσκονται εδώ, ειδικά τώρα (...)*».

Ελάχιστοι γονείς κάνουν λόγο για τους πρόσφυγες, θεωρώντας ότι είναι καλύτερο να φύγουν από τη χώρα και να προωθηθούν σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη

ώστε να ζήσουν και να εργαστούν εκεί: «*(…) Το θέμα είναι με αυτούς που έχουν έρθει εδώ και είναι… αν είναι να μη μείνουν, τους πρόσφυγες δηλαδή που ήρθαν πρόσφατα. Καλύτερα να πάνε σε άλλη χώρα για να είναι ευκολότερο να βρουν δουλειά. Στην Ελλάδα δεν έχουν κάποιο μέλλον πιστεύω*», «*Οι πρόσφυγες που έρχονται τώρα λόγω πολέμου καλό θα ήταν να πάνε στο μέρος που επιθυμούν να πάνε γιατί σίγουρα δεν θέλουν να μείνουν στην Ελλάδα. Λογικό είναι. Τί να κάνουν εδώ; (…)*».

Όσον αφορά τους μετανάστες οι οποίοι, ενώ παραμένουν στη χώρα, δεν είναι νόμιμοι οι απόψεις των γονέων του δείγματος είναι αρκετά ξεκάθαρες, με τη συντριπτική πλειοψηφία να θεωρεί ότι πρέπει να γυρίσουν στη χώρα τους. Ειδικότερα, πιστεύουν ότι το καθεστώς της παράνομης διαμονής των μεταναστών στην Ελλάδα προκαλεί προβλήματα στη χώρα και τους πολίτες, σημαντικότερο εκ των οποίων είναι η παραβατική συμπεριφορά και η εγκληματικότητα: «*Αυτοί πρέπει να φύγουν να πάνε στη χώρα τους. Ειδικά αφού είναι παράνομοι να γυρίσουν πίσω*», «*Όσοι είναι παράνομοι θα πρέπει να φύγουν γιατί είναι και… προκαλούν ακόμη μεγαλύτερη ανησυχία και είναι και περίεργο για τους Έλληνες και για τους μετανάστες ακόμα που ζούνε πολλά χρόνια… δεν είναι καλό και γι' αυτούς και για τη χώρα μας γιατί προκαλούν έτσι θέματα από κλοπές μέχρι το οτιδήποτε…*», «*Οι μετανάστες οι παράνομοι πιστεύω πρέπει να φύγουν γιατί κάνουν κακό στη χώρα μας, στα παιδιά μας. Κάπου θα κάνουν κακό από τη στιγμή που είναι παράνομοι. Θα κινηθούν διαφορετικά δηλαδή, κάτι που θα έχει αρνητικές συνέπειες για μας (…)*», «*Όχι πιστεύω ότι όλοι οι παράνομοι πρέπει να φύγουν, να γυρίσουν στον τόπο τους… με οποιοδήποτε κόστος αυτό, το τονίζω*», «*Αυτοί που είναι παράνομοι πρέπει να επιστρέψουν ξανά στην πατρίδα τους, γιατί κάνουν στη χώρα μας κακό. Είτε εγκληματικότητα, συμμορίες, βία και όλα αυτά. Από τη στιγμή που είσαι παράνομος δεν μπορείς να παραμείνεις*», «*Όσοι είναι εδώ παράνομοι να γυρίσουν πίσω. Αυτό είναι νόμος. Σε άλλες χώρες δεν δέχονται τους γυρνάνε πίσω, αλλά η χώρα είναι τέτοια η γεωγραφική της θέση που δεν μπορείς να ελέγξεις την είσοδο και έρχεται εδώ κάθε καρυδιάς καρύδι που λένε. Αυτό είναι σοβαρό θέμα και κάτι πρέπει να γίνει για να φύγουν όλοι αυτοί*», «*Εννοείται ότι οι μη νόμιμοι μετανάστες που δεν έχουν χαρτιά και τα λοιπά πρέπει να φύγουν. Έχει παραγίνει το κακό με αυτούς. Να γυρίσουν πίσω στην πατρίδα τους. Όπως και γω δεν θα πάω παράνομα σε μια χώρα έτσι και αυτοί πρέπει να το σεβαστούν αυτό*». «*Αυτοί και αν πρέπει να φύγουν… ναι ναι οι παράνομοι δεν έχουν θέση στην Ελλάδα. Δεν γίνεται να δημιουργούν και άλλα προβλήματα από αυτά που έχουμε…*».

Λίγοι είναι οι γονείς του δείγματος, οι οποίοι επισημαίνουν την εύρεση μιας ουσιαστικής και συλλογικής λύσης για το πρόβλημα των παράνομων μεταναστών, χωρίς να τάσσονται υπέρ της απέλασής τους. Τονίζουν ακόμα ότι η άμεση απέλαση εγκυμονεί κινδύνους για τους ίδιους τους μετανάστες, ενώ προτείνουν την προώθηση τους σε ευρωπαϊκές χώρες: «*Απλώς αυτό… να βρεθεί μια φόρμουλα αυτοί που είναι παράνομοι ή δεν έχουν πάρει τα χαρτιά τους να απορροφηθούν και από άλλες χώρες της Ε.Ε. που θα είναι και αναγκαίοι. Δηλαδή να συμβάλουν όλοι για να βρεθούν και αυτοί οι άνθρωποι σε μια καλύτερη θέση, χωρίς όμως να γυρίσουν πίσω, εκεί όπου ξεκίνησαν*», «*Σίγουρα αυτοί που είναι παράνομοι πρέπει να βρεθεί μια λύση. Δεν μπορούν να μείνουν σε μια χώρα παράνομα. Από κει και πέρα αν γίνεται να πάνε και κάπου αλλού καλώς. Αλλά αυτό πρέπει να το δει το κράτος και να πάρει κατάλληλα μέτρα*», «*Νομίζω ότι εκεί πρέπει να βρεθεί έτσι μια λύση… σίγουρα λύση δεν αποτελεί το να παραμείνουν στη χώρα μας από τη στιγμή που είναι παράνομοι, αλλά ούτε και να επιστραφούν στις χώρες τους που εκεί ίσως να εγκυμονούν κίνδυνοι για την ίδια τους τη ζωή. Πρέπει να βρεθεί μια συλλογική λύση ώστε να προωθηθούν κάπου αλλού νόμιμα φυσικά και να απορροφηθούν από τις εκάστοτε κοινωνίες*».

Μόνο ένας γονέας δήλωσε ότι οι παράνομοι μετανάστες θα είχαν τη δυνατότητα να παραμείνουν στην Ελλάδα υπό ορισμένες βέβαια προϋποθέσεις, αναφορικά με το λόγο για τον όποιο ήρθαν στη χώρα, καθώς και τη συνολική συμπεριφορά που έχουν επιδείξει. Χαρακτηριστικά αναφέρεται: «*Το θέμα των παράνομων είναι μεγάλο πρόβλημα… αυτοί που είναι… δυστυχώς δεν μπορεί να γίνει το ξεκαθάρισμα ποιοι είναι εδώ αναγκαστικά, παράνομοι ναι, αλλά δεν μπορούν να γυρίσουν στη χώρα τους και δεν μπορούν να έχουν σωστή διαβίωση στη χώρα τους και ποιοι ήρθαν για άλλους λόγους, για παραβατικές συμπεριφορές. Αν μπορούσε να γίνει το ξεκαθάρισμα (…) αυτοί που αναζητούν ένα καλύτερο αύριο και είναι σωστοί απέναντι στους υπόλοιπους πολίτες και γενικά προς την κοινωνία να παραμείνουν. Και ας είναι παράνομοι, αρκεί να μην δημιουργούν προβλήματα*».

Αναφορικά με το ζήτημα της παροχής ίσων δικαιωμάτων στους μετανάστες οι οποίοι ζουν στην Ελλάδα οι απόψεις διίστανται. Πιο συγκεκριμένα, στην ερώτηση αν οι μετανάστες που ζουν στη χώρα μας πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες πολίτες, σχεδόν οριακά οι περισσότεροι γονείς του δείγματος απάντησαν θετικά. Ειδικότερα, τονίζουν τη σπουδαιότητα της παροχής ίσων δικαιωμάτων σε όλους, θεωρώντας το συγκεκριμένο γεγονός αυτονόητο. Σημειώνουν χαρακτηριστικά ότι από τη στιγμή που οι μετανάστες μένουν στην Ελλάδα πρέπει να

αντιμετωπίζονται επί ίσοις όροις: «*Εννοείται ότι πρέπει να έχουν και τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες, βεβαίως… αλλά και τις ίδιες υποχρεώσεις με τους Έλληνες, όχι μόνο δικαιώματα. Γιατί τα δικαιώματα συνεπάγονται και κάποιες υποχρεώσεις οι οποίες πρέπει να τηρούνται από όλους*», «*Ναι πιστεύω ότι πρέπει να έχουν και αυτοί τα ίδια δικαιώματα. Από τη στιγμή που μένουνε εδώ στην Ελλάδα το λογικό είναι αυτό*», «*(…) Νομίζω ότι πρέπει να έχουν και τα ίδια δικαιώματα. Όταν θα μείνουν και θα δέχονται τα πράγματα της Ελλάδος θα πρέπει να έχουν και δικαιώματα όπως όλοι μας. Είναι δεδομένο αυτό δηλαδή*», «*Από τη στιγμή που παραμένουν στη χώρα μας πρέπει ακριβώς να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες, είναι αυτονόητο νομίζω. Δεν μπορεί κανείς να σου στερήσει τα βασικά δικαιώματα μέσα σε μια δημοκρατική κοινωνία. Και οφείλουμε όλοι να το σεβόμαστε αυτό και να μην προσπαθούμε να υποτιμήσουμε αυτούς τους ανθρώπους (…)*», «*Ναι ναι σίγουρα τα ίδια δικαιώματα. Είναι και αυτοί άνθρωποι και όλοι πρέπει να έχουμε τα ίδια δικαιώματα ανεξαιρέτως τι εθνικότητα είμαστε, σε ποια χώρα βρισκόμαστε. Όλοι έχουμε τα ίδια δικαιώματα*», «*(…) Από τη στιγμή τώρα που οι άνθρωποι αυτοί μένουν στην Ελλάδα, και ειδικά κάποιοι που έχουν πολλά χρόνια, δικαιούνται τα ίδια αγαθά και πρέπει σαφώς να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Αφού είσαι πολίτης μια χώρας, εργάζεσαι εδώ, ζεις με την οικογένεια σου είναι αυτονόητο ότι θα έχεις και τα ίδια δικαιώματα. Όπως και μεις έξω έχουμε τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις*».

Μια σημαντική μερίδα του δείγματος δηλώνει ότι οι μετανάστες που ζουν στην Ελλάδα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τους πολίτες ελληνικής καταγωγής, μόνον εφόσον δύνανται να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία και να συνεισφέρουν επί ίσοις όροις στη χώρα και τις υπηρεσίες της είτε μέσω της εργασίας, είτε μέσω της φορολογίας και λοιπά. Σε διαφορετική περίπτωση, αν δηλαδή οι μετανάστες είναι αμέτοχοι και δεν προσφέρουν στην ελληνική οικονομία ή ευρύτερα στην ελληνική κοινωνία, τότε δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί η παροχή ίσων δικαιωμάτων. Χαρακτηριστικά, οι γονείς αναφέρουν: «*Αυτό ακριβώς ότι αν έχουν τη θέληση και τη δυνατότητα να μπορέσουν να ενταχθούν, να δουλέψουν, να μάθουν τη γλώσσα και να μπορούν να ανταπεξέλθουν σε μια ελληνική κοινωνία ναι, γιατί όχι; (…) αν δηλαδή εγώ ήμουν σε ένα άλλο κράτος και δεν έκανα τίποτα, δεν ήξερα ούτε καν τη γλώσσα, δεν δούλευα τότε τι; Θα περίμενα από το κράτος να μου τα παρέχει όλα και παιδεία και περίθαλψη και γω θα ήμουν απούσα; Όχι δεν είναι σωστό. Αν βοηθάς και συμμετέχεις τότε θα έχεις και τα ίδια δικαιώματα… διαφορετικά δύσκολο, αυτή είναι η άποψή μου*», «*Λοιπόν εφόσον εργάζονται, πληρώνουν εφορία και τα λοιπά πιστεύω*

έχουν τα ίδια καθήκοντα και μπορούν να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Αν όμως δεν γίνονται όλα αυτά τότε δεν θα πρέπει να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Θα πρέπει να δώσεις και συ, να ενταχθείς σωστά σε μια χώρα για να δικαιούσαι», «Εφόσον συμμετέχουν στο ελληνικό κράτος, δηλαδή φορολογούνται όπως και γω σίγουρα θα έχουν δικαιώματα, τα ίδια δικαιώματα. Αλλά, αν δεν φορολογούνται, αν δεν εργάζονται, δεν προσφέρουν γιατί να έχουν τα ίδια δικαιώματα; Να μην τα έχουν σε αυτή την περίπτωση», «Ε τώρα τα έχουν αποκτήσει τα ίδια δικαιώματα με τους Έλληνες. Εγώ θα πω να μην… βέβαια ντάξει ας έχουνε τα ίδια δικαιώματα αρκεί να προσφέρει όπως ο Έλληνας επί ίσοις όροις, δηλαδή θα δουλέψεις, θα πληρώσεις την ασφάλεια και τα λοιπά... αν δεν δουλεύεις δεν μπορείς να δικαιούσαι και ασφάλεια, περίθαλψη και όλα… δουλεύεις έχεις μια ασφάλεια ένα, ναι να έχεις και την περίθαλψη και την παιδεία και όλα. Αλλά να μην κάνεις τίποτα και να δικαιούσαι και συ τα ίδια δε νομίζω ότι είναι δίκαιο σε καμία χώρα», «Υπάρχουν έτσι κάποια σκοτεινά σημεία σε αυτό το θέμα… Αν εργάζονται εδώ οι μετανάστες ναι να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Αν όμως δεν εργάζονται και δεν συνεισφέρουν με κάποιο τρόπο στην κοινωνία, τότε γιατί να δικαιούνται ό,τι και εμείς; Είναι λίγο περίπλοκο το ζήτημα. Δε λέω άνθρωποι είναι και αυτοί, αλλά… πρέπει να υπάρχουν κάποια στάνταρντ πιστεύω».

Λίγοι είναι οι γονείς του δείγματος οι οποίοι δηλώνουν ότι δεν πρέπει να παρέχονται στους μετανάστες τα ίδια δικαιώματα με αυτά που έχουν οι Έλληνες πολίτες. Προβαίνουν στη χάραξη μιας διαχωριστικής γραμμής ανάμεσα σε αλλοδαπούς και Έλληνες, θεωρώντας ότι δεν είναι δυνατό για τους πρώτους να έχουν εξολοκλήρου τα ίδια δικαιώματα. Κατά κύριο λόγο τάσσονται κατά της παροχής ίσων δικαιωμάτων, ενώ αναφέρουν ότι ενδέχεται να υπάρξουν και περιπτώσεις που να επιτρέπουν την παροχή ίσων δικαιωμάτων. Συγκεκριμένα, αναφέρεται: «*Όχι, άλλο ο Έλληνας άλλο ίσως ο αλλοδαπός… θεωρώ πως πρέπει να χει διαφορετικά δικαιώματα… ίσως σε μερικές περιπτώσεις να είναι ίδια, αλλά μάλλον… μάλλον όχι. Οι αλλοδαποί δεν μπορούν να είναι όπως είναι ο Έλληνας στη χώρα του ντάξει είναι ξένοι. Δεν γίνεται να τα ισοπεδώσουμε όλα και να έχουν και αυτοί τα ίδια δικαιώματα, όχι γιατί μετά… είναι κάποιοι που βγαίνουν και από πάνω, έχουν απαιτήσεις παράλογες. Δεν είναι έτσι όμως… Αυτό», «Δεν είναι δυνατό να έχουν τα ίδια δικαιώματα όχι. Το να ψηφίζουν για παράδειγμα, από τη στιγμή που δεν έχουν ενταχθεί πλήρως δεν ανήκουν… αν περάσουν κάποια χρόνια και ενταχθούν και είναι στην κοινωνία μας και τους αφορά το θέμα αυτό του ψήφου, τότε ναι θα μπορούσαν να πάρουν το δικαίωμα με κάποιες προϋποθέσεις πάντα και ύστερα από έναν άλφα χρόνο*

διαμονής εδώ. Το ίδιο συμβαίνει ίσως και με άλλες περιπτώσεις. Δεν γίνεται έτσι να έχουν τα ίδια δικαιώματα. Όπως και να το κάνουμε δεν ανήκουν στην Ελλάδα, κάποιοι είναι διαφορετικής θρησκείας… οπότε ίσως αναγκαστικά θα πρέπει να "υποστούν" κάποια πράγματα…», «*Αυτό είναι ένα δίκοπο μαχαίρι τώρα πλέον. Απ' τη μια είναι αυτοί που ήρθαν η πρώτη φουρνιά ας το πούμε μετανάστες, γέννησαν εδώ πέρα… τώρα αυτά τα παιδιά τι τα θεωρείς δε ξέρω. (…) είναι δίκοπο μαχαίρι αυτό το πράγμα. Πιστεύω ότι εν μέρει θα μπορούσαν να έχουν τα ίδια δικαιώματα, όχι εξολοκλήρου όλοι τα ίδια δικαιώματα, όχι σε όλες τις περιπτώσεις δηλαδή. Δεν γίνεται να έχουν και αυτοί τα ίδια δικαιώματα. Θέλουμε δεν θέλουμε όμως είναι κάτι που θα γίνει, εφόσον μένουν εδώ, παντρεύονται, θα πάρουν την υπηκοότητα… αλλά εγώ αυτό πιστεύω*».

Εξετάζοντας τις επαφές των γονέων με άτομα άλλης εθνικότητας γίνεται αντιληπτό ότι οι γονείς του δείγματος δεν έχουν αναπτύξει άμεσες φιλικές σχέσεις με άτομα πέραν της ελληνικής εθνικότητας. Ειδικότερα, η πλειονότητα του δείγματος αναφέρει πως δεν συναναστρέφεται με άτομα άλλης εθνικότητας, με τους περισσότερους γονείς να δηλώνουν ότι δεν έτυχε μέσα στα πλαίσια του κοινωνικού τους περιβάλλοντος να συνάψουν σχέσεις με άτομο διαφορετικής εθνικότητας. Λίγοι είναι οι γονείς οι οποίοι δηλώνουν με ξεκάθαρο τρόπο ότι ήταν προσωπική τους επιλογή να μη συναναστραφούν άτομο άλλης εθνικότητας, διότι δεν το επιθυμούν και θεωρούν ότι δεν υπάρχουν κοινά σημεία επικοινωνίας. Χαρακτηριστικά σημειώνεται: «*(…) Όχι όχι δεν έχει τύχει να έχουμε κάποιον… κάποιο άτομο άλλης εθνικότητας, γι' αυτό δηλαδή και δεν συναναστρεφόμαστε*», «*Δεν συναναστρέφομαι με άτομα άλλης εθνικότητας γιατί δεν θέλω, δεν μου αρέσει… δεν μπορώ να σκεφτώ κάτι κοινό ώστε να κάνω και παρέα μαζί τους όχι*», «*Στο κοινωνικό μου περιβάλλον όχι. Το να κάνω παρέα όχι δεν έχει τύχει, αλλά στο να πάω ας πούμε στην παιδική χαρά και να είναι οι μαμάδες σαφώς και θα μιλήσω ναι. Όχι πολύ στενά ας πούμε, δεν έχω επαφές… όχι πολύ στενά*», «*Δεν έχω φίλους και λοιπά αλλοδαπούς γιατί δεν έτυχε, αλλά και από προσωπική μου επιλογή. (…) Δεν θέλω. Δεν θέλω. Δεν θα το επιδίωκα να κάνω παρέα με έναν άλλον άλλης εθνικότητας… θες με ρατσίστρια (γέλιο) δεν ξέρω… δεν θέλω πάντως να έχω πάρε δώσε μαζί τους, δεν νομίζω ότι ταιριάζουμε αυτό*», «*Όχι, δεν έχει τύχει να συναναστραφώ να σου πω την αλήθεια. Μέσα στο περιβάλλον το κοινωνικό και της δουλειάς δεν έχω συναντήσει κάποιον άλλης εθνικότητας ώστε να τον γνωρίσω τόσο καλά και να κάνουμε παρέα*», «*Εεε όχι (…) δεν υπάρχει κάποιος λόγος, δηλαδή, απλά δεν έχει τύχει και έτσι κάνουμε με Έλληνες παρέα. Ούτε σε κοινή παρέα έχει τύχει έτσι να είναι κάποιος άλλης εθνικότητας*».

Ωστόσο, οι περισσότεροι από τους γονείς εμφανίζονται θετικοί μπροστά στο ενδεχόμενο στενής φιλικής συναναστροφής με άτομο άλλης εθνικότητας, εάν τους δινόταν η ευκαιρία. Θεωρούν ότι εφόσον υπάρχουν και από τις δύο πλευρές όλα τα απαραίτητα στοιχεία και χαρακτηριστικά μέσω των οποίων μπορεί να συγκροτηθεί μια φιλική σχέση, η εθνικότητα δεν μπορεί να αποτελέσει τροχοπέδη στην ανάπτυξη αυτής της σχέσης. Υπάρχουν βέβαια και γονείς οι οποίοι εμφανίζονται αρκετά επιφυλακτικοί μπροστά στο ενδεχόμενο σύναψης φιλικής σχέσης με άτομο άλλης εθνικότητας, κυρίως λόγω της εθνοπολιτισμικά διαφορετικής αντίληψης και νοοτροπίας, χωρίς όμως να αποκλείουν το γεγονός αυτό. Παράλληλα, μια μειοψηφία του δείγματος δηλώνει με απόλυτο τρόπο ότι δεν θα σύναπτε σε καμία περίπτωση σχέση με άτομο άλλης εθνικότητας. Συγκεκριμένα, αναφέρονται τα εξής: «*Ναι ναι… Εάν ας πούμε εργαζόταν στον ίδιο χώρο εργασίας με εμένα ή αν είχαμε κοινά ενδιαφέροντα θεωρώ ότι δεν θα είχα πρόβλημα να κάνω παρέα με άτομο άλλης εθνικότητας. Δεν παίζει κάποιο ρόλο η εθνικότητα σε αυτό, αν συνεννοείσαι όλα καλά*», «*Ναι δεν θα είχα πρόβλημα, άλλης εθνικότητας ναι. Παλιότερα ντάξει που έκανα μάθημα στα ΤΕΙ ήταν κάποιες κοπέλες Αλβανίδες που σπούδαζαν στα ΤΕΙ... ντάξει και καλές ήταν και αυτό που τους έλεγες θα το έκαναν, κανένα πρόβλημα*», «*Βεβαίως. Δεν θα είχα κανένα απολύτως πρόβλημα. Αν ήταν καλός άνθρωπος και χαρακτήρας γιατί όχι; Ναι σαφέστατα, αν είχα τη δυνατότητα αυτή βεβαίως*», «*Δε ξέρω σίγουρα… θα ήμουν πιστεύω σε κάποιο βαθμό επιφυλακτική, γιατί δε ξέρω τη νοοτροπία του και τις συνήθειες του, αλλά αν μου έβγαζε κάτι θετικό και σε χαρακτήρα και λοιπά ίσως ναι και να έκανα παρέα*», «*Μμμ δεν ξέρω… μπορεί και ναι μπορεί και όχι. Αναλόγως και το χαρακτήρα, παίζει βασικό ρόλο. Βέβαια ίσως να κρατάς κάποιες επιφυλάξεις γιατί θα έχει διαφορετικό τρόπο σκέψης, ίσως να μην ταιριάζεις, να έχεις ίσως κάποιες προκαταλήψεις. Ποτέ όμως δεν ξέρεις…*», «*(…) Όχι όχι είμαι απόλυτη, όχι ότι μου έχουν κάνει κάτι οι άνθρωποι άλλα εγώ προσωπικά δεν θέλω να συναναστραφώ μαζί τους*», «*(…) Δε νομίζω όχι. Με τίποτα, δεν θα έκανα παρέα, δεν θέλω να έχω τέτοιες συναναστροφές ας το πούμε*».

Μια μικρή μερίδα του δείγματος δηλώνει ότι συνυπάρχει και διατηρεί στενές φιλικές σχέσεις με άτομα άλλης εθνικότητας τόσο στο εργασιακό περιβάλλον όσο και ευρύτερα στο κοινωνικό. Κατά κύριο λόγο τα άτομα αυτά κατάγονται από την Αλβανία, ενώ αναφέρονται και άτομα από τη Βουλγαρία. Οι γονείς επισημαίνουν πως οι σχέσεις τους με τα συγκεκριμένα άτομα είναι ουσιώδεις και πλήρως λειτουργικές, χωρίς να γίνεται λόγος για ύπαρξη προβλημάτων. Ειδικότερα, σημειώνεται: «*Ναι*

συναναστρέφομαι με Αλβανό (...) Δεν έχω κανένα πρόβλημα, είναι πάρα πολύ καλός άνθρωπος. Τον ξέρω χρόνια και κάνουμε έτσι καλή παρέα και αυτό είναι το σημαντικό», «*Εεε ναι… στο ευρύτερο έτσι περιβάλλον έχω δυο τρία άτομα που είναι από το σχολείο της κόρης μου, είναι κάποιες μητέρες που θέλοντας και μη τα παιδιά μας κάνουν παρέα και ναι συναναστρέφομαι. Τους ξέρω τους ανθρώπους… είναι Αλβανικής καταγωγής… επειδή είναι άνθρωποι συγκεκριμένοι, έχω γνωρίσει και ανθρώπους που δεν μπορείς να επικοινωνήσεις μαζί τους. Οι συγκεκριμένοι οι δυο τρεις που ξέρω είναι νορμάλ, δηλαδή και συζητάς μαζί τους και συμπεριφέρονται όπως και εμείς, δηλαδή δεν βρίσκω κάτι το διαφορετικό και έχω αυτήν την επαφή μαζί τους. Δηλαδή θα μιλήσουμε, θα βρεθούμε έξω σε μια συνάντηση με τα παιδιά. Δεν θα γυρίσω την πλάτη δηλαδή, θα τους μιλήσω από τη στιγμή που και εκείνοι είναι νορμάλ και μου συμπεριφέρονται αναλόγως*», «*Ναι ναι συναναστρέφομαι με Βούλγαρο (...) Καλοί άνθρωποι είναι, ήσυχοι είναι… δεν έχουμε καθόλου προβλήματα*», «*Ναι με Αλβανικής καταγωγής, συγκεκριμένα βορειοηπειρώτισσα. Έτυχε και την γνώρισα στα πλαίσια της δουλειάς μου (...) Δεν έχω κάποιο πρόβλημα, είναι πολύ καλή κοπέλα κάνουμε στενή παρέα και είμαστε καλά μπορώ να πω. Το ίδιο όπως και με τις άλλες φίλες μου που είναι Ελληνίδες*».

Χαρακτηριστική είναι η δήλωση ενός γονέα, ο οποίος σημειώνει ότι η συναναστροφή του με άτομα άλλης εθνικότητας γίνεται αποκλειστικά στα πλαίσια της εργασίας, ενώ προσπαθεί να αντιμετωπίζει τους αλλοδαπούς συναδέλφους του όσο το δυνατόν γίνεται χωρίς διακρίσεις: «*Ναι λόγω της δουλειάς μου στο νοσοκομείο συναναστρέφομαι με αλλοδαπούς... με κυρίως από την Αλβανία άτομα… Αλβανικής καταγωγής. (...) Τους βλέπω σαν συναδέλφους στην εργασία και προσπαθώ να συμπεριφέρομαι όπως συμπεριφέρομαι και στους άλλους συναδέλφους, χωρίς διάκριση όσο γίνεται. Γιατί από ότι βλέπω υπάρχει ένα κλίμα έτσι λίγο περίεργο, ρατσιστικό ίσως… εντάξει ίσως και εγώ να είμαι πιο σκεπτικός και πιο επιφυλακτικός μαζί τους αλλά μέχρι εκεί…*».

5.5 Στερεότυπα και Προκαταλήψεις γονέων

Αρκετοί γονείς του δείγματος εκφράζουν απόψεις οι οποίες δεν εμπίπτουν στα πλαίσια της ισοτιμίας και του σεβασμού. Ειδικότερα, μέσω των απαντήσεων τους αναδύονται στερεοτυπικές σκέψεις ενώ αναφέρονται και προκατειλημμένες

συμπεριφορές απέναντι στους αλλοδαπούς μαθητές και πολίτες της χώρας μας. Τα στερεότυπα περιλαμβάνουν γενικευμένες αξιολογήσεις και περιγραφές των γονέων οι οποίες αποδίδονται αυθαίρετα στο πρόσωπο κάθε μετανάστη ή και πρόσφυγα.

Πιο συγκεκριμένα, κυρίαρχο εμφανίζεται το στερεότυπο του μετανάστη - κλέφτη και εγκληματία. Οι γονείς αναφέρουν ότι ο ερχομός και η παρουσία των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία έχουν ως αποτέλεσμα την αύξηση της εγκληματικότητας και συνεπώς τη μείωση του αισθήματος ασφάλειας. Θεωρούν ότι οι μετανάστες κατά κύριο λόγο προβαίνουν στην τέλεση εγκληματικών πράξεων, όπως διάπραξη κλοπών, βιασμών και εν γένει βίαιων συμπεριφορών καθώς και διακίνηση ναρκωτικών. Χαρακτηριστικό εύρημα αποτελεί ότι οι γονείς συνδέουν άμεσα την αύξηση της εγκληματικότητας με τους μετανάστες, προσλαμβάνοντάς τους γενικευμένα ως ένα σύνολο ανθρώπων που καταφεύγουν σε τέτοιες ενέργειες. Χαρακτηριστικά, αναφέρεται: «*(…) Όταν ένας γονέας βλέπει πως λειτουργούν αυτοί οι μετανάστες έξω είτε είναι Πακιστανοί, είτε Σύριοι, είτε Αλβανοί ή οτιδήποτε άλλο, όταν βλέπουμε ότι διάφορα… να λεηλατούν, να μπαίνουν μέσα σε εκκλησίες να κάνουν διαφορά, βιασμοί να γίνονται που έχουν αυξηθεί τα τελευταία χρόνια πάρα πολύ και όλα αυτά, δε ξέρω κατά πόσο οι γονείς θα συναινέσουν σε αυτό το πράγμα και όταν ξέρουμε ότι είναι διαφορετικής εθνικότητας άνθρωποι (…)*», «*(…) κάποιες ανησυχίες ναι, για την αύξηση της εγκληματικότητας που ούτως ή άλλως έχει συμβεί και αυτό έχει να κάνει με το ότι πολλοί από αυτούς για βιοποριστικούς λόγους καταφεύγουν εκεί. Δεν παύει όμως να είναι ένα σοβαρό θέμα που επηρεάζει την καθημερινότητά μας*», «*(…) Δηλαδή, δημιουργώντας γκέτο σε μια περιοχή που επόμενο είναι να αυξηθεί η εγκληματικότητα, ναρκωτικά, βία και διάφορα τέτοια… αυτό εντάξει αρνητικά αισθήματα προκαλεί, γιατί πιστεύω είναι μεγάλος και ο αριθμός. Ασφάλεια για τους πολίτες δεν υπάρχει…*», «*(…) να έχουμε και μείς προστασία γιατί υπάρχουν πολλοί μετανάστες εγκληματίες, κλέφτες. Φοβάσαι δηλαδή με αυτό το πράγμα. Ειδικά στην Αθήνα στο κέντρο τα πράγματα είναι ακόμη πιο δύσκολα από ότι ξέρω…*», «*(…) και ότι ήρθαν στη χώρα μας μαζί με κάποιους αλλοδαπούς που είχαν ανάγκη και κάποιοι οι οποίοι δεν είχαν και τα καλύτερα στοιχεία, οπότε δημιουργούνται κάποια προβλήματα στην κοινωνία μας όπως κλοπές, παραβατικές συμπεριφορές που μας δημιουργούν προβλήματα και μας αφήνουν άσχημη εντύπωση γι' αυτούς*», «*Πιστεύω ότι έχουν δημιουργηθεί κάποια προβλήματα από τον ερχομό των μεταναστών, όπως κλοπές (…)*», «*(…) δηλαδή αν υπήρχαν δουλειές στην Ελλάδα και οι άνθρωποι ήθελαν να*

μείνουν δεν θα υπήρχε η εγκληματικότητα σε αυξημένα επίπεδα, οπότε δεν θα είχα και πρόβλημα να μείνουνε (…)».

Αξιοσημείωτο είναι ότι ορισμένοι γονείς αποδίδουν στο σύνολο μιας συγκεκριμένης εθνικότητας, της Αλβανικής, καθορισμένα χαρακτηριστικά τα οποία σχετίζονται με την ηθική ακεραιότητα των ατόμων αυτής της εθνικότητας. Αναφέρουν ως επί το πλείστον ότι τα άτομα Αλβανικής καταγωγής διαθέτουν κάποια χαρακτηριστικά στοιχεία τα οποία έρχονται σε σύγκρουση με την αρετή του ήθους, της τιμιότητας και της ευγένειας. Σημειώνουν ότι οι Αλβανοί είναι κλέφτες, πονηροί, εριστικοί, προσπαθούν να εκμεταλλευτούν καταστάσεις και δεν συμπεριφέρονται με τίμιο τρόπο: «*Κατά βάθος έχουν πονηριά και άλλα χαρακτηριστικά που δεν μ' αρέσουν, όπως… δεν είναι τίμιοι, προσπαθούν να σε εκμεταλλευτούν, ίσως να κλέψουν και λοιπά… ειδικά οι Αλβανοί*», «*(…) επειδή όμως λίγο αυτά τα παιδιά (Αλβανοί) είναι λίγο πιο απαιτητικά... έχουνε, δεν μιλάν τόσο όμορφα είναι λίγο εριστικά… είναι λίγο απότομα, θέλουν να είναι αρχηγοί, ίσως επειδή και αυτά αισθάνονται μειονεκτικά και θέλουν να αποδείξουν έτσι τη δύναμή τους με αυτόν τον τρόπο, αυτό με ενοχλεί (…)*».

Κάποιοι γονείς δηλώνουν ότι ανησυχούν και φοβούνται για τη μετάδοση ασθενειών και νοσημάτων, λόγω της έλευσης των μεταναστών και των προσφύγων, καθώς σύμφωνα με τους ίδιους αυτοί οι άνθρωποι δεν τηρούν τους κανόνες υγιεινής και καθαριότητας, με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται ως βρόμικοι. Επίσης, γίνεται λόγος για ανθρώπους που δεν έχουν εμβολιαστεί, ειδικότερα όσον αφορά τα μικρά μεταναστόπουλα και προσφυγόπουλα. Πιο συγκεκριμένα, γίνονται οι εξής αναφορές: «*(…) Εεε το ότι στις δομές στις οποίες φιλοξενούνται δεν υπάρχει καθαριότητα, δεν υπάρχει περίθαλψη που θα έπρεπε να υπάρχει, αυτό προκαλεί κινδύνους για τη μετάδοση ασθενειών στα παιδιά μας ή και σε μας γενικότερα…*», «*(…) Ντάξει είναι ένα θέμα. Με ανησυχεί από την άποψη ας πούμε σαν γονιός για ασθένειες, αν έχουν εμβολιαστεί τα παιδιά. Δυστυχώς το ελληνικό κράτος δεν μπορεί να, να εμβολιαστούν τα παιδιά αυτά που δεν έχουν εμβολιαστεί. Οι συνθήκες υγιεινής δεν είναι οι καλύτερες σε αυτούς τους ανθρώπους, οπότε προκύπτουν θέματα υγείας και ασθενειών…*», «*(…) Αλλά πέραν από κει όμως θα πρέπει να το δούμε λίγο γιατί αυτά τα παιδιά το κυριότερο που έχω να πω είναι ότι είναι ανεμβολίαστα. Έχουν σταματήσει ήδη και τα δικά μας τα παιδιά από πέρυσι, το παιδί μου δεν έχει εμβολιαστεί στο σχολείο έχει σταματήσει αυτό το πράγμα και δεν ξέρω γιατί, όποτε από κει και πέρα όταν βλέπεις ότι αυτοί οι άνθρωποι, οι μετανάστες, λειτουργούν διαφορετικά σε κάποια πράγματα, από θέμα βρομιάς από θέμα καθαριότητας, ε δεν είναι δυνατόν αυτό το πράγμα εγώ να το δεχτώ*

εκεί που είναι τα παιδιά μου;», «*Πιστεύω ότι έχουν δημιουργηθεί κάποια προβλήματα από τον ερχομό των μεταναστών, όπως κλοπές και θέματα υγείας και τέτοια (…)*».

Πολύ λίγοι είναι οι γονείς του δείγματος, οι οποίοι συσχετίζουν τον ερχομό των μεταναστών με την πρόκληση ανεργίας. Αντιλαμβάνονται τους μετανάστες ως μια κοινωνική ομάδα η οποία ευθύνεται για τη μείωση των θέσεων εργασίας των Ελλήνων, καθώς και για τις αρνητικές επιπτώσεις στην οικονομία του κράτους: «*(…) και για τους οικονομικούς μετανάστες, όπως τα άτομα από την Αλβανία γιατί και εκείνοι φύγανε και ήρθαν σε μια χώρα τότε που ήμασταν καλύτερα και οικονομικά... βρήκαν δουλειά... βέβαια εντάξει ίσως για τη χώρα μας ήταν κάπως δύσκολο αυτό γιατί και οι θέσεις εργασίας μειώθηκαν για τους Έλληνες, πήγαν αλλοδαποί με πιο φθηνά εργατικά χέρια... όλα αυτά είχαν κάποιες αρνητικές επιπτώσεις στη χώρα μας*», «*(…) Σαν κράτος ήρθαμε πιο πίσω, έχουν πέσει οι μισθοί στην Ελλάδα, Έλληνες έχουν χάσει τη δουλειά, ερχόταν αυτοί με πιο φθηνά εργατικά χέρια, δηλαδή ένας Έλληνας μπορεί να πάει να δουλέψει π.χ. με 40 ευρώ, ένας Αλβανός θα πάει να δουλέψει με 20 ευρώ. Τα 20 ευρώ δεν θα τα δώσει στο ελληνικό κράτος, θα τα μαζέψει να τα στείλει στην Αλβανία που το γνωρίζουμε πολύ καλά ότι αυτό συμβαίνει. Και οι περισσότεροι Αλβανοί που ξέρω, και από τη δουλειά του άντρα μου, έρχονται δούλευαν οικοδομή, δούλευαν 6 μήνες, μάζευαν τα χρήματα, τα έστελναν Αλβανία, μπαίναν άλλους 6 μήνες ταμείο ανεργίας και ήταν μέσα στην Αλβανία, καθόταν και το ελληνικό κράτος τους έβαζε τα χρήματα στην τράπεζα. Δεν υπήρχε δηλαδή όφελος για το ελληνικό κράτος (…)*».

Παράλληλα, σύμφωνα με τις απαντήσεις μια μικρής μερίδας γονέων, τα ΜΜΕ αποτελούν βασική πληροφόρηση για ορισμένα γεγονότα, τα οποία συμβάλλουν όπως φαίνεται στην ανάπτυξη της στερεοτυπική σκέψης. Υπάρχει ακόμα και η άποψη ότι τα ΜΜΕ παραπληροφορούν με αποτέλεσμα την στροφή κοινής γνώμης προς μια συγκεκριμένη κατεύθυνση. Γονείς δηλώνουν αποσπασματικά: «*(…) διάφορα προβλήματα που δημιουργήθηκαν στη χώρα… Τώρα ίσως ακόμη και εγκλήματα, αύξηση της εγκληματικότητας. Ίσως μας φαίνεται πιο πολύ γιατί ακούμε πιο πολύ και στα μέσα και γενικώς ότι αλλοδαπός έκανε κάτι…*», «*Βλέπεις έναν άνθρωπο έξω άστεγο και βλέπεις όλους τους πρόσφυγες να τους έχουν φτιάξει τα σπίτια που να μπαίνεις μέσα να πατάς ένα φως και να σου ανάβουν όλα ηλεκτρικά. Και οι δικοί μας οι άνθρωποι άστεγοι και να μην τους έχει μαζέψει κανένας. Ο άλλος στο νοσοκομείο άστεγος και φτάσαμε σε ένα σημείο να μην έχει αυτός ο άνθρωπος σπίτι και να έχουν οι πρόσφυγες. Το άλλο ακούγαμε στις ειδήσεις δίπλα ήταν ο άστεγος μαζί με την κόρη του*

και δίπλα ήταν ο καταυλισμός των προσφύγων και δεν τον άφηναν να μπουν μέσα… ήδη έχουμε τόσα προβλήματα σαν χώρα. Δεν γίνεται να έχουμε και όλους αυτούς εδώ πέρα», «*Πιστεύω ότι δεν είναι και τόσο μεγάλος όσο έχει παρουσιαστεί από τα ΜΜΕ. Θεωρώ δηλαδή ότι τα ΜΜΕ παρουσιάζουν πολύ μεγαλύτερο τον αριθμό από ότι είναι στην πραγματικότητα. Προσωπικά θεωρώ τον αριθμό των αλλοδαπών στην Ελλάδα φυσιολογικό*».

Όσον αφορά τη συμπεριφορά των γονέων του δείγματος απέναντι στους μετανάστες, ένα μικρό τμήμα παραδέχεται την ύπαρξη προκαταλήψεων και συνεπώς προκατειλημμένων στάσεων απέναντι στο διαφορετικό «Άλλο». Ειδικότερα, οι γονείς αναφέρουν ότι οι μετανάστες συχνά αντιμετωπίζονται - τόσο από τους ίδιους όσο και από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον - με προκατάληψη, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται στο προσκήνιο ρατσιστικές και ξενοφοβικές συμπεριφορές. Οι διακρίσεις λαμβάνουν χώρα σε διάφορες πτυχές της καθημερινότητας, όπως στο εργασιακό περιβάλλον, στο σχολικό περιβάλλον, στις καθημερινές σχέσεις και επαφές, καθώς και ευρύτερα στον κοινωνικό περίγυρο: «*(…) κυρίως από την Αλβανία άτομα… Αλβανικής καταγωγής. (…) Τους βλέπω σαν συναδέλφους στην εργασία και προσπαθώ να συμπεριφέρομαι όπως συμπεριφέρομαι και στους άλλους συναδέλφους, χωρίς διάκριση όσο γίνεται. Γιατί από ότι βλέπω υπάρχει ένα κλίμα έτσι λίγο περίεργο, ρατσιστικό ίσως… εντάξει ίσως και εγώ να είμαι πιο σκεπτικός και πιο επιφυλακτικός μαζί τους αλλά μέχρι εκεί…*», «*(…) Βέβαια ίσως να κρατάς κάποιες επιφυλάξεις γιατί θα έχει διαφορετικό τρόπο σκέψης, ίσως να μην ταιριάζεις, να έχεις ίσως κάποιες προκαταλήψεις. Ποτέ όμως δεν ξέρεις…*», «*(…) Από ότι παρατηρώ όμως μέσα στην κοινωνία υπάρχει ρατσισμός μεταξύ των ατόμων και μάλιστα πολύ έντονος… από μεριάς των Ελλήνων πολύ έντονος ρατσισμός, πολύ έντονος και φαίνεται. Ίσως όλοι να τους αντιμετωπίζουμε πιο επιφυλακτικά και καμιά φορά αρνητικά, αλλά ντάξει μέχρι ενός σημείου… δεν θα καταφύγουμε σε ακραίες συμπεριφορές. Βέβαια συμβαίνουν δυστυχώς και αυτά…*», «*(…) πρέπει και εμείς βέβαια να τους δεχτούμε χωρίς να είμαστε προκατειλημμένοι. Γιατί όσο να 'ναι προκατάληψη υπάρχει το βλέπουμε, αλλά αν προσπαθήσουμε και μεις και αυτοί ίσως βελτιωθούν τα πράγματα*», «*(…) οι νέες γενιές, οι γενιές οι δικές σας ας πούμε, που έχετε μεγαλώσει με παιδιά από την Αλβανία είναι πιο εύκολο να το δεχτείτε και να κατακρίνετε κάποιες σκέψεις δικές μας. Ότι υπάρχει ξενοφοβία, υπάρχει γενικώς στις άλλες γενιές, σε εσάς ίσως λιγότερο. Έτσι νομίζω... ντάξει και πίσω από κάθε νέο υπάρχει μια οικογένεια, όμως ως επί το*

πλείστον θεωρώ ότι εμείς είμαστε πιο συντηρητικοί και γι' αυτό ίσως να μην έχουμε αποδεχτεί κάποια πράγματα».

5.6 Απόψεις γονέων και Μορφωτικό Επίπεδο

Οι απόψεις των γονέων όσον αφορά την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα ελληνικά σχολεία και εν γένει της εθνοπολιτισμικής ετερότητας στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με το μορφωτικό τους επίπεδο. Στην παρούσα έρευνα, είναι εμφανές ότι όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο των γονέων τόσο μειώνονται οι ξενοφοβικές και ρατσιστικές αντιλήψεις που χαρακτηρίζονται από την απόρριψη και τη δαιμονοποίηση του διαφορετικού.

Χαρακτηριστικά, γονείς με στοιχειώδη μόρφωση φαίνεται να κρατούν μια πιο επιφυλακτική και αρνητική στάση απέναντι στο γεγονός της παρουσίας των μεταναστόπουλων στα ελληνικά σχολεία, αντιμετωπίζοντας την ετερότητα με υποτιμητικό και απαξιωτικό τρόπο: «*Λοιπόν, για να είμαι ειλικρινής δεν μου αρέσει όλο αυτό. Δεν λέω παιδιά είναι και αυτά, αλλά ας πάνε να κάπου άλλου να μάθουν γράμματα. Δεν γίνεται να συνεννοηθούν και να υπάρχουν μαζί τα Αλβανάκια ας πούμε με τους Έλληνες. Αλλιώς οι μεν αλλιώς οι δε… δεν έχουμε ίδια νοοτροπία και γενικότερα συμπεριφορά. Δεν κολλάει η ελληνική κουλτούρα με την αλβανική, την πακιστανική και την οποιαδήποτε κουλτούρα. Γι' αυτό δεν μου αρέσει που είναι όλοι μαζί… όλα αυτά τα παιδιά*», «*(…) κατά τη γνώμη μου, θα επηρεαζόταν αρνητικά τα παιδιά μας. (…) πιστεύω ότι είναι παιδιά που προέρχονται από μια διαφορετική κουλτούρα, έχουν μεγαλώσει διαφορετικά, έχουν διαφορετικά πιστεύω, διαφορετική θρησκεία και είναι κάτι το οποίο έρχεται αντιμέτωπο με τη δική μας την κουλτούρα. Αρνητικά αντιμέτωπο, γιατί θεωρώ ότι δεν είχαν τόσο καλό επίπεδο παιδείας όσο η δική μας η χώρα, επομένως πιστεύω ότι δεν είναι κάτι που θα προσφέρει στα δικά μας τα παιδιά (…)*». Σε αντίθεση, γονείς με ανώτερο μορφωτικό επίπεδο κρίνουν κατά κύριο λόγο θετικά την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, υποστηρίζοντας τη φοίτηση αυτών των μαθητών στις σχολικές κοινότητες, δίχως να γίνεται αναφορά σε περιφρονητικά σχόλια: «*Έχει θετικά αυτό το γεγονός… περισσότερο θετικά το βλέπω, γιατί θα μάθουν κιόλας τα παιδιά από τους μετανάστες κάποια άλλα πράγματα που δεν τα είχαν δει… και φυσικά πρέπει να βρίσκονται και*

αυτά τα παιδιά στα σχολεία ώστε να γίνει σωστή εκπαίδευσή τους», «*Πιστεύω ότι είναι καλό το γεγονός αυτό, δηλαδή γιατί να μην υπάρχουν και αυτά τα παιδιά στο σχολείο; Δεν βρίσκω κάτι το περίεργο ή το κακό σε αυτό. Θεωρώ ότι όλοι μαζί θα μπορέσουν να μορφωθούν, να συνυπάρξουν ομαλά ούτως ώστε και με τη βοήθεια των δασκάλων και λοιπά να προχωρήσουν την εκπαίδευση τους. Εφόσον μένουν εδώ αυτά τα παιδιά πρέπει και το σχολείο να προσφέρει ό,τι καλύτερο μπορεί όπως ακριβώς και με τους Έλληνες μαθητές*».

Παράλληλα, γονείς με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο εμφανίζονται να μην επιθυμούν την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, εκφράζοντας έντονες αντιρρήσεις: «*Πώς μου φαίνεται… ντάξει πλέον το έχουμε συνηθίσει αλλά… δε μου αρέσει αυτό, δε μου αρέσει, δηλαδή δεν θα ήθελα να φοιτούν στα ελληνικά σχολεία αν γινόταν*», «*Οι γονείς δυστυχώς θα πρέπει να προσπαθήσουν να καταπιούν αυτό που συμβαίνει στην Ελλάδα. Αυτό το τραγικό γεγονός με τους αλλοδαπούς και τους μαθητές. Εγώ προσωπικά θα προτιμούσα να μην ενταχθούν στα ελληνικά σχολεία. (…) Δεν μπορεί τώρα ο κάθε μετανάστης και λοιπά να έρχεται σε όποιο σχολείο θέλει και να κάνει ό,τι θέλει. Όχι διαφωνώ πλήρως… με την ένταξη*».

Όσο αυξάνεται το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τόσο μειώνονται οι στερεοτυπικές απόψεις και οι προκατειλημμένες συμπεριφορές. Γονείς, οι οποίοι είναι απόφοιτοι ΑΕΙ φαίνεται να αντιμετωπίζουν με θετικότερο τρόπο την ύπαρξη αλλοδαπών πολιτών στη χώρα, χωρίς να καταφεύγουν σε ακραίες δηλώσεις. Από την άλλη πλευρά, γονείς με στοιχειώδη εκπαίδευση, ακόμη και κάποιοι οι οποίοι είναι απόφοιτοι των ΤΕΙ, εκφράζουν έντονη ανησυχία και δυσαρέσκεια σχετικά με την παρουσία μεταναστών και προσφύγων στην Ελλάδα. Δεν λείπουν και ορισμένες άκρως ξενοφοβικές ή και ρατσιστικές αντιλήψεις, οι οποίες φαίνεται να συνάδουν με ένα κατώτερο μορφωτικό επίπεδο: «*Όχι όχι δεν θέλω να μείνουν. Να φύγουν, να φύγουν γιατί εγώ δεν θέλω να βρίσκονται στη χώρα μας… για όλα αυτά που είπα… τόσα γίνονται με την εγκληματικότητα στα ύψη. Οι ίδιοι δεν είναι καλοί, οι περισσότεροι κλέβουν και τα λοιπά… δεν το θέλω αυτό για τη χώρα μου. Δε θέλω να αφανιστούμε σαν λαός και να μας κατακλείσουν οι μουσουλμάνοι και όλοι αυτοί που έρχονται τώρα εδώ. Να σταματήσει αυτή η κατάσταση επιτέλους (…) να μην δεχόμαστε κανέναν, κλειστά σύνορα. Έτσι θα σωθούμε…*». Τέλος, σημειώνεται ότι οι απόψεις των γονέων όσον αφορά την παραμονή ή μη των αλλοδαπών που ζουν μόνιμα στη χώρα μας φαίνεται να επηρεάζονται αναλόγως σε σχέση με το μορφωτικό τους επίπεδο.

5.7 Απόψεις γονέων και Εκπαιδευτική Βαθμίδα Φοίτησης παιδιών

Διαφοροποιημένες παρουσιάζονται οι απόψεις των γονέων του δείγματος σε σχέση με τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία φοιτούν τα παιδιά τους. Ειδικότερα, σημαντικές διαφορές εμφανίζονται όσον αφορά τις απόψεις για την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία της χώρας και τη συνύπαρξή τους με τα Ελληνόπουλα. Οι γονείς μαθητών δημοτικού φαίνεται να προβληματίζονται και να ανησυχούν περισσότερο με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο σε σχέση με γονείς μαθητών λυκείου και γυμνασίου.

Οι γονείς μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης διακατέχονται από ένα σύνολο θετικών συναισθημάτων, αντιμετωπίζοντας χωρίς ξενοφοβικές τάσεις το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο του παιδιού τους. Οι απόψεις τους είναι σύμφωνες με τις αρχές της ισότητας, χωρίς να γίνεται λόγος για ενόχληση, όπως συμβαίνει κυρίως με γονείς που τα παιδιά τους φοιτούν σε μικρότερη βαθμίδα: «*Εεε δεν έχει να κάνει… ειδικά στις ηλικίες που είναι τώρα τα παιδιά μου δεν θα είχα αντιρρήσεις αν πήγαιναν ας πούμε σε ένα σχολείο με αρκετούς αλλοδαπούς μαθητές. Δεν το βρίσκω κακό όλο αυτό. Όλα τα παιδιά πρέπει σίγουρα να μορφωθούν και από κει και πέρα αν υπάρχει οργάνωση και θέληση τότε δεν προκύπτει κανένα πρόβλημα πιστεύω*», «*Δεν θα είχα κανένα πρόβλημα αν υπήρχε μεγάλος αριθμός μεταναστόπουλων. Θεωρώ ότι όλα τα παιδιά είναι… πρέπει να αντιμετωπίζονται με τον ίδιο τρόπο, να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και στο σχολείο και στην κοινωνία γενικότερα… δεν πιστεύω ότι η εθνικότητα παίζει κάποιο ρόλο σε αυτό, δηλαδή και τα μεταναστόπουλα τα βλέπω όπως ακριβώς και τα Ελληνόπουλα και σαφέστατα θα συνυπάρξουν με τα δικά μας παιδιά μέσα στα πλαίσια του σχολείου. Εγώ προσωπικά δεν ενοχλούμαι και δεν βλέπω κάτι αρνητικό σε αυτή την περίπτωση, οπότε θετικά το βλέπω δεν έχω να πω κάτι*». Αντιθέτως, γονείς μαθητών δημοτικού δηλώνουν: «*Θα με ενοχλούσε. Θα με ενοχλούσε πάρα πολύ. Γιατί δεν μου αρέσουν, δεν μου αρέσουν. Δεν έχουν οι αλλοδαποί το επίπεδό μας, την κουλτούρα μας. Όχι όχι. Θα ήταν καταστροφικό αυτό για τα παιδιά μου προσωπικά. Δεν γίνεται να συνυπάρξουν όλοι μαζί και ειδικά να είναι περισσότεροι οι αλλοδαποί. (...) γιατί; Γιατί δεν συμβαδίζουν ο πολιτισμός και η κουλτούρα μας, το επίπεδο μας*», «*Θα ήμουν σίγουρα αντίθετος με ένα τέτοιο γεγονός, γιατί στην ουσία πρόκειται για αλλοίωση του δικού μας πολιτισμού και των παραδόσεών μας. Γιατί πώς θα γίνει θα ακλουθούμε το πρόγραμμα*

και τις παραδόσεις αυτών των παιδιών; Τα παιδιά μας θα δέχονται… θα επηρεάζονται από ξένους πολιτισμούς και θα χαθεί εντελώς η ελληνική παιδεία».

Παράλληλα, οι γονείς μαθητών δημοτικού εμφανίζονται σε μεγαλύτερο βαθμό ενοχλημένοι και φέρνουν αντιρρήσεις όσον αφορά τις φιλικές σχέσεις των παιδιών τους με αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Ορισμένοι αναφέρουν την ύπαρξη προβλημάτων που προκύπτουν στις σχέσεις των παιδιών τους με τους αλλοδαπούς μαθητές. Σε γενικές γραμμές έρχονται στο προσκήνιο ορισμένες καθαρά ξενοφοβικές συμπεριφορές, οι οποίες δεν είναι τόσο εμφανείς σε γονείς μαθητών λυκείου ή και γυμνασίου: «*(…) Μεμονωμένα δηλαδή δεν με ενοχλεί, αλλά τα πολλά μαζί κάπως δεν… ακόμη και τη διάβρωση του ίδιου του παιδιού μου, της προσωπικότητάς του και του χαρακτήρα του, από μια συγκεκριμένη εθνικότητα τώρα, Αλβανούς που έχουμε εδώ πέρα κυρίως*», «*Εεε έχω φέρει κάποιες αντιρρήσεις... προσπαθώ, δεν τα καταφέρνω όμως, να τους κάνω να μην έχουν επαφές, αλλά δεν είναι εύκολο. (…) Θα ήθελα να έχει κολλητή μια κοπέλα από την Ελλάδα, για να έχουν την ίδια νοοτροπία και επίπεδο (…) Έφερα αντιρρήσεις, σε σημείο τσακωμού, αλλά… 'βρες και καμία άλλη κοπέλα, κάνε και με άλλους παρέα', αλλά όχι. Η κολλητή έμεινε κολλητή. Ντάξει τώρα πλέον δεν μπορώ να κάνω κάτι*».

Κεφάλαιο Έκτο: Συζήτηση Ευρημάτων

Όπως διαπιστώθηκε από την ανάλυση των ευρημάτων οι γονείς εκφράζουν πολυποίκιλες απόψεις όσον αφορά την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, καθώς και την παρουσία εν γένει των αλλοδαπών πολιτών στην ελληνική κοινωνία. Οι απόψεις αυτές κυμαίνονται από μια θετική έως άκρως αρνητική κλίμακα, εκδηλώνοντας αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές που εμπίπτουν αρκετές φορές στα όρια του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Ειδικότερα, όπως έγινε αντιληπτό μέσω της παρούσας έρευνας, στα σχολεία της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι έντονο το στοιχείο της εθνοπολιτισμικής ετερότητας, γεγονός που αντικατοπτρίζει τον πολυπολιτισμικό χαρακτήρα που έχει αποκτήσει η χώρα τα τελευταία χρόνια. Κάποιοι γονείς πιστεύουν ότι ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών στην Ελλάδα είναι τόσο μεγάλος που ισούται και ξεπέρνα τα αντίστοιχα ποσοστά των υπόλοιπων ευρωπαϊκών χωρών. Η πλειοψηφία των γονέων μάλιστα θεωρεί ότι θα αυξηθεί κατά πολύ ο αριθμός των αλλοδαπών μαθητών μέσα στην επόμενη πενταετία, κυρίως λόγω του προσφυγικού και του μεταναστευτικού ζητήματος, εύρημα το οποίο εξηγείται λαμβάνοντας υπόψη την τωρινή συγκυρία και αντιστοιχεί με τα ευρήματα της Unicef (2001), καθώς, τόσο εκείνη την περίοδο που η Ελλάδα διένυε τα πρώτα χρόνια ως χώρα υποδοχής μεταναστών όσο και σήμερα που η χώρα δέχεται ένα σημαντικό ρεύμα προσφύγων και μεταναστών, οι απόψεις των γονέων φαίνεται να ταυτίζονται.

Αναφορικά με τη φοίτηση των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία της χώρα μας, διαπιστώθηκε ότι οι περισσότεροι γονείς του δείγματος αντιλαμβάνονται αρνητικά το συγκεκριμένο γεγονός, παρουσιάζοντας σημαντική δυσκολία στο να αποδεχτούν την παρουσία αυτών των παιδιών στα σχολεία, καθώς αντιμετωπίζουν την ετερότητα ως ένα αξεπέραστο εμπόδιο. Ανάλογες είναι οι απόψεις των γονέων και τα προηγούμενα χρόνια, καθώς η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και η «πολυχρωμία» των τάξεων, θεωρούμενη ως απειλή, συνοδευόταν συχνά από την έντονη άρνηση των γονέων (Unicef, 2001). Επίσης, η υιοθέτηση αρνητικής έως και ρατσιστικής στάσης έναντι της παρουσίας των μεταναστόπουλων στα σχολεία γίνεται εμφανής μέσω της επιδίωξης των γονέων της μη εγγραφής και της απομάκρυνσης συγκεκριμένων μαθητών από το σχολείο λόγω της καταγωγής τους (ECRI, 2003, Συνήγορος του Πολίτη, 2013). Τα συγκεκριμένα γεγονότα φανερώνουν

ότι οι γονείς καθ' όλη την πάροδο των χρόνων θέτουν μια διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην εκπαίδευση Ελλήνων και εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών.

Μέσω της παρούσας μελέτης γίνεται αντιληπτό ότι οι περισσότεροι γονείς θεωρούν ως ουσιαστική και κατάλληλη πρακτική την ξεχωριστή εκπαίδευση Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών, ώστε να μην επηρεάζεται αρνητικά το επίπεδο της εκπαίδευσης των Ελλήνων μαθητών, να μην υπάρχει επαφή μεταξύ παιδιών διαφορετικών εθνικοτήτων και να δοθεί ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών προκείμενου να ενταχθούν. Η αντίληψη αυτή φαίνεται να είναι βαθιά ριζωμένη στην συνείδηση των γονέων, καθώς παρόμοιες απόψεις εκφράζονται και στην έρευνα της Unicef (2001), με το 58% των γονέων να θεωρεί ότι οι αλλοδαποί μαθητές πρέπει να εγγράφονται μόνο σε ειδικά τμήματα ή ειδικά σχολεία. Το συγκεκριμένο εύρημα καθιστά πασιφανή την γενικότερη άρνηση των γονέων να αποδεχτούν τους αλλοδαπούς μαθητές ως μέλη της ελληνικής σχολικής κοινότητας.

Άξιο λόγου είναι το εύρημα ότι οι γονείς αποδέχονται στην πλειονότητά τους την εκμάθηση της μητρικής γλώσσας των μεταναστόπουλων στο σχολείο, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με τις προηγούμενες απόψεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από τη μη αποδοχή της ετερότητας. Ωστόσο, όσον αφορά το ζήτημα της ύψωσης της ελληνικής σημαίας από έναν αριστούχο αλλοδαπό μαθητή οι περισσότεροι γονείς είναι αντίθετοι, προβάλλοντας έντονες αντιδράσεις, οι οποίες σχετίζονται με ζητήματα εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης, έχοντας ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό κάθε αλλοδαπού μαθητή από το εθνικό σύμβολο που, σύμφωνα με τους ίδιους, ανήκει αποκλειστικά στην Ελλάδα. Παρόμοιες απόψεις εκφράζονται εκ μέρους των γονέων και στην έρευνα της Unicef (2001), όπου το 57% των γονέων διαφωνεί με την ύψωση της σημαίας από έναν αλλοδαπό μαθητή. Επιβεβαιώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο ότι στη διαδικασία συγκρότησης του εθνικού χώρου ο στιγματισμός ή η εχθρότητα προς τον ξένο κατέχει σημαντικό ρόλο, καθώς προσδίδει όρια, ορίζει και ενώνει το «όμοιο» διαχωρίζοντάς το από το «ανόμοιο». Η εθνική ταυτότητα, επομένως, προσδιορίζεται αντιπαρατιθέμενη σε άλλες ταυτότητες και συμπορευόμενη με την ξενοφοβία (Βεντούρα, 2004). Με την υπαγωγή τής κυριαρχίας στο σύνολο των μελών του έθνους θεσπίζονται διακρίσεις σε βάρος όσων δεν διαθέτουν την εθνικότητα-υπηκοότητα του κράτους, ώστε να βρίσκονται σε μειονεκτική και δυσμενή θέση.

Σχετικά με την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία γίνεται αντιληπτό ότι οι γονείς δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στο θεσμό της εκπαίδευσης και την

απαραίτητη επιμόρφωση των εκπαιδευτικών. Ανάλογες είναι οι απόψεις των γονέων στην έρευνα της Unicef (2001), όπου τονίζουν ως βασική προτεραιότητα την καλύτερη κατάρτιση των εκπαιδευτικών σε ζητήματα εκπαίδευσης αλλοδαπών μαθητών. Αξίζει να σημειωθεί ότι αρκετοί γονείς θεωρούν τα ειδικά τμήματα ως μια σημαντική ενέργεια για την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών, χωρίς ωστόσο να γίνεται λόγος εκ μέρους τους για την επανένταξη των μαθητών αυτών στο κανονικό τμήμα μαζί με τα Ελληνόπουλα. Η ενέργεια αυτή παρουσιάζεται με έναν αρκετά επιπόλαιο τρόπο από τους γονείς, φανερώνοντας για άλλη μια φορά την επίμονη αντίληψη αρκετών γονέων για ξεχωριστή εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών. Επιπροσθέτως, οι γονείς αναγνωρίζουν τη συμβολή τους στη διαδικασία της ομαλής ένταξης των αλλοδαπών μαθητών στη σχολική κοινότητα, κάνοντας λόγο για ευαισθητοποίηση των παιδιών εκ μέρους τους μέσω του διαλόγου. Η διαδικασία αυτή δεν είναι πάντοτε εφικτή, καθώς η έντονη επιφύλαξη, καχυποψία και προκατάληψη των γονέων προς την ετερότητα στέκεται εμπόδιο στον ουσιαστικό διάλογο γύρω από τις έννοιες της ισότητας και του σεβασμού της ετερότητας. Υπάρχει, παράλληλα, μια μικρή μερίδα γονέων που δεν επιθυμεί την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στις σχολικές κοινότητες, εκφράζοντας αντιρρήσεις σχετικά με την καθαριότητα και την εγκληματικότητα των αλλοδαπών. Στη συγκεκριμένη περίπτωση γίνεται εμφανές το στερεότυπο του αλλοδαπού «εγκληματία» και «βρόμικου ανθρώπου» που επικρατεί σε μεγάλο βαθμό στην κοινή γνώμη (Καρύδης, 1996, Ψημμένος, 1995). Ένα μικρό ποσοστό των γονέων αντίστοιχα στην έρευνα της Unicef (2001) παρουσιάζεται αντίθετο με την ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία.

Έντονη άρνηση και ενόχληση προβάλλουν οι γονείς στο ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο του παιδιού τους. Η συνύπαρξη των παιδιών τους με τους εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές δεν είναι επιθυμητή, καθώς θεωρούν ότι η ετερότητα είναι ένα αξεπέραστο εμπόδιο το οποίο έρχεται σε αντίθεση με το κυρίαρχο ελληνικό στοιχείο και ασκεί αρνητικές επιδράσεις στα ελληνόπουλα τόσο σε μαθησιακό όσο και ευρύτερα σε κοινωνικό επίπεδο. Επίσης, σημειώνεται ότι η ετερότητα επιφέρει αλλοιώσεις και διαβρώνει τον ελληνικό πολιτισμό και την ελληνική παιδεία. Επιβεβαιώνεται κατ' αυτόν τον τρόπο η ευρέως διαδεδομένη αντίληψη ότι οι αλλοδαποί αποτελούν κατώτερα πολιτισμικά όντα τα οποία υποβαθμίζουν το πολιτιστικό επίπεδο της χώρας (Καφετζής, Μαλούτας, & Τσίγκανου, 2007, Παπλιάκου, Σταθοπούλου, & Στρατουδάκη, 2011).

Έκδηλη είναι, συνάμα, η πεποίθηση περί εθνικής και πολιτισμικής ομοιογένειας του πληθυσμού, αντιμετωπίζοντας τους μετανάστες ως μίασμα του έθνους.

Χαρακτηριστικό εύρημα αποτελεί ότι στην περίπτωση του ενδεχόμενου φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο ίδιο τμήμα με το παιδί τους, οι γονείς ενοχλούνται σε μεγαλύτερο βαθμό. Περνώντας, δηλαδή, στην άμεση επαφή του παιδιού τους με την ετερότητα, έχουμε ως αποτέλεσμα την αντίδραση περισσότερων γονέων. Υπήρξαν, σαφώς, και γονείς οι οποίοι δεν εξέφρασαν αντιρρήσεις και ενοχλήσεις αναφορικά με την εθνοπολιτισμική ετερότητα των αλλοδαπών μαθητών, αλλά περιορίστηκαν κυρίως σε μαθησιακούς λόγους. Σε παρόμοιο επίπεδο εμφανίζονται και τα ευρήματα της Unicef (2001), όπου ο ένας στους δυο γονείς (50,5%) ενοχλείται με το ενδεχόμενο φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο του παιδιού του, με το βαθμό της ενόχλησης να αυξάνεται όταν η φοίτηση αφορά την ίδια τάξη με το παιδί τους (54%).

Οι περισσότεροι γονείς, όπως προκύπτει, δεν είναι αντίθετοι με τη σύναψη φιλικών σχέσεων των παιδιών τους με αλλοδαπούς συμμαθητές τους. Φαίνεται να αποδέχονται την υφιστάμενη κατάσταση, χωρίς να εκφράζουν αντιρρήσεις ή ξενοφοβικές στάσεις, οι οποίες γίνονται εμφανείς σε προαναφερθείσες απόψεις τους. Στη συγκεκριμένη περίπτωση οι γονείς φαίνεται να εστιάζουν στην προσωπικότητα και το χαρακτήρα του εκάστοτε αλλοδαπού μαθητή που συναναστρέφεται με το παιδί τους, αντιμετωπίζοντάς τον αυστηρώς προσωπικά και ατομικά, χωρίς να προβαίνουν σε γενικεύσεις και υπεραπλουστεύσεις για την εθνικότητά του, όπως συμβαίνει σε άλλες περιπτώσεις. Θεωρούν ότι, εφόσον το παιδί τους επιθυμεί τη συναναστροφή με κάποιο παιδί διαφορετικής εθνικότητας, δεν υπάρχει λόγος να αποτρέψουν τη συγκεκριμένη σχέση, ιδίως εάν δεν δημιουργούνται προβλήματα. Η στάση αυτή έρχεται σε αντίθεση με την ισχυρή, όπως φαίνεται, στερεοτυπική αντίληψη που διαθέτουν οι γονείς όσον αφορά τους εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές, οι οποίοι αντιμετωπίζονται συνολικά ως μίασμα της ελληνικής εκπαίδευσης και κοινωνίας. Ανάλογα ευρήματα παρουσιάζει η Unicef (2001), όπου οι αντιδράσεις των γονέων μπροστά στο ενδεχόμενο φιλικής συναναστροφής των παιδιών τους με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους είναι ελάχιστες.

Ωστόσο, σημαντικό είναι το εύρημα ενός γονέα που δεν ενοχλείται από τη μεμονωμένη φιλική σχέση του παιδιού του με έναν Αλβανό μαθητή, ενώ θεωρεί ότι η συνύπαρξη του παιδιού του με αρκετούς Αλβανούς μαθητές θα έχει ως αποτέλεσμα τη διάβρωση της προσωπικότητάς του. Δεν λείπουν και γονείς οι οποίοι

εναντιώνονται και ενοχλούνται από τη σχέση των παιδιών τους με αλλοδαπούς μαθητές, ιδίως με άτομα Αλβανικής καταγωγής, καθώς πιστεύουν ότι τα παιδιά αυτά έχουν κάποια ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά, τα οποία είναι άμεσα σχετιζόμενα με την καταγωγή τους και έρχονται σε σύγκρουση με την αρετή του ήθους, της τιμιότητας και της ευγένειας. Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεται έντονα αντιληπτή η διαρκής παρουσία ισχυρών στερεοτύπων και προκαταλήψεων απέναντι στην πολυπληθέστερη ομάδα μεταναστών στη χώρα. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία η στάση των Ελλήνων απέναντι στους Αλβανούς παρουσιάζεται άκρως αρνητική, καθώς θεωρούνται εγκληματίες, υποδεέστεροι και γενικά ανίκανοι να ενταχθούν και να συμβαδίσουν με τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας (Γαλάνης, 1993, Ψημμένος, 1995).

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι αλλοδαποί μαθητές ως επί το πλείστον δεν έχουν δημιουργήσει κάποιο πρόβλημα στη σχολική κοινότητα, παρά τις ανησυχίες και την έντονη καχυποψία των γονέων. Τα ελάχιστα προβλήματα που αναφέρθηκαν εμπίπτουν στο πλαίσιο των διαπροσωπικών σχέσεων και αφορούν ορισμένες διαταραχές που μπορεί να προκύψουν, όπως καυγάδες, τσακωμοί και λοιπά.

Εστιάζοντας στην ευρύτερη μορφή που αποκτά η ετερότητα μέσα στα κοινωνικά πλαίσια, η συνολική αντιμετώπιση των αλλοδαπών πολιτών από τους γονείς συνίσταται σε μια κατάσταση μη αποδοχής. Ειδικότερα, όπως διαπιστώθηκε, οι γονείς θεωρούν τον αριθμό των αλλοδαπών πολιτών στην Ελλάδα αρκετά μεγάλο. Η άποψη αυτή τροφοδοτείται ακόμα περισσότερο από τη συνεχόμενη έλευση προσφύγων και μεταναστών. Με την έναρξη της έλευσης των μεταναστών στην Ελλάδα και τη μετατροπή της σε χώρα υποδοχής οι πολίτες παρουσιάζουν ξενοφοβικές τάσεις, με τους περισσότερους να θεωρούν υπερβολικά μεγάλο το ποσοστό των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα (Βούλγαρης και συν., 1995). Η συνεχόμενη ροή των μεταναστών σε συνδυασμό με την προσφυγική κρίση αποτελούν βασικούς παράγοντες στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης άποψης. Ωστόσο, σύμφωνα με τη διεθνή έκθεση μετανάστευσης των Ηνωμένωνν Εθνών (2016), το ποσοστό των μεταναστών στην Ελλάδα ανερχόταν στο 11% του συνολικού πληθυσμού, ποσοστό πολύ μικρότερο σε σχέση με τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες.

Οι απόψεις των γονέων σχετικά με την παρουσία των μεταναστών, αλλά και των προσφύγων, στην Ελλάδα χαρακτηρίζονται κυρίως από αρνητικά συναισθήματα, τα οποία απέχουν πολύ από το αίσθημα της ισότητας, του σεβασμού και της αποδοχής. Όπως προέκυψε, η καταφανής ενόχληση των γονέων με τους αλλοδαπούς

πολίτες οφείλεται στο γεγονός των οξυμένων προβλημάτων που δημιουργούνται στην κοινωνία από την παρουσία τους, όπως η αύξηση της εγκληματικότητας και της βίας, η διατήρηση της καθαριότητας και η μετάδοση ασθενειών, η αλλοίωση του ελληνικού έθνους και πολιτισμού και η μείωση των θέσεων εργασίας για τους Έλληνες. Παράλληλα, η οικονομική κρίση και η δυσλειτουργία των κρατικών μηχανισμών σχετικά με το μεταναστευτικό και το προσφυγικό ζήτημα αποτελούν βασικούς παράγοντες, όπως φάνηκε, στην αρνητικά διαμορφωμένη άποψη των γονέων σχετικά με τους μετανάστες και με τους πρόσφατα ερχόμενους πρόσφυγες. Αξιοσήμαντο είναι ότι κάποιοι γονείς αντιδιαστέλλουν τους μετανάστες από τους πρόσφυγες, εκφράζοντας πιο έντονη ανησυχία και δυσαρέσκεια για την είσοδο των δεύτερων στη χώρα.

Πράγματι, από την αρχή το ζήτημα της μετανάστευσης σχετίστηκε άμεσα με θέματα όπως η λαθρομετανάστευση, οι δυσάρεστες οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες που προκάλεσε, η εγκληματικότητα, καθώς και η φαντασιακή απειλή της ελληνικής ταυτότητας και «καθαρότητας» της φυλής (Νικολάου, 2011). Η προκύπτουσα, μέσω της παρούσας έρευνας, αρνητική αξιολόγηση της παρουσίας των μεταναστών στην Ελλάδα, με το επιχείρημα της όξυνσης της εγκληματικότητας, της ανεργίας και της μετάδοσης ασθενειών, αποτελεί σημάδι των βαθιά ριζωμένων στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Το στερεότυπο του «βίαιου», «επικίνδυνου» και «εγκληματία» αλλοδαπού κυριαρχεί για δεκαετίες στη χώρα, κατασκευαζόμενο πολλές φορές από τα ΜΜΕ, μέσα σε ένα κλίμα γενικότερης ξενοφοβίας και ρατσισμού, όπου μετανάστες και πρόσφυγες παρουσιάζονται ως «απρόσκλητοι ξένοι», ως όντα με «βάναυση και περιθωριακή φύση», συνδέοντας την ιδιότητά τους με εκείνη του «καθ' έξιν και κατά συρροή εγκληματία» (Καρύδης, 1996, Παύλου, 2001, Σαββάκης, 2012). Η δυσανεξία απέναντι στον «Άλλο» ενισχύεται, επίσης, από την πεποίθηση ότι η παρουσία του πλήττει την οικονομία της χώρας (Καφετζής, Μαλούτας, & Τσίγκανου, 2007, Παπλιάκου, Σταθοπούλου, & Στρατουδάκη, 2011). Εστιάζοντας στο φαινόμενο της οικονομικής κρίσης, η κοινωνικοοικονομική ανασφάλεια και η απουσία ορατών μέτρων αντιμετώπισης της υφιστάμενης κατάστασης δίνουν τη δυνατότητα εξωτερίκευσης της επιθετικότητας προς τους ξένους (Δραγώνα, 2007). Με την έναρξη της οικονομικής κρίσης, η ελληνική κοινωνία εμφανίζει ιδιαίτερα ποσοστά απόρριψης ατόμων διαφορετικής εθνικότητας (Καφετζής, Μαλούτας, & Τσίγκανου, 2007, Παπλιάκου, Σταθοπούλου, &

Στρατουδάκη, 2011), χωρίς ωστόσο να θεωρείται ως αποκλειστικός παράγοντας στην αύξηση της ξενοφοβίας.

Η κρατική δυσλειτουργία και η μεταναστευτική πολιτική η οποία οδηγεί στη διαιώνιση της νομικά, κοινωνικά και πολιτικά μειονεκτικής θέσης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία, φαίνεται να αποτελεί βασικό παράγοντα στην αρνητικά διαμορφωμένη αντίληψη του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου απέναντι σε αυτούς τους ανθρώπους. Ειδικότερα, η έλευση των προσφύγων έδωσε μεγάλη ένταση σε φαινόμενα ρατσιστικής βίας, έχοντας ως αποτέλεσμα την έντονη στοχοποίηση της εθνοπολιτισμικής ετερότητας (RVRN, 2015). Μικρός είναι ο αριθμός των απόψεων περί αλληλεγγύης, σεβασμού και αποδοχής της ετερότητας εντός του κοινωνικού πλαισίου. Παρόμοιες απόψεις διατυπώνουν οι γονείς στην έρευνα της Unicef (2001), όπου οι περισσότεροι δηλώνουν ότι η παρουσία των μεταναστών τους προκαλεί ανησυχία και ενόχληση, ενώ μόνο ένας στους δέκα γονείς εκφράζει ενδιαφέρον για τη νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα.

Όσον αφορά την παραμονή των αλλοδαπών μεταναστών που ζουν μόνιμα στη χώρα μας οι απόψεις των γονέων, όπως φάνηκε, διχάζονται χωρίς να εμφανίζουν συνολική αποδοχή. Κάποιοι γονείς τάσσονται υπέρ της παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα, άλλοι θεωρούν ότι πρέπει να παραμείνει μόνον ένας συγκεκριμένος και αναγκαίος αριθμός, ενώ δεν λείπουν απόψεις υπέρ της άμεσης απέλασής τους. Η ζυγαριά, ωστόσο, φαίνεται να γέρνει προς μια αρνητική αντίληψη απέναντι στο γεγονός της παραμονής των μεταναστών στην Ελλάδα. Η απορριπτική στάση απέναντι στο μετανάστη και η απαγόρευση της παραμονής του στη χώρα κυριαρχούν στην ελληνική κοινή γνώμη τα τελευταία χρόνια, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Κοινωνική Έρευνα (Καφετζής, Μαλούτας, & Τσίγκανου, 2007, Παπλιάκου, Σταθοπούλου, & Στρατουδάκη, 2011). Ειδικότερα, οι γονείς έχουν εκφράσει παρόμοιες απόψεις με το μεγαλύτερο ποσοστό να μην επιθυμεί την παραμονή των μεταναστών στην Ελλάδα, θεωρώντας ότι πρέπει να φύγουν από τη χώρα είτε στο σύνολο τους είτε όσοι δεν είναι αναγκαίοι ή νόμιμοι (Unicef, 2001). Αξίζει να σταθούμε στο ζήτημα των παράνομων μεταναστών καθώς, όπως προκύπτει και από την παρούσα έρευνα, οι γονείς τάσσονται αυστηρώς υπέρ της απέλασής τους από τη χώρα, χωρίς να αντιλαμβάνονται τις πιθανές αρνητικές συνέπειες αυτού του γεγονότος για τα ίδια τα άτομα.

Εστιάζοντας στην αξία της ισότητας και της ισότιμης μεταχείρισης με την παροχή ίσων δικαιωμάτων σε όλους, οι απόψεις των γονέων διίστανται με τους

οριακά περισσότερους να συμφωνούν με την παροχή ίδιων δικαιωμάτων σε Έλληνες και μετανάστες. Ωστόσο, σημαντικός είναι ο αριθμός των γονέων οι οποίοι δεν είναι σύμφωνοι με την παροχή ίσων δικαιωμάτων σε όλους. Η συγκεκριμένη αντίληψη συνάδει με τη νομοθετική πολιτική, της οποίας χαρακτηριστικό αποτελεί η απουσία ουσιαστικών πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων στους μετανάστες (Κόντης, 2001, Παύλου, 2004). Η απόπειρα ανακοπής της συμμετοχής των ξένων κατοίκων στην κοινωνική, πολιτική, οικονομική και πολιτισμική ζωή μιας χώρας σηματοδοτείται από την εκδήλωση ρατσιστικών και ξενοφοβικών συμπεριφορών απέναντι σε μετανάστες και πρόσφυγες (Anthias & Yuval-Davis, 1993). Εφόσον η έντονη καχυποψία, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις προς το διαφορετικό κυριαρχούν, σταδιακά επέρχεται η προσπάθεια του περιορισμού και της «εξόντωσης» της φαντασιακής απειλής.

Άξιο λόγου είναι το εύρημα σύμφωνα με το οποίο οι γονείς δεν έχουν συνάψει φιλικές σχέσεις με άτομα πέραν της ελληνικής εθνικότητας. Εντούτοις, όπως διαπιστώθηκε, οι περισσότεροι εμφανίζονται θετικοί μπροστά στο ενδεχόμενο φιλικής συναναστροφής με άτομο άλλης εθνικότητας, χωρίς, ωστόσο, να λείπουν γονείς οι οποίοι είτε εκφράζουν επιφυλάξεις είτε δηλώνουν με απόλυτο τρόπο ότι δεν θα προέβαιναν ποτέ σε αυτήν τη διαδικασία. Η πρόθεση των γονέων να συναναστραφούν με το διαφορετικό «Ξένο» στηρίζεται ουσιαστικά στη διερεύνηση μιας διαφορετικής προσωπικότητας και χαρακτήρα, χωρίς να δίνεται έμφαση στην εθνικότητα. Η αντίληψη αυτή έρχεται σε αντίθεση με τη στερεοτυπική σκέψη που αποτυπώνεται στις απόψεις των γονέων όσον αφορά τους αλλοδαπούς πολίτες, οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως ένα συγκεκριμένο σύνολο ανθρώπων στο οποίο αποδίδονται γενικευμένα και αυθαίρετα ορισμένα χαρακτηριστικά. Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις συμβάλλουν στην εκδήλωση ρατσιστικών ή/και ξενοφοβικών στάσεων απέναντι στον «Άλλο». Χαρακτηριστικό είναι το εύρημα ενός γονέα, ο οποίος συναναστρέφεται με άτομα άλλης εθνικότητας αποκλειστικά στα πλαίσια της εργασίας και προσπαθεί να αντιμετωπίζει τους αλλοδαπούς συναδέλφους του όσο το δυνατόν γίνεται χωρίς διακρίσεις, καθώς διακατέχεται από έντονες επιφυλάξεις απέναντι τους, μέσα σε ένα γενικότερο ξενοφοβικό περιβάλλον.

Σημαντικό εύρημα αποτελεί ότι οι απόψεις των γονέων σχετικά με την παρουσία της εθνοπολιτισμικής ετερότητας, τόσο στα ελληνικά σχολεία όσο και στον ευρύτερο κοινωνικό χώρο, παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με το μορφωτικό τους επίπεδο. Όπως προέκυψε όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο

των γονέων τόσο μειώνονται οι ξενοφοβικές και ρατσιστικές αντιλήψεις που χαρακτηρίζονται από την απόρριψη του διαφορετικού. Πολύ σημαντικός είναι εδώ ο ρόλος του «πολιτισμικού κεφαλαίου» (Πατερέκα, 1986), καθώς ανάλογα με το κοινωνικό και μορφωτικό υπόβαθρο της κάθε οικογένειας διαφέρει και η στάση η οποία θα διατηρηθεί απέναντι στο ρατσισμό και την ξενοφοβία. Παρομοίως, στην έρευνα της Unicef (2001) η ξενοφοβική συμπεριφορά σχετίζεται σημαντικά με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων.

Επιπροσθέτως, διαφορές παρουσιάζουν οι απόψεις των γονέων ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία φοιτούν τα παιδιά τους. Ειδικότερα, όπως διαπιστώθηκε, οι γονείς μαθητών δημοτικού φαίνεται να προβληματίζονται και να ανησυχούν περισσότερο με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο και τη συναναστροφή με τα παιδιά τους σε σχέση με γονείς μαθητών λυκείου και γυμνασίου. Όσο πιο μικρά είναι τα παιδιά τόσο πιο προστατευτικοί φαίνεται να είναι οι γονείς, οι οποίοι ανησυχούν περισσότερο για την κατάσταση που επικρατεί στο σχολείο, καθώς και για τη συναναστροφή των παιδιών τους με τους συνομηλίκους τους. Το συγκεκριμένο γεγονός σαφώς και δεν μειώνει το μέγεθος της ανησυχίας και της προστασίας εκ μέρους των γονέων των παιδιών που βρίσκονται σε μεγαλύτερη εκπαιδευτική βαθμίδα.

Κεφάλαιο Έβδομο: Συμπεράσματα

Μέσω της παρούσας έρευνας επιδιώχθηκε η διερεύνηση των απόψεων των γονέων αναφορικά με την παρουσία των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και τον τρόπο αντιμετώπισης της ετερότητας των συγκεκριμένων μαθητών στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ειδικότερα, επιχειρήθηκε να διαπιστωθεί κατά πόσο οι γονείς αποδέχονται την ύπαρξη αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία και με ποιον τρόπο αντιμετωπίζουν τη συνύπαρξη Ελλήνων και εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών. Ερευνήθηκαν, επίσης, οι απόψεις σχετικά με την παρουσία εν γένει των αλλοδαπών πολιτών στην ελληνική κοινωνία, ενώ παρατηρήθηκαν διαφοροποιήσεις στις απόψεις σε σχέση με το μορφωτικό επίπεδο των γονέων καθώς και σε σχέση με τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία φοιτούν τα παιδιά τους.

Οι εθνοπολιτισμικά διαφορετικοί μαθητές φοιτούν στα σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, προσδίδοντάς τους έναν έντονα πολυπολιτισμικό χαρακτήρα, απόρροια της αντίστοιχης κοινωνικής πραγματικότητας. Όπως διαπιστώθηκε, οι γονείς διακατέχονται από ρατσιστικές και ξενοφοβικές απόψεις, οι οποίες δεν συνάδουν με τις αρχές και τις αξίες της διαπολιτισμικότητας. Εμφανίζουν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία ξενοφοβικής συμπεριφοράς, αντιμετωπίζοντας αρνητικά τόσο την παρουσία των μεταναστόπουλων στα σχολεία όσο και εν γένει την παρουσία των αλλοδαπών στην Ελλάδα. Η ετερότητα, σε εθνοπολιτισμικό επίπεδο, εκλαμβάνεται με αρνητικό τρόπο, θέτοντας στο προσκήνιο αισθήματα και συμπεριφορές που απέχουν από τις έννοιες του σεβασμού, της ισότητας και της αποδοχής του διαφορετικού.

Συμπερασματικά, όπως προκύπτει από την παρούσα έρευνα, τα σχολεία λειτουργούν ως καθρέφτης της κοινωνίας στον οποίο προβάλλονται τα ρατσιστικά και ξενοφοβικά στερεότυπα του «αλλοδαπού μετανάστη». Οι ξενοφοβικές αντιλήψεις αναφορικά με την παρουσία των μεταναστών που ζουν στην Ελλάδα μεταφέρονται αυτούσια και στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν οι γονείς τη φοίτηση των αλλοδαπών μαθητών στα σχολεία, με αποτέλεσμα τα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά που κυριαρχούν τα τελευταία χρόνια απέναντι στους μετανάστες να αποδίδονται με αντίστοιχο τρόπο στους εθνοπολιτισμικά διαφορετικούς μαθητές. Η σχολική κοινότητα γίνεται αντιληπτή ως μια μικρογραφία της κοινωνίας στην οποία επικρατεί το αίσθημα του φόβου και της απειλής από κάθε τι διαφορετικό.

Η ύπαρξη και παραμονή των αλλοδαπών στην ελληνική κοινωνία προκαλεί στους γονείς πληθώρα αρνητικών και ξενοφοβικών συναισθημάτων, οδηγώντας στην απόρριψη της ετερότητας. Η γενικότερη αρνητική αντίληψη που επικρατεί για τους μετανάστες βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στα κυρίαρχα στερεότυπα. Κατ' αυτόν τον τρόπο οι αλλοδαποί αντιμετωπίζονται ως ένα σύνολο ατόμων που οφείλεται για την αύξηση της εγκληματικότητας και της βίας, τη μετάδοση ασθενειών, την αλλοίωση του ελληνικού έθνους και πολιτισμού και την αύξηση της ανεργίας για τους Έλληνες πολίτες. Παράλληλα, οι επικρατούσες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της χώρας συμβάλλουν κατά πολύ στη γενικότερη εμφάνιση ξενοφοβικών στάσεων και συμπεριφορών. Υπό αυτές τις συνθήκες, η έλευση των προσφύγων εκλαμβάνεται αποδοκιμαστικά με μεγαλύτερη ένταση από τους γονείς, καθώς εντείνει ακόμα περισσότερο την υπάρχουσα ετερότητα στην ελληνική κοινωνία και, συνεπώς, την ανησυχία και ανασφάλεια. Η παραμονή των μεταναστών που ζουν μόνιμα στη χώρα αντιμετωπίζεται περισσότερο ως γεγονός προς απόρριψη, καθώς τίθενται αυστηροί όροι για την παραμονή τους εδώ, μέσα σε μια γενικότερη νοοτροπία περιορισμού, «ελληνοποίησης», απαγόρευσης ή και απέλασης των μεταναστών. Η ισότητα και η ισότιμη μεταχείριση με την παροχή ίσων δικαιωμάτων σε όλους, αποτελεί άποψη την οποία δεν ασπάζονται στο σύνολό τους οι γονείς. Η ευρεία επικράτηση των στερεοτύπων και των προκαταλήψεων μέσα σε ένα γενικότερο κλίμα απόρριψης του διαφορετικού είναι δυνατό να οδηγήσει στην εκδήλωση ρατσιστικών και ξενοφοβικών συμπεριφορών απέναντι σε μετανάστες και πρόσφυγες, συμβάλλοντας σε μια κατάσταση περιορισμού και «εξόντωσης» της φαντασιακής απειλής της ετερότητας.

Αντιστοίχως, η εμφανής δυσκολία και άρνηση αποδοχής της ετερότητας σε ευρύτερο κοινωνικό επίπεδο μεταφέρεται και στη σχολική κοινότητα. Η παρουσία και η φοίτηση των παιδιών των μεταναστών στα σχολεία της χώρα μας αντιμετωπίζεται με αρνητικό και καχύποπτο τρόπο. Η εθνοπολιτισμική ετερότητα αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στην αποδοχή της κοινής φοίτησης Ελλήνων και αλλοδαπών μαθητών. Τονίζεται ιδιαίτερα η ξεχωριστή εκπαίδευση γηγενών και αλλοδαπών μαθητών, ώστε να αποφευχθούν όχι μόνο μαθησιακά και επικοινωνιακά προβλήματα αλλά και η επαφή και αλληλεπίδραση μεταξύ παιδιών από διαφορετικά εθνοπολιτισμικά περιβάλλοντα. Το αίσθημα της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης είναι σε μεγάλο βαθμό ισχυρό, έχοντας ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό της διαφορετικότητας, υποβάλλοντας τον «Άλλο» μαθητή σε μειονεκτική και

δυσμενή θέση. Η ομαλή ένταξη των αλλοδαπών μαθητών στη σχολική κοινότητα γίνεται αντιληπτή ως μια διαδικασία που εξαρτάται τόσο από την επιτυχή οργάνωση του θεσμού της εκπαίδευσης, την ικανότητα και ετοιμότητα των εκπαιδευτικών όσο και από τους ίδιους τους γονείς. Ωστόσο, η καχυποψία, η έντονη επιφύλαξη, ο φόβος απέναντι στο διαφορετικό και τα κυρίαρχα στερεότυπα που επικρατούν για τον αλλοδαπό μετανάστη και πρόσφυγα στέκονται εμπόδιο στην ανάπτυξη της ισότητας και του σεβασμού της ετερότητας στο σχολικό πλαίσιο. Η ένταξη των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών φαντάζει ως μια αρκετά επίπονη διαδικασία, η οποία προκαλεί δυσφορία, χωρίς να γίνεται πλήρως αποδεκτή.

Η συνύπαρξη των εθνοπολιτισμικά διαφορετικών μαθητών με τα Ελληνόπουλα δεν είναι επιθυμητή από τους γονείς, οι οποίοι ενοχλούνται με το ενδεχόμενο της φοίτησης σημαντικού αριθμού αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο του παιδιού τους. Η εθνοπολιτισμική ετερότητα, η οποία συνεπάγεται διαφορές σε επίπεδο γλώσσας, θρησκείας, κουλτούρας, παραδόσεων, ηθών και εθίμων, εκλαμβάνεται ως μια μορφή απειλής, καθώς έρχεται σε αντίθεση με το κυρίαρχο ελληνικό έθνος και πολιτισμό και ασκεί αρνητικές επιρροές και επιδράσεις στα Ελληνόπουλα. Κυρίαρχη είναι η αντίληψη για τη διατήρηση και διαφύλαξη της εθνικής και πολιτισμικής ομοιογένειας του πληθυσμού, η οποία τίθεται σε κίνδυνο από την υπάρχουσα πολυπολιτισμική πραγματικότητα. Βαθιά ριζωμένη είναι η στερεοτυπική σκέψη και αντίληψη των γονέων, οι οποίοι ενώ αποδέχονται τη σύναψη φιλικής σχέσης των παιδιών τους με αλλοδαπούς συμμαθητές τους, συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν αρνητικά ως σύνολο τις συγκεκριμένες εθνικότητες αναφερόμενοι σε στερεοτυπικές απόψεις και προκατειλημμένες στάσεις. Σε προσωπικό επίπεδο, η έμφαση δίνεται στην προσωπικότητα και το χαρακτήρα ενός συγκεκριμένου αλλοδαπού μαθητή, χωρίς να γίνεται λόγος σε γενικεύσεις και αθέμιτες αξιολογήσεις. Τα στερεότυπα ωστόσο των γονέων είναι πιο ισχυρά όταν γίνεται αναφορά σε μαθητή ή πολίτη Αλβανικής καταγωγής, στον οποίο αποδίδονται χαρακτηριστικά που αντιτίθενται με την αρετή του ήθους, της τιμιότητας και της ευγένειας.

Παρά το γενικότερο κλίμα απόρριψης της ετερότητας, η συχνότητα των προβλημάτων που δημιουργούν οι αλλοδαποί μαθητές δεν είναι μεγάλη, πέρα από συγκεκριμένα προβλήματα μάθησης και συμπεριφοράς. Το γεγονός αυτό κάνει ακόμη πιο επιτακτική την ανάγκη καταπολέμησης των διακρίσεων και της περιθωριοποίησης του «Άλλου», ως αποτέλεσμα στερεοτυπικών αντιλήψεων. Η μόρφωση παίζει σημαντικό ρόλο στη μείωση της ξενοφοβίας, καθώς όσο αυξάνεται

το εκπαιδευτικό επίπεδο τόσο μειώνονται οι απόψεις περί απόρριψης της ετερότητας. Η βαθμίδα εκπαίδευσης κατέχει έναν ιδιαίτερο ρόλο όσον αφορά τη συζήτηση περί ετερότητας, διότι οι γονείς μαθητών δημοτικού είναι πιο ανήσυχοι και επιρρεπείς στις διακρίσεις έναντι των αλλοδαπών μαθητών στο σχολείο.

Επιλογικά, γίνεται αντιληπτό ότι παρά την πάροδο των χρόνων και τη διαρκή έλευση και παραμονή των μεταναστών στην Ελλάδα, τα αρνητικά συναισθήματα γι' αυτούς φαίνεται να παραμένουν σταθερά και ως ένα βαθμό αμετάκλητα. Η αρχικά διαμορφωμένη αντίληψη για την ετερότητα, με την επικράτηση στερεοτύπων, προκαταλήψεων και διακρίσεων σε πολιτικό, νομοθετικό και κοινωνικό επίπεδο, παραμένει ως έχει χωρίς να παρουσιάζει αξιόλογες αλλαγές. Η προϋπάρχουσα δυσκολία προσαρμογής σε μια νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα σε συνδυασμό με την οικονομική και προσφυγική κρίση εντείνουν ακόμα περισσότερο τη γενικότερη αρνητική στάση απέναντι στον «Άλλο», με την εκδήλωση ρατσιστικών και ξενοφοβικών στάσεων. Η ετερότητα δεν είναι επιθυμητή τόσο σε κοινωνικό όσο και ειδικότερα σε σχολικό επίπεδο, καθώς η αντίληψη και η επιθυμία περί ομοιογένειας του πληθυσμού είναι πιο ισχυρή, ώστε να παραγκωνίζει το διαφορετικό εκλαμβάνοντάς το ως μίασμα του έθνους, της θρησκείας, της γλώσσας και γενικότερα του πολιτισμού. Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, οι γονείς διακατεχόμενοι από ρατσιστικές και ξενοφοβικές αντιλήψεις δεν είναι σε θέση να αποδεχτούν τον πολιτισμικό πλουραλισμό και οδηγούνται αυτόματα στη στοχοποίηση και απόρριψη της ετερότητας, η οποία σαφώς οφείλεται για κάθε δεινό και κακώς κείμενο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής στη χώρα. Τα παραπάνω καθιστούν σημαντικό τον ουσιαστικό ρόλο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, η οποία καλείται να μετέχει ενεργά στη διαδικασία διαμόρφωσης κατάλληλων προϋποθέσεων αποδοχής και αναγνώρισης του πολιτισμικού πλουραλισμού και της ετερότητας, καθιστώντας το σεβασμό απέναντι στον «Άλλο» βασικό στοιχείο της κοινωνικής εξέλιξης. Το μέλλον ανήκει στους νέους πολίτες οι οποίοι πρέπει να απαλλαγούν από την υπάρχουσα ξενοφοβική αντίληψη και στάση απέναντι σε μετανάστες και πρόσφυγες, ώστε να επικρατήσει η ενσυναίσθηση, η αλληλεγγύη και το άνοιγμα προς τους άλλους πολιτισμούς, εστιάζοντας σε μια κατεύθυνση ειρηνικής συνύπαρξης και αλληλεπίδρασης ντόπιων και αλλοδαπών.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Βεντούρα, Λ. (2004), Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα, Στο: Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (Επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη* (σελ.174-204), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική & ΚΕΜΟ.

Βούλγαρης, Γ., Νικολακόπουλος, Η., Τσουκαλάς, Κ., Καφετζής, Π. & Δώδος, Δ. (1995), Η πρόσληψη και η αντιμετώπιση του «Άλλου» στη σημερινή Ελλάδα. Πορίσματα εμπειρικής έρευνας, *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, (5), 81-100.

Γαλάνης, Γ. Ν. (1993), *Η γνώμη των κατοίκων των Ιωαννίνων για τους Αλβανούς και Βορειοηπειρώτες στην Ελλάδα (Εμπειρική Έρευνα)*, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Γεωργούλας, Σ. (2001), Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της, Στο: Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου & Μ. Παύλου (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα* (σελ. 199-226), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Γιαλκέτσης, Θ. (2009, Ιούλιος 5), Πώς γεννιέται η ξενοφοβία, *Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία*, σ. 7 (τελευταία πρόσβαση: 16/09/2016)

Γκότοβος, Α. (1996), *Ρατσισμός. Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*, Αθήνα: ΓΓΛΕ.

Cohen, L., Manion L. & Morrison, K. (2008), *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (μτφ. Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθαρά & Μ. Φιλοπούλου), Αθήνα: Μεταίχμιο.

Creswell, J. W. (2011), *Εκπαιδευτική Έρευνα. Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (μτφ. Ν. Κουβαράκου), Αθήνα: Έλλην.

Δαμανάκης, Μ. (1989), *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*, Αθήνα: Gutenberg.

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (RVRN) (2012), *Ετήσια Έκθεση 2012*, UNHCR, The UN Refugee Agency, Retrieved from http://rvrn.org/category/reports/ (τελευταία πρόσβαση: 26/09/2016)

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (RVRN) (2013), *Ετήσια Έκθεση 2013*, UNHCR, The UN Refugee Agency, Retrieved from: http://rvrn.org/category/reports/ (τελευταία πρόσβαση: 26/09/2016)

Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας (RVRN) (2015), *Ετήσια Έκθεση 2015*, UNHCR, The UN Refugee Agency, Retrieved from: http://rvrn.org/category/reports/ (τελευταία πρόσβαση: 26/09/2016)

Δραγώνα, Θ. (2007), Έλληνες έφηβοι και εθνικός εαυτός: ανάμεσα στην ανατροπή και την εξασφάλιση του οικείου, Στο: Π. Καφετζής, Θ. Μαλούτας & Ι. Τσίγκανου, (Επιμ.), *Πολιτική, κοινωνία, πολίτες: Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας* (σελ.99-123), Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Δώδος, Δ., Καφετζής, Π., Μιχαλοπούλου, Α. & Νικολακόπουλος, Η. (2005), Ξενοφοβία και ρατσισμός στην Ελλάδα, 1988-1992, Στο: Δ. Καραντινός, Λ. Μαράτου-Αλιπράντη & Ε. Φρονίμου (Επιμ.), *Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα* (σελ.322-343), Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Ελληνική Αστυνομία, *Στατιστικά στοιχεία παράνομης μετανάστευσης 2016*, Ανακτήθηκε από http://www.astynomia.gr/index.php?option=ozo_content&lang=%27..%27&perform=view&id=55858&Itemid=1240&lang= (τελευταία πρόσβαση: 07/11/2016)

Ελληνική Στατιστική Αρχή (2011), *Στοιχεία απογραφής 2011*, Ανακτήθηκε από http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SAM07/- (τελευταία πρόσβαση: 07/11/2016)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (1985), *Εξεταστική επιτροπή για την άνοδο του φασισμού και του ρατσισμού στην Ευρώπη*, Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2003), *Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (τρίτος κύκλος επιτήρησης)*, Στρασβούργο: Council of Europe.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2009), *Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (τέταρτος κύκλος επιτήρησης)*, Στρασβούργο: Council of Europe.

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI) (2015), *Έκθεση της ECRI για την Ελλάδα (πέμπτος κύκλος επιτήρησης)*, Στρασβούργο: Council of Europe.

Ζουμπουλάκης, Σ. (1994), Ο άλλος ως εχθρός: Η περίπτωση του ρατσισμού, Στο: Λ. Αλεξίου, Στ. Ζουμπουλάκης, Β. Καραποστόλης & Θ. Λίποβατς, *Ρατσιστές δεν είναι μόνο οι άλλοι*, Αθήνα: Εκπαιδευτήρια «Κωστέα-Γείτονα».

Giddens, A. (2002), *Κοινωνιολογία* (μτφ. Δ. Γ. Τσαούσης), Αθήνα: Gutenberg.

Ηνωμένα Έθνη (1951), *Σύμβασις Περί Του Καθεστώτος Των Προσφύγων*, Γενεύη: Ηνωμένα Έθνη.

Ιωσηφίδης, Θ. (2003), *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Καβουλάκος, Κ. & Κανδύλης, Γ. (2012), Νέες μορφές αστικής σύγκρουσης στην Αθήνα: το πολιτικοκοινωνικό πλαίσιο, ο λόγος και οι πρακτικές απόρριψης των μεταναστών, Στο: Α. Αφουξενίδης (Επιμ.), *Ανισότητα στην εποχή της κρίσης: θεωρητικές και εμπειρικές διερευνήσεις* (σελ.79-100), Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Κανελόπουλος, Κ., Γρέγου, Μ. & Πετραλιάς, Α. (2006), *Παράνομοι μετανάστες στην Ελλάδα: Κρατικές πολιτικές, τα χαρακτηριστικά και η κοινωνική τους θέση*, Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Καρύδης, Β. (1996), *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Καρύδης, Β. (2008), Μετανάστευση (Εγκληματολογική Προσέγγιση), Στο: Γ. Πανούσης (Επιμ.), *Επικίνδυνα παιδιά ή παιδιά σε κίνδυνο;* (σελ. 44-47), Αθήνα: Lector.

Καφετζής, Π., Μαλούτας, Θ. & Τσίγκανου, Ι. (Επιμ.) (2007), *Πολιτική, κοινωνία, πολίτες: Ανάλυση δεδομένων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Κοιλιάρη, Α. (1997), *Ξένος στην Ελλάδα: μετανάστες, γλώσσα και κοινωνική ένταξη*, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.

Κόντης, Ν. (2001), Οικονομική ενσωμάτωση μεταναστών στη χώρα υποδοχής, Στο: Γ. Αμίτσης & Γ. Λαζαρίδη (Επιμ.), *Νομικές και Κοινωνικοπολιτικές Διαστάσεις της Μετανάστευσης στην Ελλάδα* (σελ.177-220), Αθήνα: Παπαζήσης.

Κούρτοβικ, Ι. (2001), Μετανάστες: ανάμεσα στο δίκαιο και στη νομιμότητα (Δελτίο εγκληματικότητας), Στο: Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου & Μ. Παύλου (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα* (σελ. 163-198), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Κυριαζή, Ν. (2006), *Η κοινωνιολογική Έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Λεοντίδου, Λ. (2012), Επανακατασκευή του «ευρωπαϊκού Νότου» στη μετα-αποικιακή Ευρώπη: από την ταξική σύγκρουση στις πολιτισμικές ταυτότητες, Στο: Α. Αφουξενίδης (Επιμ.), *Ανισότητα στην εποχή της κρίσης: θεωρητικές και εμπειρικές διερευνήσεις* (σελ.25-42), Αθήνα: Εκδόσεις Προπομπός.

Λιανός, Θ. (2003), *Σύγχρονη μετανάστευση στην Ελλάδα: οικονομική διεύρυνση*, Αθήνα: ΚΕΠΕ.

Λίποβατς, Θ. (1990), *Η ψυχοπαθολογία του πολιτικού*, Αθήνα: Οδυσσέας.

Λυνάρδος-Ρυλμόν, Π. (1993), *Αλλοδαποί εργαζόμενοι και αγορά εργασίας στην Ελλάδα*, Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.

Μαυρομμάτης, Γ. & Τσιτσελίκης, Κ. (2004), Η εκπαίδευση των μεταναστών στην Ελλάδα (1990-2003), Πολιτικές και πρακτικές, Στο: Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (Επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη* (σελ.121-140), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική & ΚΕΜΟ.

Μπάγκαβος, Χ. & Παπαδοπούλου, Δ. (Επιμ.) (2006), *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*, Αθήνα: Gutenberg.

Μπαλιμπάρ, Ε., Βαλλερστάιν, Ι. (1991), *Φυλή, Έθνος, Τάξη οι διφορούμενες ταυτότητες* (μτφ. Α. Ελεφάντης, Ε. Καλαφάτη), Αθήνα: Ο Πολίτης.

Νικολάου, Γ. (2000), *Ένταξη και εκπαίδευση των αλλοδαπών μαθητών στο Δημοτικό Σχολείο*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Νικολάου, Γ. (2011), *Διαπολιτισμική Διδακτική: το νέο περιβάλλον - βασικές αρχές*, Αθήνα: Πεδίο.

Νούτσος, Π. (2014), *Για τον ρατσισμό των κοινωνιών μας*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Παπαδημητρίου, Ζ. Δ. (1995), Ρατσισμός και Μετανάστευση, Στο: Κίνηση πολιτών κατά του ρατσισμού, *Η Ευρώπη αντιμέτωπη με το φαινόμενο του ρατσισμού* (σ.50-60), Αθήνα: Παρασκήνιο.

Παπαδημητρίου, Ζ. Δ. (2000), *Ο ευρωπαϊκός ρατσισμός*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδοπούλου, Δ. Β. (2011), Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα: θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρικές διαπιστώσεις, Στο: Α. Μωυσίδης & Δ. Β. Παπαδοπούλου (Επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα* (σελ.19-49), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Παπλιάκου, Β., Σταθοπούλου, Θ. & Στρατουδάκη, Χ. (Επιμ.) (2011), *Θεσμοί, αξίες, συμπεριφορές: Μελέτη των ευρημάτων της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (2008-2009)*, Αθήνα: ΕΚΚΕ.

Πατερέκα, Χ. (1986), *Βασικές έννοιες των Pierre Bourdieu και Jean-Claude Passeron σε θέματα κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης*, Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.

Παύλου, Μ. (2001), Οι «λαθρέμποροι του φόβου»: ρατσιστικός λόγος και μετανάστες στον τύπο μιας υποψήφιας μητρόπολης, Στο: Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου & Μ. Παύλου (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα* (σελ. 127-162), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παύλου, Μ. (2004), Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη, Στο: Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (Επιμ), *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη* (σελ.39-87), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική & ΚΕΜΟ.

Πετράκου, Η. (2001), Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία, Στο: Α. Μαρβάκης, Δ. Παρσανόγλου & Μ. Παύλου (Επιμ.), *Μετανάστες στην Ελλάδα* (σελ. 31-56), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Ρομπόλης, Σ. Γ., (2011), Οικονομική κρίση, αγορά εργασίας, μετανάστευση, Στο: Α. Μωυσίδης & Δ. Β. Παπαδοπούλου (Επιμ.), *Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα* (σελ.51-78), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Robson, C. (2007), *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (μτφ. Β. Νταλάκου, Κ. Βασιλικού), Αθήνα: Gutenberg.

Σαββάκης, Μ. (2012), Μετανάστες, Πρόσφυγες, Κοινωνικοί Παρίες: Πέρα από το δίλλημα Κοινωνική Ένταξη ή Ενσωμάτωση, Στο: Σ. Τρουμπέτα (Επιμ.), *Το προσφυγικό & μεταναστευτικό ζήτημα* (σ.73-93), Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Σαραφίδου, Γ. Ο. (2011), *Συνάρθρωση ποσοτικών και ποιοτικών προσεγγίσεων. Η εμπειρική έρευνα*, Αθήνα: Gutenberg.

Σπινέλλη, Κ. Δ., Βιδάλη, Σ., Δερμάτη, Σ., Κουλούρης, Ν. & Ταβουλάρη, Μ. (1992), *Αλλοδαποί μετανάστες στην Ελλάδα, δικαιώματα του ανθρώπου, και στέρηση της ελευθερίας*, Έκθεση προς το συμβούλιο της Ευρώπης, Αθήνα.

Συνήγορος του Πολίτη (2013), *Ειδική Έκθεση: Το φαινόμενο της ρατσιστικής βίας στην Ελλάδα και η αντιμετώπισή του*, Αθήνα: Συνήγορος του Πολίτη Ανεξάρτητη Αρχή.

Τοπάλη, Π. (2012), Πρόσφυγες στις δυτικές κοινωνίες και στην Ελλάδα: Αναπαραστάσεις, Σώμα και Διαχείριση της Οδύνης, Στο: Σ. Τρουμπέτα (Επιμ.), *Το προσφυγικό & μεταναστευτικό ζήτημα* (σ.97-132), Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

Τριανταφυλλίδου, Α. (2010), Διαστάσεις και χαρακτηριστικά της μετανάστευσης προς την Ελλάδα, Στο: Α. Τριανταφυλλίδου & Θ. Μαρούκης (Επιμ.), *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα* (σελ.57-96), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Τριανταφυλλίδου, Α. (2010), Είκοσι χρόνια ελληνικής μεταναστευτικής πολιτικής, Στο: Α. Τριανταφυλλίδου & Θ. Μαρούκης (Επιμ.), *Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα* (σελ.97-126), Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

Τσιάκαλος, Γ. (2000), *Οδηγός αντιρατσιστικής εκπαίδευσης*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Τσιάκαλος, Γ. (2008), Ελλάδα: Ξενοφοβία των αδύναμων και ρατσισμός των ισχυρών, Στο: D. Macedo & P. Gounari (Επιμ.), *Η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού*, Αθήνα: Επίκεντρο.

Taguieff, P. A. (1998), *Ο ρατσισμός* (μτφ. Γ. Σπανός), Αθήνα: Π. Τραυλός.

The UN Refugee Agency (UNHCR) (2014), *Παρατηρήσεις της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες σχετικά με την παρούσα κατάσταση του ασύλου στην Ελλάδα*, Retrieved from https://www.unhcr.gr/genikes-plirofories/ellada.html (τελευταία πρόσβαση: 23/11/2016)

Tonchev, P. (Επιμ.) (2007), *Ασιάτες μετανάστες στη Ελλάδα: προέλευση, παρόν και προοπτικές*, Αθήνα: Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων, Τμήμα Ασιατικών Σπουδών.

Υπουργείο Εσωτερικών και Διοικητικής Ανασυγκρότησης, *Στατιστικά στοιχεία για τη νόμιμη μετανάστευση (Οκτώβριος 2016)*, Ανακτήθηκε από http://www.ypes.gr/el/Generalsecretariat_PopulationSC/general_directorate_ithageneias_migratation/diefthinsi_metanasteftikis_politikhsNEW/themataMetanastfsis/StatistStoixMetan/ (τελευταία πρόσβαση: 07/11/2016)

Unicef, (2001) *Διακρίσεις - Ρατσισμός - Ξενοφοβία και ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα*, Αθήνα - Θεσσαλονίκη: ΚΑΠΑ research.

Wacquant, L. (2008), Από τη δουλεία στις μαζικές φυλακίσεις, Στο: D. Macedo & P. Gounari (Επιμ.), *Η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού*, Αθήνα: Επίκεντρο.

Χασιώτης, Ι. Κ. (1993), *Επισκόπηση της Ιστορίας της Νεοελληνικής Διασποράς*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας.

Ψημμένος, Ι. (1995), *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια. Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*, Αθήνα: Glory Book - Παπαζήσης.

Ξενόγλωσση

Allport, G. W. (1954), *The Nature of Prejudice*, Cambridge Mass.: Addison Wesley.

Anthias, F. (1995), Cultural racism or racist culture? Rethinking racist exclusions, *Economy and Society, 24*(2), 279-301.

Anthias, F. & Yuval-Davis, N. (1993), *Racialized Boundaries: Race, Nation, Gender, Colour and Class and the Anti-racist Struggle*, London: Routledge.

Banton, M. (1977), *The Idea of Race*, London: Tavistock Publications.

Benedict, R. (1943), *Race and Racism*, London: The Scientific Book Club.

Cohen, L. & Manion, L. (1994), *Research Methods in Education*, London: Routledge.

Cooper, K. (1979), *The Uprooted*, U.K.: Quartet Books.

Cox, O. C. (1970), *Caste, Class and Race: A Study in Social Dynamics*, New York: Monthly Review Press.

Dijk, T. A. van (1991), *Racism and the Press*, London & New York: Routledge.

Douglas, M. (1966), *Purity and Danger. An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge.

Eisner, E. W. (2017), *The enlightened eye. Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*, New York: Teachers College Press.

Eurobarometer, (1988), *Public opinion in the European community*, (N.30), Brussels: Commission of the European Communities.

Eurobarometer, (1989), *Public opinion in the European community, Racism and Xenophobia*, Brussels: Commission of the European Communities.

Eurobarometer, (1992), *Public opinion in the European community*, (N.37), Brussels: Commission of the European Communities.

European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia (EUMC) (2005), *Majorities' Attitudes Towards Minorities: Key Findings from the Eurobarometer and the European Social Survey, Summary*, European Community.

Eurostat (2015), *Third country nationals found to be illegally present - annual data*, Retrieved from Eurostat website:
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=migr_eipre&lang=en
(τελευταία πρόσβαση: 04/11/2016)

Eurostat news release (2015), *Foreign citizens living in the EU Member States*, Retrieved from Eurostat website:

http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7113991/3-18122015-BP-EN.pdf/d682df12-8a77-46a5-aaa9-58a00a8ee73e
(τελευταία πρόσβαση: 04/11/2016)

Eurostat (2016), *Migration and migrant population statistics*, Retrieved from Eurostat website
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics
(τελευταία πρόσβαση: 04/11/2016)

Eurostat (2016), *Population on 1 January by five year age group, sex and citizenship (18/10/2016)*, Retrieved from Eurostat Website:
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do# (τελευταία πρόσβαση: 04/11/2016)

Favell, A. & Hansen, R. (Eds.) (2002), EU Enlargement and East-West Migration, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, *28*(4), 581-601.

Frontex (2016), *Risk analysis for 2016*, Warsaw: Frontex.

Girard, R. (1986), *The scapegoat*, Baltimore: John's Hopkins University Press.

Goffman, E. (1976), *Stigma. Notes on the management of spoiled Identity*, London: Pelican Press.

Goldberg, D. T. (1993), *Racist Culture: Philosophy and the Politics of Meaning*, Oxford: Blackwell.

Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1989), *Fourth Generation Evaluation*, Beverly Hills: Sage Publications.

Hall, S. (1980), Race, articulation and societies structured in dominance, In: Unesco (Ed.), *Sociological Theories: Race and Colonialism*, Paris: Unesco.

Hammersley, M. (1987), Some notes on the terms "validity" and "reliability", *British Educational Research Journal*, *13*(1), 73-81.

Hirschfeld, M. (1938), *Racism*, London: Collanez.

Holloway, I. (1997), *Basic concepts for qualitative research*, London: Blackwell Science.

Jäger, S. (1991), Rassismus: Thesen zur Klärung eines umstrittenen Begriffs, In: C. Butterwegge & H. Isola (Hrsg), *Rechtsextremismus im vereinigten Deutschland* (S. 51-56), Bremen: Steintor Verlag.

Kvale, S. (1996), *Interviews. An introduction to qualitative research interviewing*, Thousand Oaks, California: Sage Publications.

Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. (1985), *Naturalistic Inquiry*, Beverly Hills: Sage Publications.

Maxwell, J. A. (1992), Understanding and validity in qualitative research, *Harvard Educational Review*, *62*(3), 279-299.

Memmi, A. (1987), *Rassismus*, Frankfurt: Athenäum.

Miles, R. (1989), *Racism*, London: Routledge.

Pettigrew, T. F. (1997), *Prejudice and racism*, USA: McGraw Hill.

Qualative Eurobarometer (2011), *Migrant Integration - Aggregate Report*, European Commission.

The UN Refugee Agency (UNHCR) (2016), *Global Trends 2015*, Retrieved from: http://www.unhcr.org/media-global-trends-2015.html (τελευταία πρόσβαση: 23/11/2016)

The UN Refugee Agency (UNHCR) (2016), *Refugees/Migrants Emergency Response - Mediterranean*, Retrieved from http://data.unhcr.org/mediterranean/regional.php (τελευταία πρόσβαση: 23/11/2016)

The UN Refugee Agency (UNHCR) (2016), *Refugees/Migrants Emergency Response - Mediterranean*, Retrieved from http://data.unhcr.org/mediterranean/country.php?id=83 (τελευταία πρόσβαση: 23/11/2016)

Treibel, A. (1990), *Migration in modernen Gesellschaften. Sociale Folgen von Einwanderung und Gastarbeit*, München: Juventa Verlag.

Unesco, (1970), *The Race Concept. Results of an Inquire*, Westport: Greenwood Press (c1952).

United Nations (2016), *International Migration Report 2015*, New York: United Nations.

Wallace, C. & Stola, D. (Eds.) (2001), *Patterns of Migration in Central Europe*, London: Palgrave.

Wellington, J. (2000), *Educational Research. Contemporary issues and practical approaches*, London: Bloomsbury

Williams, R. M. (1947), *The reduction of intergroup tensions*, New York: Social Science Research Council.

Wimmer, A. (1997), Explaining xenophobia and racism: A critical review of current research approaches, *Ethnic and Racial Studies*, *20*(1), 17-41.